

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MISIR MEMLÛKLERİ DEVLETİ'NDE

EL-MELİK EL-EŞREF BARS BAY DÖNEMİ(1422-1438/ H. 825-841)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

RİDVAN YİĞİT

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. İLYAS GÖKHAN

TARİH ANABİLİM DALI

NEVŞEHİR-2014

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MISIR MEMLÛKLERİ DEVLETİ'NDE

EL-MELİK EL-EŞREF BARS BAY DÖNEMİ(1422-1438/ H. 825-841)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

RİDVAN YİĞİT

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. İLYAS GÖKHAN

TARİH ANABİLİM DALI

NEVŞEHİR-2014

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

©Rıdvan Yiğit, 2014

On yıl önce aramızdan ayrılan merhum babama...

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ridvan YİĞİT

İmza:

KLAVUZA UYGUNLUK ONAYI

“Mısır Memlûkleri Devletinde El-Melik El-Eşref Barsbay Dönemi(1422-1438/ H. 825-841)”
adlı yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Lisansüstü Tez Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan:

Ridvan YİĞİT

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN

Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN

Yüksek Lisans Tezleri için “Kabul ve Onay” Sayfası

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN danışmanlığında Ridvan YİĞİT tarafından hazırlanan “Mısır Memlûkleri Devletinde El-Melik El-Eşref Barsbay Dönemi (1422-1438/ H. 825-841) ”adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

..14... / ..07... / ..2014..

(Tez savunma sınav tarihi)

JÜRİ:

Danışman: Prof. Dr. İlyas GÖKHAN

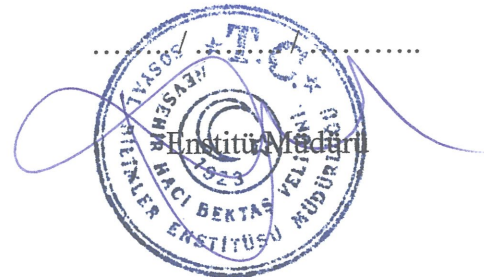
Üye: Yrd. Doç. Dr. Sertan SAHİN

Üye: Yrd. Doç. Dr. İ. Ethem ÖZKAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 14/07/2014 tarih ve 2014-29-363

Sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

“MISIR MEMLÛKLERİ DEVLETİNDE EL-MELİK EL-EŞREF BARSBAY
DÖNEMİ (1422-1438/ H. 825-841)”

Tez Yazarı: Ridvan YİĞİT

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Haziran 2014

Danışman: Prof. Dr. İlyas Gökhan

İnsanlık tarihi incelendiğinde Mısır coğrafyasının bilimsel, siyasal, kültürel ve jeopolitik açılardan iz bırakmış, önemli bir bölge olduğu görülür. Bu çalışmada, Mısır merkez olarak kurulan Memlûk Devleti ve bu devleti 1422-1438 tarihleri arasında yöneten el-Melik el-Eşref Barsbay dönemi incelenmiştir. Sultan Barsbay da kendinden önceki ve sonraki sultanlar gibi köle olarak gittiği topraklarda başarı merdivenlerini çıkararak tahta oturmuştur. Tezin oluşturulmasında ağırlıklı olarak XV. Yüzyıl ana kaynakları kullanılarak hem bir biyografi çalışması yapılmış hem de Sultan Barsbay'ın şahsiyeti ve kararları değerlendirilerek genel Memlûk Tarihinin ilgili kısmı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sultan Barsbay'ı Memlûk tarihinde farklı kılan bazı hususlar vardır. Öncelikle, donanmaya pek önem verilmeyen bir devlette Barsbay'ın Kıbrıs adasını fethetmiş olması O'nu diğer Memlûk hükümdarları arasında özel bir konuma yükseltmektedir. İkincisi, Kâbe'ye kisve örtme meselesi nedeniyle Timur Devleti hükümdarı Şahruh Mirza ile savaşı göze alacak derecede kararlı bir Haremeyn politikası yürütmesidir. Anadolu'nun özellikle güneyindeki dengeleri ustaca kullanması, Memlûk sisteminden kaynaklanan emirler arası mücadeleleri yönlendirecek basiret göstermesi on altı yıl gibi uzun bir süre başta kalmasını sağlayan diğer özelliklerdir. Siyasi başarılarını iktisadi alana taşıyamamış olduğu konusunda kaynaklardaki ortak kanaate rağmen, para birimleri ve değerlerinin çok sık değiştiği Mısır'da kendisinden onlarca yıl sonra bile *Eşrefî* adıyla bilinen paraların tedavülde olması da Memlûk Tarihine damgasını vuran Sultan Barsbay adının, kendisinden sonra da yaşadığına kanıttır.

Anahtar Sözcükler: Memlûkler, Barsbay, Kıbrıs'ın fethi, Eşrefî dinarı

ABSTRACT

“THE REIGN OF EL-MELİK EL EŞREF BARSBAY AT THE STATE OF
EGYPT MAMLUKS (1422-1438/ H. 825-841)”

Ridvan YİĞİT

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Department of History, June 2014

Supervisor: Professor İlyas GÖKHAN

When we consider the history of humankind, we realize that the geography of Egypt is a landmark and an important area from the aspect of science, politics, and culture. In this study, we examine Mamluk State that is situated in the centre of Egypt and El-Melik El-Eşref Barsbay era that ruled this State between 1422-1438. As the prior or later sultans that went as slaves, Sultan Barsbay had the seat of the state by going up from the success stairs. 15th. century's main sources are mostly used in this thesis. I tried to make a biography of him by describing his character and decisions. By this way I tried to put forward the general Mamluk history of some parts.

There are some characteristics that make Sultan Barsbay special. First of all, in a state which doesn't give much importance to navy, Barsbay conquered Cyprus and that made him different from the other emperors. Secondly, he has got a firm Haremeyn politics because he dared to fight Şahruh Mirza, emperor of Timur State for the reason of covering the Wrap of Kâbe. The reason of Barsbay's ruling for a long time almost 16 years are firstly his follow of Anatolian politics and secondly showing the power of leading the struggles between commanders of Mamluk. According to common ideas in the sources it's known that he couldn't success in the area of economics, but I think people used *Eşrefî* after long years of his death in Egypt which the currencies and their values changed frequently. This a proof that Sultan Barsbay's name which is important for Mamluk history continued for years.

Key Words: Mamluks, Barsbay, The conquest of Cyprus, Eşrefî Dinar

ÖN SÖZ

Devlet yapıları dikkatle incelendiğinde kendilerini farklı kılabacak birçok nitelik taşıyan Memlûk Devleti(1250-1517), birçok uzman tarafından XIII. Yüzyılın son çeyreğinden XVI. Yüzyıl başlarına kadar Yakın Doğu'nun etkin güçlerinden biri olarak kabul edilir. Memlûkler, İslam tarihinde görülen pek çok devlet örneği içinde belki de farklılıklarıyla en dikkat çekici örneklerden biridir. Dikkat çekici yönü kuşkusuz devlet yapısını belirleyen, kuruluş, örgütleniş ve organlar arası ilişkiler bütünüünün Memlûk Sistemine dayanıyor olmasıdır.

Savaşlarda esir edilen ya da köle tacirleri tarafından farklı coğrafyalarda satın alınan küçük yaşlarda ve eğitim çağında olan çocukların, askeri kışlalarda aldıkları çok disiplinli bir eğitim sonunda belki de devlet başkanlığına kadar gidebilecek sürecin tamamına Memlûk sistemi diyebiliriz. Bu süreç, genç memlûk'un sistem dâhiline girdiği andan ölümüne kadar devam eder. Memlûk Devleti de hepsi benzer süreçlerden geçen, süreç boyunca aynı sıkıntıları yaşayarak aralarında sarsılmaz bir bağ oluşan ve talih yüzlerine güldüğü zaman iktidarın ya sahibi ya iktidarı kullanan kadro içinde yer alan Memlûkler tarafından kurulmuş ve yönetilmiş bir devlettir. Memlûk Devleti'nin dayandığı askeri, siyasi ve sosyal temel, örnek aldıkları devletler, tarihsel süreçte devrin gereklerine göre yapılan küçük değişiklikler bir tarafa bırakılırsa kuruluştan yıkılışa kadar aynı özellikleri gösterdiği söylenebilir. Ancak gerek döneme ait kaynaklar gerekse ülkemizde Memlûk Tarihinin aydınlatılması için kaleme alınan eserler, kurucularının mensubiyeti yönüyle genel Memlûk tarihini Bahrî (Türk Memlûkleri) ve Burcî (Çerkes Memlûkleri) Memlûkler olmak üzere iki kısma ayırırlar.

“*Mısır Memlûkleri Devleti’nde El-Melik El-Eşref Barsbay Dönemi*” olarak adlandırdığımız tezimizin konusu Burcî Memlûkler dönemine denk gelen 1422-1438/H.825-841 tarihlerini kapsamaktadır. El-Eşref Barsbay, saltanatı döneminde uygulamadan kaldırdığı veya uygulamaya koyduğu işlerle, Çerkes Memlûkleri döneminin göze çarpan figürlerinden biridir. İbn Tagribirdî’ye göre, Berkuk’tan sonra başa geçen sultanlar içinde en etkin olanıdır. Şüphesiz ki hangi devletin tarihi inceleniyorsa o devletin başında bulunan yöneticilerin kişiliklerini, kendinden önceki ve sonraki hükümdarlardan farklı yönlerini ve faaliyetlerini ortaya koyan biyografi çalışmaları, olayları sağlıklı değerlendirebilmek için mutlaka başvurulması gereken kaynaklardır. Bu nedendir ki bilim dünyasında, özellikle sosyal bilimler alanında biyografi çalışmaları günümüze kadar başvuru kaynakları arasında hatırı sayılır bir orana sahiptir. Biz de gerek ana kaynaklardan gerekse ikincil kaynaklardan yararlanarak Mısır Memlûkleri Devleti’ni 17 yıla yakın bir süre idare eden el-Melik el-Eşref Barsbay dönemi hakkında derli toplu bilgi edinmek isteyen araştırmacılara veya konunun meraklılarına yol gösterici olabilmesi temennisiyle bu dönemi ortaya koymaya çalıştık.

Memlûkler ile ilgili çalışmalarıyla bana örnek olduğu, beni bu konuda cesaretlendirdiği ve tez konusunun belirlenmesinden kaynak kullanımı konusundaki rehberliğine kadar birçok aşamada desteklerini benden esirgemediği için değerli hocam Prof. Dr. İlyas Gökhan’a öncelikle teşekkürü bir borç bilirim. Arapça, İngilizce ve Almanca çevirilerdeki yardımlarından dolayı Rahmi Yiğit, Ali Yurtlu, Sibel Dabağ, Cihan Karaketir, Ergün Fidan ve Ali Osman Cankurtaran’a da teşekkür ediyor, her zaman yanımda olan sevgili aileme şükranlarımı sunuyorum.

Ridvan YİĞİT/NEVŞEHİR-2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ.....	X
YÖNTEM.....	XXII
VARSAYIM VE SINIRLILIKLAR.....	XXIII

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SULTAN EL-EŞREF BARSBAY'IN MEMLÛK TAHTINA OTURMASI VE TAKİP ETTİĞİ İÇ POLİTİKA	1
1.1. Sultan Barsbay'ın Nesebi, Ailesi ve Mısır Coğrafyasına Gelişi	1
1.2. Sultan Barsbay'ın Yetiştirilmesi ve İlk Görevleri.....	4
1.3. El- Melik El- Eşref Barsbay'ın Sultan Olması.....	5
1.4. SULTAN BARSBAY DÖNEMİ SİYASİ OLAYLARI	7
1.4.1. Canıbek Es- Sûfi İsyanı	7
1.4.2. Tanıbek El- Becasî İsyanı.....	12
1.4.3. Emir İnal İsyanı	13
1.5. SOSYAL OLAYLAR	15
1.5.1. Gayrimüslimler ile İlişkiler	15
1.5.2. Sultan Barsbay Döneminde Oyun, Eğlence ve Diğer Etkinlikler	18
1.5.3. Sultan Barsbay Dönemi'nde Kadınların Sosyal Hayattaki Yeri	21

1.5.4. Nil Nehri ve Mısır Coğrafyası İçin Önemi.....	23
1.5.5. Nil Nehrinin 1422-1438 tarihleri arasındaki ölçümleri	26
1.5.6. Sultan Barsbay'ın Haremeyn Politikası: <i>Surre ve Mahmil-i Şerif</i>	27
1.5.7. Sultan Barsbay Dönemi'nde Bazı Özel Uygulamalar	31
1.5.8. 1430 Büyük Veba Yılı'nın (H.833) Memlûk Devleti'ne Etkileri.....	34
1.6. SULTAN BARSBAY DÖNEMİ'NDE İKTİSADİ DURUM.....	41
1.6.1. Sultan Barsbay'ın Ekonomi Politikasının Ana Esasları	41
1.6.2. Sultan Barsbay Döneminde Para Hareketleri ve <i>Eşrefî Dinarı</i>	43

İKİNCİ BÖLÜM

2. SULTAN BARSBAY'IN DIŞ POLİTİKASI, YÖNETİM ANLAYIŞI VE SON GÜNLERİ	49
2.1. Memlûk-Timur Devleti İlişkileri	49
2.2. Memlûk-Kıbrıs Krallığı İlişkileri	57
2.2.1. Kıbrıs Seferi Sonrası Durum	64
2.3. Memlûk Devleti-Karamanoğulları İlişkileri.....	69
2.4. Memlûk Devleti ile Akkoyunlu-Karakoyunlu İlişkileri	72
2.4.1. Sultan Barsbay'ın Diyarbakır Seferi	76
2.5. Memlûk Devleti-Dulkadiroğulları İlişkileri	81
2.6. Diğer Siyasi İlişkiler.....	85

2.7. Barsbay'ın yönetim anlayışı, karakteri ve ölümü.....	89
2.7.1. Sultan Barsbay'ın Kişiliği	89
2.7.2. Sultan Barsbay'ın Yönetim Anlayışı	90
2.7.3. Sultan Barsbay'ın Ölümü	93
2.7.4. Sultan Barsbay Dönemi'nin Önemli Sımaları	93
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	101
EKLER	109
ÖZGEÇMİŞ.....	113

KISALTMALAR

AÜDTCF: Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

a.g.t: Adı geçen tez

Bedayi': Bedayi'üz-Zuhûr Fi Vekayi'üd-Duhûr

b.:bin (oğlu)

Bkz: Bakınız

C:Cilt

Çev: Çeviren

DGBİT: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

GEFD: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

İkdü'l Cümân: İkdü'l Cümân Fi Tarih-i Ehli'z-Zaman

Haz: Hazırlayan

İA: MEB İslam Ansiklopedisi

İnba':İnbai'l Gümri Bi-Ebna'il-Umr

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Medhal: Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal

nr: Numara

nşr: Neşreden

En-Nücûm:En-Nücûmu'z-Zahire Fi Mülûk-u Mısır Ve'l Kahire, Daru'l Kütüb el-İlmiyye, C.14, Beyrut, h.1413.(Kendi Çevirimiz.)

**En-Nücûmu'z-Zahire:En-Nücûmu'z-Zahire(Parlayan Yıldızlar- D.Ahsen Batur
çevirisi)**

öl: Ölüm Tarihi

S:Sayı

s:Sayfa

ss: Sayfaları arası

Es-Sülûk: Kitabü's-Sülûk li-Ma'rifet'i Düveli'l-Mülûk

TDAV: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

TDKY: Türk Dil Kurumu Yayınları

TDVY: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

trc: Tercüme eden

TTK: Türk Tarih Kurumu

vd: ...ve devamı.

GİRİŞ

Bünyesinde birçok Türk-İslam devletinin özelliklerini ve halefi oldukları Eyyûbî geleneklerini barındıran Memlûk Devleti'nin hâkimiyet sahası olan Doğu Akdeniz havzasında bıraktığı etki XIX. yüzyıla kadar siyasi ve sosyal cephesi dâhil olmak üzere varlığını korumuştur. Bu çalışmada Mısır Memlûkleri Devleti döneminde (1250-1517) 16 yıldan fazla hükümdarlık yapmış olan El-Melik El-Eşref Barsbay dönemi incelenmiştir. Yeniçağın başlangıcı olan XV. yüzyılın ortalarında İslam tarihçiliği özellikle Mısır coğrafyasında en parlak devirlerinden birini yaşamıştır. Mısır Memlûkleri Devleti'nde 1422-1438 tarihleri arasında hükümdarlık yapan sultan Barsbay dönemini ya doğrudan görmüş ya da bu döneme tanıklık edenlerle bire bir görüşme imkânı bularak eserler kaleme almış önemli tarihçiler vardır. Bu tarihçilerin bir bölümü de sadece olayları dışarıdan gözlemekle kalmamış, bizzat yönetim kademelerinde çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Bahsedilen ana kaynaklar ve bu ana kaynakların müellifleri ile ilgili kısaca bilgi vermek kaynakçanın güvenilirliği ve değerlendirmesi için faydalı olacaktır.

Takıyyed-Din Ahmed b. Ali el-Makrizî(1364-1442): Kahire yakınlarında bir handa doğan Makrizî'ye bu sıfatın verilmesinin nedeni ailesinin Baalbek'te Makarize sokağında ikamet etmiş olmasındandır. Kaynakların belirttiklerine göre Makrizî Kahire'de yetişmiş bir tarihçidir. Şafii fıkhı konusunda derin bir bilgiye sahip olduğu, Memlûk Devleti'nde inşa divanı kâtipliği görevi yürüttüğü ve sultan Berkuk tarafından 1398'de Kahire muhtesibi olarak atandığı bilinmektedir (Kırpık, 2008, s. 138). Müellifin eserindeki kayıtlardan yararlanmış olan Ebülfeyz Elçibey de onun kendi döneminden önce yazılmış kaynaklardan yararlanma konusunda diğer bütün tarihçi ve coğrafyacılarıdan ayrıldığını dile getirmektedir (Elçibey, 1997, s. 9).

Makrizî, Sultan Barsbay döneminin ilk elden tanığı durumundadır ve yalnızca Kahire’de yaşamamış, hacca gittikten sonra 5 yıl kadar Mekke’de kalmıştır. Orada geçirdiği süre de ona sultan Barsbay’ın Haremeyn politikasını çok iyi tahlil etme imkânı vermiştir. Biz çalışmamızda Makrizî’nin genel bir Mısır tarihi niteliğindeki *Kitâbu’s-Sülûk li Ma’rifeti’d-Düvel el-Mülûk* adlı eserinin 4. Cilt, II. kısmından yararlandık. Bu eser tarihçilerin kabulüne göre genel Mısır tarihi olmasının yanında özellikle Eyyûbî ve Memlûk tarihi incelemeleri için mutlaka başvurulması gereken bir eserdir.

Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî (1360-1451):Aslen Antep’li olan ve temel fıkıh bilgisini babasından öğrenen Aynî, Halep ve Kudüs gibi devrin önemli kentlerinde yaşadı. Buralarda eğitim hayatını tamamladıktan sonra Kahire’ye gitti. Makrizî’nin halefi olarak Kahire muhtesipliği görevine de atanan Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî’nin tezimizi ilgilendiren eseri *İkdü’l-Cüman fi Tarih-i Ehli’z-Zaman* adlı eserin ilgili bölümleridir. *Tarihü’l Bedrî* adıyla da bilinen bu eser, dünyanın yaratılışından kendi dönemine kadar olan bir dünya tarihi özelliği taşır. (Koçkuzu, 1991, s. 272). Aynî’nin, özellikle tez konumuz olan Sultan Barsbay döneminin önemli simalarından birisi olduğuna en güzel kanıt, O’nun 1425 yılında Kahire’de Hanefî mezhebi Kadı’l-Kudat’lığı görevine getirilmesinin yanında muhtesiplik göreviyle beraber 12 yıl gibi uzun bir dönem hapisane yöneticiliği de yapmasıdır. Bu üç görevi aynı anda yürütmesi onu benzerlerinden açıkça ayırır ve mümtaz bir şahsiyet yapar(Kırpık, 2008, s. 142).

Ebu’l-Mehâsîn Cemaleddin İbn Tagribirdî (1411-1469): 1411 yılında Kahire’de dünyaya gelen ve annesi Sultan Berkuk’un Türk cariyelerinden biri olan Tagribirdî, Mısır tarihçiliğinin en ünlü simalarından biri olacaktır. Tagribirdî’nin babası Sultan Ferec döneminde Dımaşk naibliğine kadar yükseldi.

Ebu'l Mehasin'in gerek kendi yazdıkları değerlendirildiğinde gerekse hayat hikâyesine göz atıldığında O'nun saraya yakın bir hayat yaşadığı, Makrizî ve Aynî ile görüşerek onlardan etkilendiği rahatlıkla görülebilir.

İbn Tagribirdî'nin, çalışmamızı ilgilendiren iki eserinden yararlandık. Bunlardan birincisi *En-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk-u Mısır ve'l-Kahire*, adlı eser; diğeri ise *Al-Dalil Al-Sâfi 'Ala Al-Manhal Al-Sâfi* adlı eserdir. *Kahire ve Mısır coğrafyasının parlayan yıldızları* anlamına gelen eserin 14. cildinde Sultan Barsbay dönemi tarihi olayları anlatılmaktadır. Çalışmamızda eserin genel değerlendirmesinin yanı sıra Kıbrıs'ın fethiyle ilgili tüm detaylar tercüme edilerek kullanılmıştır. 1424, 1425 ve 1426 yıllarının büyük oranda bu eserden yararlanarak yazıldığı söylenebilir. İkinci eseri ise Sultan Barsbay döneminin ünlü simaları ve olayların akışını etkileyen tarihsel kişiliklerle ilgili yazılmış olan bir eserdir. İki cilt halinde basılan eserde toplam 2716 kişi bulunmakta ve bu isimlerin biyografileri alfabetik sıraya göre verilmektedir. Yapılan çalışmada bu iki cilt tamamen taranmak suretiyle Sultan Barsbay ile yolu kesişen, O'nun döneminde anılmaya değer devlet hizmetleri yürütenlerin hangi görevleri üstlendikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Her iki eserin de tam künyeleri, kaynakçada gösterilmektedir.

Çalışmamızda bize yardımcı olan ve dönemin genel işleyişini ortaya koymamızı sağlayan bir diğer eser de D. Ahsen Batur tarafından Arapçadan çevrilen ve İbnTagribirî'ye ait olan *En-Nücûmu'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)* adlı eserdir. Diğer kaynaklara ilaveten Barsbay döneminin tamamının tarafımızdan tercüme edilmesi yükü bu kitap sayesinde ortadan kalkmış, söz konusu eser kıyaslama imkânını sağladığı için daha sağlıklı tespitlerde bulunmamıza yardımcı olmuştur.

Celaliiddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Sûyuti(1444-1505): Ünlü bir Ortaçağ tarihçisidir. Tezimizde müellifin Memlûk devlet yönetimi ile ilgili orijinal kayıtların yer aldığı Hüsnu'l Muhadara fi Ahbari Mısr ve'l Kahire adlı eserinden Nil Nehri, Mikyas, Daru'l Adl gibi ilgi çekici olduğu düşünülen konuları içeren bölümler tercüme edilerek kullanılmıştır.

İbn Hacer el-Askalanî(1373-1449): Tarih alanı dâhil olmak üzere birçok alanda eserler vermiş ünlü bir simadır(Fayda, 1991, s.387). İki yaşındayken babası öldüğü için yetim büyüyen İbn Hacer'in çok güçlü bir hafızası olduğu ve 9 yaşında hafız olduğu söylenmektedir. Memlûk Devleti'nde 1424 yılında Şafii mezhebi Kadı'l Kudatlığı görevine getirilen müellif, 21 yıl kadar bu görevde kalmış ve dolayısıyla Barsbay devrinin tamamında en önemli tarihsel kişiliklerden biri olmuştur. İbn Hacer el-Askalanî'nin bizi ilgilendiren eseri, *İnbai'l Gumr bi Enbai'l Umr* adlı tarih konusunda kaleme aldığı eserdir. Biz bu eserin Barsbay kısmını ele alan bölümlerinden istifade ettik.

David Ayalon: Türkiye'de Mısır Memlûkleri ile ilgili çalışma yapan birçok tarihçinin memlûk sisteminin ana hatlarını öğrenmek, sistemin çalışma prensipleri ve işleyişi ile ilgili bilgi almak için en çok başvurduğu isimlerden biri de David Ayalon'dur. O'nun, *Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi* adlı çalışması bizim de başvurduğumuz ve sağlıklı bir kaynak olarak değerlendirdiğimiz eserler arasındadır.

Kazım Yaşar Koprıman tarafından müstakil kitap şeklinde yazılan ve Barsbay döneminin hemen öncesini konu edinen Şeyh Müeyyed devrini inceleyen eserinin yanı sıra ansiklopedi maddelerinde gerek Memlûkler gerekse Memlûk sultanları hakkındaki çalışmalarını hem bilgi bakımından hem de tez formatına örnek olması açısından çalışmamızda kullandık.

İlyas Gökhan tarafından kaleme alınan ve çalışmamızın sosyal boyutlarını tamamlaması açısından deyim yerindeyse bizim tez çalışmamızın tamamlayıcısı olan *el-Eşref Barsbay Döneminde Memlûk Devleti'nde Salgın Hastalıklar Ve İktisadi Buhranlar (1422-1438)* adlı 40 sayfayı aşan uzun ve detaylı makale burada zikretmemiz gereken önemli çalışmalar arasındadır. Söz konusu çalışmayı H. 833 yılının tamamını tercüme ettiğimiz Makrizî'nin *es-Sülûk* adlı eseriyle mukayeseli olarak kullanıp, dönemin siyasi cephesinin yanında sosyal, dini ve ekonomik cephelerini de yansıtmaya gayret ettik.

Memlûk tarihi ana kaynaklarından yola çıkarak bu devletin genel tarihine ve memlûk sistemine değinmek faydalı olacaktır. Öncelikle memlûk sisteminin İslam çerçevesinde kurumsallaştığı söylenebilir. Diğer devlet ve medeniyetlerin hiçbirinde İslam'daki gibi büyük hedefler uğrunda kenetlenebilmiş farklı boyutlarıyla bir asker-köle sistemine rastlanmaz. IX. Yüzyılın ilk yarısından XIX. yüzyılın başlarına kadarki dönemde ifa ettikleri görevler düşünüldüğünde İslam'ın hem savunması hem de yayılmasındaki büyük etkileri ortaya çıkar. Bu sistem en mükemmel çağına Memlûk ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde erişti(Ayalon, 1989, s. 221). Memlûk kelimesi sözlükte, “efendisinin mülkiyeti altındaki kişi” anlamına gelmektedir. Arap dilinde “abd” kelimesi bütün esirler için kullanılan ortak bir kelimedir. Ancak memlûk kelimesini, rakik ve köle gibi diğer hizmet elemanlarına verilen isimlerden ayırmak gerekir(Kızıltoprak, 2002, s. 320).

Memlûk sistemi içinde yer alan unsurlar, köle statüsüne sahiptiler. Köle statülerine girmeleri ise, daha çok savaşlarda esir edilmeleri yoluyla oluyordu. Savaşlar esnasında esir durumuna düşenler, köle pazarlarında satılabildikleri gibi, mağlup oldukları ordularda da görev alabilirlerdi(Zengin, 2007, s. 3). Bu ordularda ve muhafız birliklerinde görev yapan, kendilerine has toplumsal ve hukukî statüye

sahip memlûkler, bir tür profesyonel asker niteliğinde İslâm toplumuna girmişler ve zamanla siyasî iktidarları ele geçiren bir güç halini almışlardır. Bunu gerçekleştirirken köle olmalarını yadırgamamışlar, hatta ulaştıkları konumu bir eleme ve seçilme sonucunda elde ettikleri için memlûk kimliğini bir imtiyaz ve asalet belirtisi olarak görmüşlerdir(Kızıltoprak, 2004, s. 87).

Memlûk sisteminin ortaya çıkışı ve devlet sisteminin en büyük dayanağı olarak yerleşme şartlarını iyi anlayabilmek için VIII. yüzyıla kadar gitmek gerekir. Emeviler döneminden itibaren, savaşlarda esir edilen Türk unsurlar, ilk dönemlerde sayıca az olmakla birlikte Emevi ordusuna dâhil olmuşlardır. Türklerin bu dönemden başlayarak, çeşitli İslam Devletlerinin ordularında, özellikle memlûk sıfatıyla tercih edilmelerinde en büyük etken, sahip oldukları üstün fizikî özellikleri ve askeri yetenekleriydi. (Zengin, 2007, s. 4).

Günümüz ölçüleriyle bakıldığında garipsenebilecek olan köle satışı tarihsel süreçte ve kendi şartları içinde değerlendirildiğinde daha kolay anlaşılabilir. Türklerin köle durumuna düşmelerinde, Türk coğrafyasının zorluğundan kaynaklanan yoksulluk, iç savaşların doğurduğu baskı ve devlet idarecilerinin uyguladığı aşırı vergilerden dolayı, bazı ailelerin çocuklarını köle tüccarlarına satmalarını etkisi vardı. Kölelerin satın alınması, saray tarafından görevlendirilen özel tüccarlar vasıtasıyla olduğu gibi, ellerinde köle ticaretinin yapıldığı merkezlerden toplanılmış, bol miktarda köleyi bulunduran toptancı köle tüccarlarının, bu köleleri saraya getirmeleri ve takdim etmeleri yoluyla da gerçekleşiyordu.

Kıpçak kökenli unsurların, Memlûk Devleti'nin temel insan kaynağını teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Bu unsurlar devlet kademelerini ele geçirerek Memlûkler Devleti'ni kurmuştur. Sonraki aşamada ise Memlûkler, sürekli ihtiyaç duydukları köleleri Altınordu Hanlığından tedarik etmişlerdir. Kıpçak ülkesi olarak bilinen Altınordu topraklarından temin edilen köleler arasında, Memlûk Sultanları Kutuz (H.657-658/M.1259-1260), Baybars (H.658-676/M.1260-1277) ve Seyfeddin Kalavun(H.678-689/M.1279-1290) verilebilecek ilk örneklerdendir. Memlûk Sultanlığı, kölelerini temin ettiği Altınordu Hanlığı ile arasında, başta köle ticareti olmak üzere bütün ticari faaliyetlerinin devamına özel önem vermiştir(Zengin, 2007, ss. 2-8).

Memlûk ordusunun dağılımı belirli görev ve hizmetlere göre değil, bir efendiye olan bağlılığa dayanırdı. Onlar, kendilerini satın alan ve azad eden efendilerine nasıl sadakatle bağlıysa kölelik ve kölelikten azad edilme dönemi arkadaşlarına da kendilerini borçlu hissederdi. Bu öylesine bir bağlılıktı ki efendinin ölümünden sonra bile efendisinin oğluna karşı da sürerdi.

Memlûk sisteminin askerî ve politik aşamalarına geçmeden önce bu sistemin ekonomik yönü hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır. Memlûkler için ödenen fiyatlar hakkında kaynaklarda bazı bilgiler olsa da kişi başına ödenen fiyattan bahseden kaynak bulmak güçtür. Memlûk kaynakları Kalavun'un taşıdığı lakaptan dolayı bin dinara satıldığını söyleseler de (elfî lakabıyla bilinir) yine onun gibi bin dinara satın alınan Faris ed-Din Aktay'a neden aynı lakabın verilmediği konusunda açık bir bilgi yoktur. Aynı şekilde kaynakların açıkça fiyat zikrettiği Memlûklardan biri de sultan Baybars'tır. O'nun gözündeki lekeden dolayı kırk dinara satıldığı pek çok kaynak tarafından ifade edilir. Kayıtbay, Hoşkadem gibi önemli isimlerin satın

alındığı dönemde (yani hicri IX. yüzyılda) ortalama bir Memlûk fiyatının 50-70 dinar arasında olduğu bilgisi esas alınabilir(Ayalon, 1989, s. 221).

Memlûk Devleti'ni doğrudan ilgilendiren köle pazarlarıyla ilgili araştırmalarımızda müstakil bir çalışmaya rastlayamadık ancak Malatya ve Sivas'ta kurulduğu kaynaklardaki bilgilerle sabit olan köle pazarının yanında Bizans Devleti'nin hâkim olduğu deniz yolu ve Faruk Sümer tarafından kaleme alınan Yabanlu Pazarı adlı çalışma, bize bu konuda fikir yürütebilecek kadar bilgi sunmaktadır. Genel köle ticaret merkezi niteliği taşıyan kentler arasında ise Kahire (Fustat), Bağdat, Samerra ve Dimaşk sayılabilir(Zengin, 2007, s. 13).

Ortaçağda Memlûklerin başlıca üç yoldan temin edildiği söylenebilir. Bu üç yol, meydan muharebeleri ve savaşlardan sonra alınan esirler, uluslararası köle ticareti ve kölelerden doğan çocuklar şeklinde özetlenebilir. Yetiştirilecek aday kölenin güçlü, çevik ve uzun boylu olması gibi özellikler taşımasının yanında pagan inanca sahip olması yani step kültüründen gelmesi gerekiyordu. Çünkü Memlûk sistemi başarısını sadece askeri kabiliyetlere bağlamıyor, ideolojik açıdan da bu kabiliyetlerin beslenmesini gerekli görüyordu. Bu bağlamda, dağlık bölgelerde oturanların çoğu aynı zamanda kabile üyeleridir. Örneğin, Çerkesler bu sınıfa dâhildir(Kızıltoprak, 2002, ss. 328-329).

Memlûk Devlet sistemine göre Türkler ve Çerkesler'den satın alınan köleler, azledildikten sonra ordu ve devlet kadrolarında rol alıyorlar ve sultan olacak kişi de bu zümreden çıkıyordu. Bu sistem sayesinde Mısır, güçlü bir ordu ve etkin bir yönetim yapısına kavuşuyordu. Denebilir ki Memlûk Devleti'nin kuruluşundan itibaren Doğu Akdeniz'de hâkimiyetini sağlamlaştırması, Mısır coğrafyasının doğal

devamı olan Suriye, Filistin ve Hicaz bölgesine de hükmetmesinde bu sistemin rolü büyük olmuştur(Raymond, 1999, s. 19).

Memlûkler arasında çok güçlü bir asabiyet bağı vardı. Asabiyet, aynı soya mensup ya da başka nedenlerle aralarında güçlü bir bağ oluşmuş olanların dış etkilere karşı ortak hareket etme ve dayanışma duygusu şeklinde tanımlanabilir. Bu duygu ya da bağ, tarih boyunca az ya da çok her toplumda etkili olmuştur. Ortak hareket kabiliyeti sağlaması yönüyle toplumsal katmanlar için itici ve faydalı bir duygudaşlık ifade etmesinin yanında muhaliflere yönelme şekli ve şiddeti düşünüldüğünde bazı aşırı yönleri de olması kaçınılmaz hale gelir. Esasen soy birlikteliği olarak tanımlansa da ortak yaşantının soy birlikteliğinden daha güçlü bir bağ oluşturduğunu gördüğümüz memlûklerde muhaliflere karşı kayıtsız şartsız bir kader birliği oluştuğunu söylemek mümkündür. Bunun en önemli nedenlerinden biri *tıbak* yani kışla eğitimi ile başlayıp tahta çıkma ile noktalanmış uzun ve zorlu hayat mücadelesinde beraberce karşı koymak zorunda oldukları güçlüklerin onlarda sarsılmaz bir beraberlik duygusu oluşturmasıdır.

Asabiyet, siyasi ve hukuki alanlar başta olmak üzere pek çok bakımdan otorite boşluğunu doldurmak, can ve mal güvenliğini sağlamak gibi olumlu tarafları yanında bazı olumsuz yönleri de sahiptir. Bu olumsuzlukların başında da kendileri dışında kalanlara şiddet yöntemleri kullanarak üstünlük sağlama düşüncesi gelir(Çağrı, 1991, s. 451).

Memlûk Tarihi üzerine yazılmış eserler, bu duyguyla hareket eden iktidar sahiplerinin rakip memlûk gruplarını ortadan kaldırmak için derhal harekete geçtiklerini ortaya koyar.

Hatta kaybeden zümreden olan ve uzak eyaletlerde ömrünün geri kalanını hapisanede geçirmek durumunda kalanlar, hayatta bırakıldıkları için şanslı bile sayılabilir.

İslam tarihinde pek çok bakımdan özel bir işleyişe sahip olan Memlûkler, ortak çıkar ve duygudaşlık bağlarıyla kendi devletlerini kurmuşlardır. Ancak bu devletin gerek içerde gerekse dışarıda meşruiyetini tesis etmesi meselesi de bir diğer önemli meseledir. Bu meşruiyet çabalarında Memlûkler tarihsel şartların yardımıyla iki önemli fırsat yakalamış ve bu fırsatları iyi değerlendirmişlerdir. Bu fırsatlardan ilki: Önüne çıkan bütün güçleri yakıp yikan Moğol istilası, İkinci fırsat ise Moğolların 1258 yılında Bağdat'da ortadan kaldırdıkları Abbasi halifeliğinin Mısırda yeniden ihya edilmesidir. Moğollar 1260'da Ayncalut'ta Memlûk devleti karşısında ağır bir yenilgi alarak Orta Doğu'daki ilerleyişini durdurmak zorunda kalmıştır(Özaydın, 1991, s. 276). Bu tarihte Moğolların Bağdat'ta gerçekleştirdikleri büyük katliamdan kurtulan Abbasi hanedanı mensupları Memlûk devletine iltica etmişler ve devrin Sultanı el-Melik ez-Zahir Baybars tarafından hüsnü kabul görmüşlerdir. Sultan Baybars karşısına çıkan bu fırsatı çok iyi değerlendirmiş ve hem meşruiyet çalışmalarında önemli bir dayanak hem de İslam âlemi üzerinde bir nüfuz tesis etmek amacıyla 1261 yılında Abbasi hilafetini Mısır'da yeniden ihya etmiştir(Özbek, 2013, s. 158).

Memlûkler tarihsel şartları iyi değerlendirerek kendi devletlerini kurmuş ve kurumsallaştırmıştır. Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb, Kıpçak ülkesi ve Kafkasya'dan getirtip Ravza adasındaki kışlalara Türk asıllı memlûklerden oluşan ve Bahrü'n-Nîl'e (Nil nehri) izafetle el-Memâlîkü'l-Bahriyye adını alan özel birlikler yerleştirmiştir. Bu birlikler çok geçmeden Eyyûbî ordusunun en önemli unsuru haline gelmiştir(Yiğit, 2004,s. 90).

Başlarda es-Salihî sıfatını koruyan Bahriyye Memlûkleri'nin sayıca artması nedeniyle güçlenmesi ve bu güçlerini devlet politikasında kullanabilecek duruma gelmesi Mısır coğrafyasında önemli değişiklikler meydana getirdi. Bahriyye Memlûkleri, el-Melikü's-Sâlih'in 1249 yılında ölümü üzerine başa geçen Turan Şah'a muhalefet ettiler. O'nu öldürerek Melik Sâlih'in dul kalan eşi Şecerüddür'ü tahta çıkardılar. Ancak tahta bir kadının geçmiş olmasına tepkiler gelmekte gecikmedi ve Şecerüddür, aslen Türk olan İzzeddin Aybeg ile evlenerek tahtı ona bıraktı. Böylece Mısır'da Eyyûbî devri kapanırken Memlûk Devleti devri açılmış oldu(Kopraman, 1991, s. 512).

Bahrî Memlûkler döneminde Sultan Kalavun, Memlûkleri arasından seçip Kal'atül Cebel'deki kale burçlarına yerleştirerek özel bir önem verdiği bir askerî birlik kurmuştur. Burçlara nispetle *Burcî* ya da Çerkes'lerden oluşması nedeniyle de *Çerkes Memlûkleri* adıyla anılacak dönemin temelleri böylece atılmıştır(Kopraman, 1992a, s. 419). Burcî Memlûkleri'nin lideri Berkuk, atabekü'l asâkirlik makamını ele geçirdikten sonra (bu makam Memlûklerde saltanat naibinden sonra gelirdi) Türk asıllı emirleri tasfiye etti. Sultanın vefatı üzerine tahta çıkardığı on bir yaşındaki kardeşi Zeynüddin Hacî zamanında da (1381-1382) yönetimi elinde tuttu. Sonunda küçük yaştaki sultanın aczini gerekçe göstererek tahta oturdu (Ramazan 784 / Kasım 1382) (Yiğit, 2004, s. 92).

Berkuk'tan sonraki süreçte Berkuk'un oğlu Ferec ve halife Müsta'in Billah'ın göstermelik saltanatlarını bir kenara bırakırsak Nevruz ile Şeyh Müeyyed arasındaki rekabet sonucunda göreceli olarak istikrarın sağlandığı Melik Müeyyed Şeyh'in iktidarı ele aldığı görülür. O'nun döneminde Memlûk Devleti itaatinden çıkan Güneydoğu Anadolu Türkmen beylikleri üzerine başarılı seferler yapıldığı söylenebilir(Kopraman, 1992a, s. 517).

Melik Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî'nin henüz iki yaşında iken taç giyen oğlu Ahmed'in tahtı, yaklaşık yedi ay sonra onun vasisi olarak devleti idare eden Tatar tarafından gasp edildi. Tatar'ın üç ay içinde ölmesi üzerine taht bu defa küçük yaştaki oğluna kaldı. Onun tahtını gasp eden Barsbay sultan oldu(Yiğit, 2004, s. 92).

“Mısır Memlûkleri Devleti'nde el-Melik el-Eşref Barsbay Dönemi(1422-1438/ H.825-841)” adlı çalışmamız ana hatlarıyla iki bölüm, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Sultan Barsbay'ın kişisel bilgileri ele alınmıştır. Sultan Barsbay'ın ailesi, memlûk sisteminin bir parçası oluşu, ilk görevleri ve sultan olma yolunda karşılaştığı engeller bu bölümde işlenmiştir. Ayrıca Sultan Barsbay dönemi Memlûk Devleti iç meseleleri ortaya konulmaya çalışılmış, devletin siyasal, sosyal ve ekonomik tarihi incelenmiştir.

Memlûk Devleti'nin dış politikasının incelendiği ikinci bölümde ise Sultan Barsbay'ın askeri etkinliklerine, seferlerine ve diğer devletlerle ilişkilerine yer verildiği ifade edilebilir. Bu bölüm, tamamen askeri kuvvete dayanan Memlûk Devleti'ni Sultan Barsbay'ın nasıl idare ettiğini ortaya koyan başlıklardan oluşmaktadır. Son kısımda ise el-Melik el-Eşref Barsbay'ın saltanatının son günleri, yönetim anlayışı ve devlet yönetiminde kendisiyle sarf-ı mesai eden önemli simalar ortaya konmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

“Mısır Memlûkleri Devleti’nde El-Melik El-Eşref Barsbay Dönemi(1422-1438/ H.825-841)” adlı tez çalışmamız, ön hazırlık aşaması ve yüksek lisans tez dönemi hariçte bırakılırsa, başladığı tarihten bugüne kadar geçen yaklaşık dokuz aylık sürede aşağıdaki yöntemler kullanılarak olgunlaştırılmaya çalışılmıştır.

1-Mısır Memlûkleri Tarihi ile ilgili; DGBİT, DİA, TÜRKLER, İA vb. ansiklopedik eserlerden hem genel tarih hem de teşkilat tarihi ile ilgili kaynakça ve fişleme çalışması yapıldı.

2-Kaynakçamızda gösterilen ve büyük bir yekûn tutan başta Kazım Yaşar Kopruman olmak üzere başka tarihçilerimiz tarafından telif edilen kitap ve makalelerdeki benzerlikler ve farklı yorumlar belirlendi.

3-Memlûk Tarihi incelemeleri için olmazsa olmaz kabul edilen Makrizî, İbn Tagribirdî, İbn İyas, İbn Hacer gibi önemli tarihçilerin ilgili eserlerinden dönemimizi ilgilendiren kısımları Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesinden alınarak mukayeseli tercümeleri yapıldı. Sultan Barsbay döneminin ilk elden tanığı olan el-Aynî'nin *İkdü'l Cûman* adlı eseri tez danışmanlığımızı ve rehberliğimizi yürüten Sayın İlyas Gökhan'dan temin edilerek bu eserin ilgili kısımlarından da yararlanıldı.

4-YÖK ulusal tez merkezinde taramalar yapılarak benzer çalışmalardan örnek alındı.

5-Tezin aksayan yönlerinin tespit edilmesi ve eksikliklerin giderilmesi için tez danışmanı ile yüz yüze ve telefon görüşmeleri yapıldı. Tüm bu aşamalardan sonra tezimiz, SBE tez hazırlama kılavuzuna uygun hale getirildi ve yazım aşaması da bu süreçler sonunda tamamlanmış oldu.

VARSAYIM

“Mısır Memlûkleri Devletinde El-Melik El-Eşref Barsbay Dönemi(1422-1438/ H.825-841)” adlı yüksek lisans tez çalışmamızla, genel Memlûk Tarihi araştırmalarında bizden önce yapılmış benzer çalışmalara 16 yıl gibi uzun sayılabilecek yeni bir halka daha ekleneceği düşüncesi taşımaktayız. Ancak dört başı mamur bir incelemenin yapılabilmesi için kaynakçada künyeleri verilen ve dili Arapça olan ana kaynak niteliğindeki eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Arapçaya hâkimiyeti, bilim çevreleri tarafından kabul görmüş uzmanların söz konusu eserleri Türkçeye çevirmesi durumunda tercümelere ayrılan zamanın araştırmacı tarafından mukayeseli olarak kullanılabilmesi kuşkusuzdur. Yine de kendi imkânlarımızla ana kaynakların hemen hepsine müracaat ettiğimiz için dönemin karakterini yansıttığımız ve bu konuda daha detaylı araştırma yapmak isteyenlere yürüyecekleri bir yol gösterebileceğimiz kanısı taşımaktayız.

SINIRLILIKLAR

Tez konusu olarak belirleyerek detaylarını ortaya koymaya çalıştığımız “Mısır Memlûkleri Devletinde El-Melik El-Eşref Barsbay Dönemi(1422-1438/ H.825-841)” adlı 16 yıllık bir kesiti kapsayan çalışma esnasında karşılaşılan en büyük zorluk, ana metinlerin Türkçeye çevrilmesi aşamasında olmuştur. Kaynak incelemeleri esnasında karşılaştığımız yazım farklılıklarının, bize oldukça vakit kaybettirdiğini söyleyebiliriz. Özel adlar söz konusu olduğunda kelimelerin doğru okunmasının ne denli önemli olduğu ortadadır.

Yaptığımız incelemelerde Memlûk Tarihi metinleri için oluşturulmuş bir sözlüğe rastlayamadık. Bu nedenle de kelimelerin oturması gereken çerçeve ve günümüz alfabesiyle karşılığının tam anlamıyla ne olması gerektiği konusunda zorluklar yaşanmıştır. Son aşamada; alıntı, dipnotu ve kaynakça konularında tez kılavuzunda önerilen yöntemin Sosyal Bilimler alanı için çok kullanışlı olmaması nedeniyle metinlerin istenen rahatlıkla yazılamaması sorunlar oluşturmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SULTAN EL-EŞREF BARS BAY'IN MEMLÛK TAHTINA OTURMASI VE TAKİP ETTİĞİ İÇ POLİTİKA

1.1. Sultan Bars bay'ın Nesebi, Ailesi ve Mısır Coğrafyasına Gelişi

İbn Tagribirdî tarafından kaleme alınan ve Memlûk Tarihi'nde yer etmiş kayda değer kişilerin hayatları hakkında alfabetik sıraya göre bilgiler verilen önemli eserde Sultan Bars bay'ın adı ve künyesi “*Mısır Diyarı Sultanı Bars bay b. Abdullah El-Melik Eşref Ebu'n-Nasr ed-Dokmaki ez-Zahirî Çerkesî*” şeklinde verilmektedir (İbn Tagribirdî, 1998, s. 186). Bars bay adının anlamı, dönemin Arapça kaleme alınmış eserlerinde açıklanmasa da bazı tahminler yürütmek mümkündür. Türk Dili'nin en eski lügatı olan *Divan-ı Lügat'it-Türk'te* Bars kelimesine üç, bay ya da bey/beg kelimelerine de beş farklı anlam verilmektedir. (Kaşgarlı Mahmut, 1991, ss. 70-78). Bu anlamlardan akla en yakın olanlarının birleşiminden ortaya çıkabilecek “Koca Pars” şeklinde bir ifadenin yanlış olmayacağı ileri sürülebilir. Nitekim günümüzde de gerek isim gerekse soy isim olarak kahramanlık çağrışımı veren hayvan isimleri tercih edilmektedir.

Sultan Bars bay'ın ne zaman ve nerede dünyada geldiği kesin şekilde bilinmemektedir. Ayrıca doğum tarihi de kaynaklarda tam olarak yazılmamaktadır. Ancak özellikle sultan olduktan sonra onun hayatı hakkında kaynaklarda çeşitli bilgiler telif edilmiş, saltanat yılları ile ilgili hem kapsam bakımından hem de çeşitlilik açısından önemli bilgiler verilmiştir. Tezimizin giriş bölümünde kaynakça tanıtımı yapılırken isimleri verilen ve burada tekrara düşmemek için ayrıntılarına

değnilmeyen önemli tarihçiler Sultan Barsbay'ın Memlûk Tarihi'nde işgal ettiği önemli yeri bazen övgülerle bazen de eleştirel ifadelerle ortaya koyar.

El-Melik el-Eşref Barsbay ile ilgili İbn Tagribirdî'nin kayıtlarına bakıldığında 7 Haziran 1438 tarihinde öldüğü (H. 841 yılı Zilhicce ayı on üçüncü gün) ve öldüğünde 60'lı yaşlarında olduğu bilgisine ulaşılır. Görüldüğü gibi bu bilgide tam bir kesinlik olmayıp yaklaşık yaş verildiğine göre 1370-80 tarihleri arasında Kafkasya'da dünyaya geldiği söylenebilir. Sadık isimli ve aslen Yahudi olan köle tüccarının O'nu Mısır coğrafyasına getirme yaşı ve yılı da kaynaklarda zikredilmemekle beraber onlu yaşlarında olduğunu tahmin etmek David Ayalon'un çalışmasını muteber kabul edersek mümkün görünmektedir(İbn Tagribirdî, 2013, s. 298; Ayalon, 1989, ss. 211-246).

Memlûk Tarihi ile ilgili en önemli tarihçilerden biri olarak kabul edilen Makrizî ise Sultan Barsbay'ın çok fakir bir ailede dünyaya geldiğini ifade ederek kayıtlarına şöyle devam eder: "*Barsbay'ın annesi, babasının ölümünden sonra bir evlilik daha yapmıştır. Barsbay'ın üvey babası onu Sadık isimli ve aslen Yahudi olan bir köle tüccarına satmış ve Barsbay bir müddet ona hizmet etmiştir.*" (el-Makrizî, 1972, s. 1065-1066). Sultan Barsbay'ın ölümü ile ilgili verilen bilgilerden yola çıkarak genel memlûk sistemi işleyişi yardımıyla doğum tarihini gerçeğe yakın olarak tahmin etme konusunda bizi tereddüde düşüren tek kaynak ise bir başka önemli kaynak olarak kabul edilen ve İbn İyas tarafından kaleme alınan *Bedai'ez-Zûhur fi Vekayie'd-Duhûr* adle eserdir. İbn İyas bu eserde Sultan Barsbay'ın, öldüğünde 75 yaş civarında olduğunu ifade etmekte(İbn İyas, 2008, s. 188) ve verdiği bu bilgiyle diğer mühim Memlûk tarihçileri ile çelişkiye düşmektedir. Biz, döneme tanıklığı ve yalnızca el-Eşref Barsbay değil birçok devlet adamı hakkında kaleme almış olduğu muteber biyografiler nedeniyle İbn Tagribirdî tarafından verilen

bilgilerin kesin olmamakla beraber gerçeğe daha yakın olduğu kanaati taşımaktayız. İbn İyas ise Sultan Barsbay'ın ailesi ile ilgili net bilgiler vermekte ve O'nun 4 eşinin isimlerini zikretmektedir. Buna göre Cemal Yusuf'un annesinin adı Hond Cûlban, Zahir Tatar'ın kızı Hond Fatima, Hond Bintü'l Atabeki Yaşbek ve Hond Türkmanî Sultan Barsbay'ın eşleri idiler. Sultan Barsbay'ın çocuklarından Kız ve erkek toplam 17 kişi de vefat etmiştir(İbn İyas, 2008, s. 190).

Diğer bütün sultanlar için de geçerli olduğu gibi hiç kuşkusuz el-Eşref Barsbay'ı satın alan köle tüccarının Memlûklerin satın alınması ile ilgili ticarete ve O'nun Mısır coğrafyasına getirilişinde büyük rolü vardı. Onlar, memlûku ilk satın alan ve onun ilk efendisi idi. Makrizî, Barsbay'ı satın alan köle tacirinin adının Sadık, kendisinin de Yahudi olduğunu açıkça söylerken David Ayalon, "*Köle tüccarları çoğunlukla ülke halkından değildi ve onların çoğu hoca lakabı ile tanınırdı.*" demekle yetinmektedir. Kaynaklar, onların vatanlarının tam anlamıyla aydınlatılması konusunda yetersiz kalmaktadır. David Ayalon, incelemesinde adlarını verdiği 21 tüccardan yalnız sekizinin lakaplarını, üçünün hem adlarını hem de lakaplarını, dördünün de vatanlarını yazmaktadır(Ayalon, 1989, s. 213). Görüldüğü gibi bu konuda tüm Memlûk Devleti tarihi düşünüldüğünde bir genelleme yapmak ya da net cümleler kurmak pek mümkün görünmemektedir.

Memlûk Sultanları'nın Mısır'a hangi yollardan geldiği ile ilgili net bilgiler olmasa da ya kara yoluyla dönemin ünlü köle pazarlarından olan Malatya veya Sivas üzerinden ya da o dönemde Bizans hâkimiyetindeki boğazlar yoluyla Mısır'a geldiği tahmin edilebilir. Bir üçüncü ihtimal olarak en gözde köle pazarı olmasa da Faruk Sümer tarafından Yabanlu Pazarı adıyla araştırma sonuçları kitaplaştırılan günümüz Kayseri ili Pınarbaşı ilçesi Pazarören mevkiinde kurulan Yabanlu pazarı eklenebilir(Sümer, 1985, s. 9).

Bedreddin Mahmud Aynî tarafından kaydedilen bir bilgi ise Sultan Barsbay özelinde işimizi kolaylaştırmaktadır. Aynî, eserinde Sultan Barsbay'ın Malatya'da satın alınmış olduğunu açıkça zikretmekte ve sonrasındaki süreci de anlatmaktadır(el-Aynî, no:2911, s. 688).

1.2. Sultan Barsbay'ın Yetiştirilmesi ve İlk Görevleri

Memlûklerin köle tacirleri tarafından Kahire'ye getirilişinden sonraki ilk dönemlerde neler olduğu ile ilgili kaynaklardaki bilgiler sınırlı olsa da en azından Berkûk devrinde faal olan en az bir köle pazarının varlığından haberdarız. Kaynaklar Barsbay'dan yaklaşık bir asır sonra bile Sultan Kansu el-Gurî döneminde yeni bir köle pazarının yapıldığı bilgisini verdiğine göre köle pazarlarının Memlûk Devletinin son dönemlerine kadar faal olduğunu söylemek mümkündür(Ayalon, 1989, s. 216).

Berkuk tarafından satın alınan Barsbay, Berkuk ölmeden önce onu tıbaka yerleştirmiş ve Barsbay burada henüz efendisi hayattayken tıbakta eğitim görmeye başlamıştır. Memlûk Devleti'nde geçerli olan sisteme göre genellikle genç Memlûk, sultan tarafından satın alındıktan sonra askeri okula (*tıbak*) yerleştirilir ve orada yetişkinlik çağına gelinceye kadar askeri ve dini eğitim alırdı. Öğrenim sürecini tamamlayınca azad edilip sultanın memlûkleri arasına katılırdı. İbn Hacer, Berkuk tarafından hürriyetine kavuşturulan Barsbay'ın, yine Berkuk'un memlûklerinden olan Tokmak ez-Zahirî'ye hizmet ettiğini kaydetmekte, Berkuk'un ölümünden sonraki süreçte Şeyh Müeyyed ile hareket ettiğini yazmaktadır(İbn Hacer, 1986, s. 19).

İlk yıllarında Mısır coğrafyasıyla genç yaşta tanışan Memlûk, askeri okulda eğitimini üstlenen bir hadıma emanet edilir ve İslami ilimlerin yanında savaş

sanatları da kendisine burada öğretilirdi. Askeri eğitim, başlarda çok disiplinli iken sonradan disiplinin bozulduğu anlaşılıyor. Bu süreç kuşkusuz aynı aşmaktan geçmiş onlarca sultan gibi Barsbay için de geçerlidir. Öğrenci memlûk, askeri okuldaki öğrenimini tamamlamadıkça neredeyse hiçbir hakka sahip değildi. Çünkü bu aşmadan önce kendisine ne maaş ne ikramiye ne de diğer ödenekler verilirdi. Silah ya da askeri teçhizat başta olmak üzere diğer imkânlardan da yararlanamazdı. Ancak tıbbattan çıktığı ve mezun olduğu anda yukarıda sayılan tüm imkânlara kavuşması söz konusuydu(Ayalon, 1989, ss, 226-229).

Sultan Barsbay da tıbbak eğitimini tamamladıktan sonra kişisel yetenekleri ve siyasi tercihleri ile Ferec döneminin sonunda emir-i ulûf olarak birtakım toprakların yönetiminde söz sahibi olmuştur. Trablus valiliğinde bulunan ve Şamlı bir kadınla evlenen Barsbay, Şeyh Müeyyed dönemini müteakip başa geçen Tatar tarafından Şam naibliğine atanmış, Tatar döneminde ise devadarlık göreviyle Kahire'ye gelmiştir(el-Makrizî, 1972, s. 1066). O'nun vefatı sırasında Kahire'de bulunan Barsbay, Tatar'ın oğlunu tahttan indirerek sultanlığını ilan etmiştir.

1.3. El-Melik el-Eşref Barsbay'ın Sultan Olması

Sultan el-Melik el-Eşref Seyfeddin Ebu'n Nasr Barsbay ed-Dokmakî ez-Zahirî, 825 yılının Rabiülahir ayının sekizinci gününe denk gelen Çarşamba günü (M. 1 Nisan 1422) başa geçmiştir. O, Melik Zahir Tatar'ın oğlu olan Melik Salih Muhammed'i tahttan indirerek halife, kadılar, emirler ve Şam naibi Emir Tanıbek'in hazır bulunduğu bir mecliste sultan ilan edilmiştir(İbn Hacer, 1986, s. 19; İbn Tagribirdî,2013, s. 298; İbn İyas, 2008, s. 82).

Memlûk Devlet Sistemi gereğince Memlûkler, saltanatın verasetle intikali kuralına kesinlikle inanmadıkları için herhangi bir hükümdarın vefat etmesinden sonra Memlûk emirleri arasında bir hükümdarlık mücadelesi başladı. Sultanın ölümünden sonra ise dengeler oturuncaya kadar ölen sultanın oğlu hükümdar olarak tayin edilir ve gücüne güvenen aday ön plana çıkınca da tahtta oturan kişi indirilerek kendi kadrosunu oluşturan kişi yeni sultan olarak başa geçerdi(Kopraman, 2006, s. 103).

Sultan el-Melik el-Eşref Barsbay'ın hükümdarlık yolunda verdiği mücadeleyi iyi anlayabilmek için Memlûk Devlet sistemi nedeniyle en azından son bir yıllık Memlûk yönetiminden bahsetmek yararlı olacaktır. Bu süre,1421-1422 tarihlerini kapsamaktadır.1421 yılı nisan ayında Memlûk Devleti'nin başında Sultan Melik Müeyyed Şeyh el-Mahmudî'nin oğlu olan Melik Muzaffer Ahmed vardır. Barsbay dönemi incelemesine buradan başlanmasının nedeni son bir yılda üç hükümdar değişikliği olması, istikrarsızlığın hüküm sürmesi ve Sultan Tatar'ın ölümünden sonra kendisine biat edilen küçük yaştaki Melik Salih Muhammed'in tahta oturmasıdır(İbn Tagribirdî, 2013, s. 298). Doğal olarak böyle bir ortamda devlet, kendini güçlü hissedenden kudretli emirlerin mücadelesine sahne olmuş ve El-Eşref Barsbay bu mücadeleden galip çıkarak sultan olmuştur(1 Nisan 1422).

1.4. SULTAN BARSBAY DÖNEMİ SİYASİ OLAYLARI

1.4.1. Canıbek es-Sûfi İsyanı

Memlûk Devleti tarihinde isyanların nedenlerini anlayabilmek için memlûk veraset anlayışına bakmak yararlı olacaktır. Memlûklerde veraset sistemi, kabul gören bir durum olmadığı için ülkeyi yöneten hükümdar öldüğünde genelde iki durumun ortaya çıktığı söylenebilir. Bu durumlardan birincisine göre hükümdar oğlunu kendisinden sonra sultanlık makamına aday göstermişse ilk etapta ona uyulurdu. Ancak kudretli emirlerden herhangi biri, gücünün devlet başkanı olmaya yeteceğine kanaat getirirse yeni sultanı tahttan indirir ve başa geçerdi. İkinci durumda ise ortada bir veliaht tayini söz konusu değilken hükümdar öldürülürse, onu öldüren kişi yeni hükümdar olurdu. İstisnalar olmakla beraber Memlûk tarihinde bu iki usulden birinin uygulanmış olduğu söylenebilir.

Berkuk'un memlûklerinden olan Sultan Barsbay, Şeyh Müeyyed zamanında Trablus naibi olmuş ve onun ölümünden sonra bir süre Dımaşk kalesinde tutuklu kalmıştı. Ancak Tatar döneminde serbest bırakılan Barsbay, Tatar'ın oğluna mürebbi ve devadar olarak tayin edilmişti. Sultan Tatar'ın el-Eşref Barsbay ile beraber Canıbek es-Sûfi'yi veliaht Muhammed'e naip olarak tayin etmesi(Yiğit, 2008, s. 113) aslında bir bakıma sultan Tatar'dan sonra kopacak fırtınanın, yapılacak iktidar mücadelesinin taraflarını belirlemiş oluyordu. Memlûk kaynakları incelendiğinde, Sultan Barsbay'ın tahta geçmesinden ölümüne kadar adeta bir gölge düşmanla mücadele eder gibi Canıbek es-Sûfi ile mücadele etmek zorunda kaldığı görülür.

1422 yılında Canıbek'in tutuklanarak İskenderiye hapisanesine gönderilmesinin bir son değil, başlangıç olduğu söylenebilir. İskenderiye hapisanesinden kaçan Canıbek'in, (İbn İyas, 1982, s. 87) ölümüne kadar Sultan

Barsbay'ın halledilmesi gereken önemli meseleler listesinin üst sıralarında yer aldığı kaynaklardaki bilgilerden çıkarılabilir. İleride görüleceği üzere, vereceğimiz bilgiler de bu tezi destekler niteliktedir.

Barsbay'ın sultan olmasından sonra yakalanan emir-i kebir Canıbek es-Sûfî, 1423 yılı Şaban ayının yedisinde İskenderiye'de tutuklu bulunduğu hisardan kaçtı ve kimsenin bilmediği bir yere gitti. Bu kaçış haberinin ayrıntılarını veren İbn Tagribirdî, Barsbay'ın ruh halini de ortaya koymaktadır. Anlaşılan, sultan bu haberi alınca küplere bindi. Bu olaydan dolayı insanlarda huzur, evlerde dirlik kalmadı. Barsbay'ın hayatı alt üst oldu ve pek çok emire çok sert davranmaya başladı. Sultan ısrarla Canıbek es-Sûfî'yi arıyor, O'nun yüzünden bazı memlûkleri tutuklatıyor ve bazılarını da cezalandırıyordu. Bunu, düşmanların kullanması nedeniyle pek çok eve yapılan baskınlar takip etti. İnsanlar, korkudan evlerinde yaşayamaz hale geldi ve bu durum yılarca devam etti(İbn Tagribirdî, 2013, s. 459). Bu bilgilere göre Sultan Barsbay'ın bu kaçıştan dolayı soğukkanlı karar verme ve mutedil davranabilme yeteneğini kaybettiği anlaşılıyor.

Sultan Barsbay'ın Canıbek'i yakalamak için eldeki tüm imkânları seferber ettiği, hem ödül hem de ceza vermek gibi yöntemlerle sonuca ulaşmaya çalıştığı söylenebilir. Öyle ki 1424 yılında Kahire ve önemli Mısır kentlerinde yapılan bir duyuru ile Canıbek es-Suffî'yi getiren kişiye bin dinar mükâfat verileceği bildirildi. Aynı şekilde onu gizleyen ve gizlediği anlaşılan şahsın oturduğu mahallenin de yakılacağı ifade ediliyordu. Sultan Barsbay'ın tahta çıkışının üstünden beş yıl geçmesine rağmen Canıbek Es-Suffî yakalanamamıştı. Onun hakkında türlü söylentiler yayılmış ve bunlardan hangisinin doğru olduğunu bilemeyen Sultan en yakınındakilere karşı bile kontrolsüz hareketlerde bulunmaya başlamıştı. Aşağıdaki

bölüm, Memlûk Devleti'nde bir sır kâtibine Canıbek es-Sufi yakalanamadığı için reva görülen davranışı ortaya koyması açısından önemlidir.

H. 829 yılı Rabiülahir ayının yirmi sekizinci günü (M. 9 Mart 1426) kalabalık bir memlûk grubu ve emirlerden bir grup silahlı olarak Kalatü'l Cebel'den inip Kahire'deki Cudiye mahallesine girdiler. Bu grubun mahalleyi ablukaya alıp didik didik her yeri aramalarının nedeni Canıbek es-Sufi'nin burada bir evde saklandığı yönünde bir ihbar alınmış olmasıydı. İhbar asılsız çıkınca sır kâtibi olan kadı Fahreddin Macid b. Merzuk, yakalanıp Sultanın huzuruna getirildi. Kendisine, Canıbek'in nerede olduğu sorulunca da, bilmediğini ve hapsedildiği günden beri kendisinden haber almadığını söyledi. Sultan bu duruma kızarak onunla Canıbek arasında akrabalık bağı bulunmasının da etkisiyle huzurunda kırbaçlattı. Tüm çabalara rağmen Canıbek es-Sufi yakalanamadı. Barsbay, bunun dışında bazı memlûkleri de yakalatarak Canıbek'in yerini söylemesi için onlara işkence ediyordu(İbn Tagribirdî, 2013, s. 464; İbn İyas, 1982, s. 105).

Tezimizde büyük veba yılı adı altında ayrı bir bölüm olarak incelemeye çalıştığımız 833 yılı Recep ayında Kahire'de Canıbek es-Sufi'nin veba salgınında öldüğü söylentisi çıktı. Gömüldüğü ve kimsenin onu tanımadığı söylentisi her tarafa yayıldı. Ancak bu haber sultanı tatmin etmedi ve sultanın Canıbek ile ilgili endişeleri devam etti(İbn Tagribirdî, 2013, s. 474). Bu endişelerin devam etmesinde şüphesiz Memlûk coğrafyasında Sultan Barsbay ile girdiği saltanat mücadelesi ile ülke gündemini meşgul eden ve şöhreti ülke sathına yayılmış olan Canıbek'in ölümünün kanıtlanması için somut verilere ihtiyaç duyulması etkiliydi.

Kaynaklarda Canıbek haberlerinin zaman zaman artması ya da bunun tersi olarak kesilmesinin nedeni tahminimizce Canıbek es-Sufi'nin kendi icraat yoğunluğu

ve bulaşmış olduğu karmaşık ilişkilerdir. Yine H. 838 yılı Şevval ayında Emir Canıbek'in Şam taraflarında ortaya çıktığı görülüyor. Sultan Barsbay, O'nun İskenderiye hapisanesinden kaçtığı günden beri onunla ilgili bir haber alamamış olmakla beraber hep teyakkuz halinde bulunmuştu. En sonunda Halep naibi Emir Korkmaz'ın mektubuyla O'nun hayatta olduğunu öğrenmişti. Sultan, bunu öğrenince oldukça üzüldü(İbn Tagribirdî, 2013, s. 486). Öyle anlaşılıyor ki Canıbek es-Sufî gibi önemli ve kurnaz bir rakiple ilgili olarak sultan Barsbay'ın hassasiyetini kullanan kesimler, her istibdat döneminde olduğu gibi jurnal mekanizması ile çeşitli çıkarlar elde etmeye çalışmış, Barsbay da Canıbek ile ilgili her istihbarata kulak vermek zorunda kalmıştır.

Canıbek es-Sûfî ve onun tutuklanması ile ilgili ondan yapılan nakiller ve O'nun durumuyla ilgili söylenen ifadeler birbirinden farklı idi. Mesela onunla ilgili bir habere göre, Canıbek İskenderiye'den kaçınca pek çok maceradan sonra Kahire'ye girdi. Kahire civarında ve dışında yıllarca gizli olarak kılık değiştirip kimliğini gizleyerek kaldı. Daha sonra Suriye'ye, sonra Anadolu'ya gitti. 838 yılında Şevvalde (M. Mayıs 1435). Tokat'ta ortaya çıktı. Orada Elbistan Nâibi Nâsireddin Muhammed b. Dulkadir'e, Karayülük'e ve diğer Türkmen emirlerinden onların tarafında olanlara kendisiyle isyana katılmaları ve yardıma hazır olmaları için mektup yazdı. Bu esnada Canıbek es-Sûfî'ye büyük bir grup katıldı. Hazırlıkları tamamladılar ve Tokat'tan yola çıktılar. Kahire'de, Canıbek tutuklandığı zaman Mısır ülkesi mukaddem-i ulûf'undan (*günümüz rütbesiyle Binbaşı*) (Uzunçarşılı, 1988, s. 324) biri olan Kurmuş el-Aver Canıbek'e katıldı ve O'nu destekledi. Emir Canıbek es-Sûfî, kendisine katılanlarla birlikte Tokat'tan Çemişgezek kalesi hâkimi Muhammed bin Karayülük'e gitmek üzere Emir Kurmuş'la beraber harekete geçti. Karayülük Osman Bey'in oğlu Muhammed onlara destek verdi onları güçlendirdi.

Oradan Divriği şehrine doğru saldırıya geçtiler. Divriği halkını sıkıştırıp rahatsız ettiler. Nahiyelerini yağmaladılar(Solak, 2012, s. 560).

Sultan Barsbay'ı saltanat süresinin sonuna kadar meşgul eden Canıbek'in öldürülmesi ile ilgili iki rivayet vardır. Bunlardan birine göre: Dulkadiroğlu, bölgedeki faaliyetlerinden dolayı Canıbek'ten nefret etmişti. Divriği naibi onlara saldırınca Canıbek Es-Sufi Karayülük'ün oğulları Muhammed ve Mahmud'a sığınmış ve onlardan yakın ilgi görmüştü. Halep naibi Tagrıbermiş, Canıbek'i ele geçirmek için elinden gelen tüm tedbirlere başvuruyordu. Muhammed ve Mahmud'u kendi tarafına çekmek için Canıbek'i yakalayıp teslim etmeleri halinde onlara büyük paralar vaat etmişti. Sonunda onları razı etti. Canıbek es-Sufi, durumu anlayınca kaçmak istediysede Karayülük'ün oğulları bunu öğrenince yirmi adamıyla kaçırmaya çalışan Canıbek'e yetiştiler. Çıkan çatışmada Canıbek, isabet eden bir okla atından düştü ve hapsedildi. Canıbek, ertesi gün öldü ve başı kesilip Kahire'ye yollandı. İkinci rivayete göre Canıbek es-Sufi, Karayülük'ün oğullarının yanında bulunduğu sırada veba salgınından öldü(İbn Tagribirdî, 2013, s. 495). Pek çok hâdiseye ve savaşlara katılan emir'ül-kebir Seyfeddin Canıbek bin. Abdullah es-Sûfi ez-Zâhirî Diyarbakır'da rabiülahir ayında öldü. Onun başı kesildi ve Mısır'a getirilerek mızrak üstünde gezdirildi. Sonra lağım çukuruna atıldı(Solak, 2012, 563).

Sultan el-Melik el-Eşref Barsbay'ın, Canıbek es-Sûfi'den kurtulduğuna ne kadar sevindiğini tahmin etmek güç değildir. Ancak Barsbay, Canıbek'ten kurtulduktan bir süre sonra yakalandığı hastalıktan kurtulamadan ölecektir. Deyim yerindeyse Canıbek es-Sûfi'den kurtulduğuna sevinebilecek kadar bile yaşayamadan Sultan Barsbay da hayatını kaybetmiştir.

1.4.2. Tanıbek el-Becasî İsyanı:

Sultan Barsbay dönemi, bir bakıma Canıbek Es-Sufî ile geçen iktidar mücadelesi dönemi olarak adlandırılabilir. Bu ifadenin Sultan Barsbay'ın Memlûk Devleti'nde muktedir olamadığı anlamında kullanılmadığı burada kayda geçirilmelidir. Durum, tamamen temelleri Memlûk Devlet geleneğinde yatan ve iktidarı kaybeden kişinin, kendi gibi düşünen ve muhalefet odağı olma potansiyeline sahip bir gayr-ı memnunlar grubuyla işbirliği yapması şeklinde ifade edilebilir. Yapılan mücadele de, merkezi otoritenin zaman zaman değişen dozda bir etkinliğe kavuşan bu çevreleri etkisiz kılma çabası olarak değerlendirilebilir. Sultan Barsbay da selefleri gibi bir dizi isyanla uğraşmıştır. Canıbek es-Sufî isyanı en etkili, en uzun süreli ve sultanın kafasını en çok meşgul eden isyan olsa da önemli kentlerde devletin çeşitli kademelerinde görev almış olan Emir Tanıbek el-Becasî ve İnal isyanları da ele alınması gerektiği düşünülen diğer isyanlardır.

Sultan Barsbay, otoritesini merkezde henüz oturtmuştu ki Dımaşk Naibi emir Tanıbek el-Becasî isyan etti(İbn Tagribirdî, 1988, s. 214). Barsbay, isyan yayılmadan onu yakalamalıydı. Hemen Dımaşk emirlerine mektuplar yollayarak onu yakalamalarını emretti. Bu dönemin önemli isimleri arasında sayılan Devadar Sudun Min Abdurrahman'ı Dımaşk naibi olarak atadı. Emir Sudun evine bile uğramadan süvarilerle yola koyuldu. O, yoldayken Tanıbek'in yakalanmasını emreden mektup kendisine ulaştı. Emirlerle Tanıbek arasındaki çarpışma sabaha kadar devam etti ve emirler bozguna uğradılar. Bir kısmı Dımaşk kalesine sığınırken diğer kısmı da Safed'e gelmiş olan Sudun'a sığındı. Böylece Tanıbek, Dımaşk'ı ele geçirmiş oldu. Canıbek es-Sufî'nin arkadaşlarından bazıları da Tanıbek'in safına geçti. Tanıbek, Emir Sudun'un yaklaştığını duyunca savaş için hazırlıklara başladı ve şehirden çıkıp

Sudun'a yetiştiyse de emir Sudun Cisir-i Yakup'ta köprünün iplerini keserek onların karşıya geçmesini engelledi(İbn Tagribirdî, 2013, s. 460).

Tanıbek el-Becasî ve Sultan Barsbay arasındaki bu ilk mücadelenin son olmayacağı ve devam edeceği açıktı. Çünkü Tanıbek açıkça meşru otoriteye karşı bayrak açmış ve kılıç çekmişti. Sultan Barsbay'ın bu harekete seyirci kalması ve isyancılara gerekli cezayı vermemesi kendi otoritesinin sürekli sorgulanmasına yol açardı. Öte taraftan Tanıbek'in ileri doğru atmış olduğu bu adımın geriye doğru atılması mümkün olmayan bir adım olduğunun kendisi de bilincindeydi. Kaynaklar, devam eden çatışmayla ilgili özet olarak aşağıdaki bilgileri vermektedir.

Tanıbek, ordusunun sayı ve teçhizat yönünden az olmasına rağmen başarılı bir mücadele verdi. Ancak atıyla bir hamle denemesi yaparken atılan bir ok omzuna saplanarak yere düştü ve yirmi kadar adamıyla yakalanarak Dımaşk kalesine hapsedildi. Durum Sudun tarafından Sultana bildirilince Sultan, Tanıbek'in başının kesilmesini ve mallarının müsadere edilmesini emretti. Sultan böylece Tanıbek meselesini de halletmiş oldu. (İbn Tagribirdî, 2013, s. 461). Sultan Barsbay, böylece hem merkezde hem de adeta ikinci merkez konumunda olan Dımaşk'ta otoritesini güçlendirmiş oldu.

1.4.3. Emir İnal İsyanı

Memlûk sisteminde asabiyet duygusunun ne denli hayati bir anlam taşıdığı konusuna yukarıda değinildiği için burada bu konu tekrar ele alınmayacaktır. Ancak "hoşdaş" ve "üstâd" dayanışması kavramlarının Memlûkleri hiç düşünmeden ölüme götürebilecek kadar güçlü anlamlar taşıdığını ifade etmekte fayda vardır.

Hoşdaş ve üstâd Memlûk sistemi içindeki kader birliğini ifade eden kavramlar olup, sırasıyla arkadaş ve kılavuz anlamlarında izahı yapılabilir. (Uzunçarşılı, 1988, s. 331; Yiğit, 2008, s. 69)

Safed naibi Emir İnal, üstadının oğlu Melik Salih Muhammed'in tahttan hal' edildiği haberi üzerine isyan etti. Şevval ayının yirmi yedisinde de (M. 14 Ekim 1422) Safed'in alındığı haberi geldi. Emir İnal'ın adamlarından 30 kişi de zincire vurulmuş şekilde getirilmişti. Sultan, onların ellerinin kesilmesini emretti. Bir tanesi hariç, diğerlerinin elleri kesildi ve aynı gün Şam taraflarına gönderildiler. Bunlardan birkaçı kumlar arasında öldü. Safed naibi İnal ise kendisine söz verildiği için teslim olduktan sonra Trablus naibliğine atandı. Ancak kaleden hilat giymek için indiğinde tutuklandı. Sakladığı paraların yerini söylemesi için ağır işkencelerden geçirildikten sonra yüz adamıyla birlikte öldürüldü (İbn Tagribirdî, 2013, s. 459). Memlûk tarihinde benzerlerine sıkça rastlanan bu uygulamadan Emir İnal'ın da nasibini aldığı anlaşılıyor. Emir İnal'a yapılan bu uygulamadan çıkarılabilecek bir yorum da büyük servetlere sahip emirlerin tüm mal varlığına el koymak için bu ve benzeri durumlardan Memlûk sultanlarının iyi yararlandıklarıdır.

1.5. SOSYAL OLAYLAR

1.5.1. Gayrimüslimler ile ilişkiler:

Sultan El-Melik El-Eşref Barsbay dönemine geçmeden önce Müslim-Gayrimüslim ilişkileri bakımından genel Memlûk tarihi ile ilgili bazı bilgiler vermek yararlı olacaktır. Öncelikle Memlûk Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyanın XI-XIII. yüzyıl sonlarını kapsayan Haçlı Seferlerinin tüm etkilerinin somut olarak yaşandığı bir coğrafya olduğunu tespit etmemiz gerekir. Bu nedenle gayrimüslimlerle ilgili toplumun olumsuz bir hissiyatı olduğu ve yönetimin de toplumsal hassasiyetleri göz önünde bulundurduğu söylenebilir.

Memlûk Devleti'nin kendi meşruiyeti açısından yüklendiği önemli bir misyon da İslam alemini Hıristiyan dünya karşısında müdafaa etmektir. Memlûk Devleti sınırları içinde Hıristiyan nüfusun yaşamasının, yönetimi çatalı bir yolda yürümeye mecbur ettiği söylenebilir. Memlûk sultanlarının bir taraftan devlet kademelerinde özellikle bürokraside gayrimüslimlerden yararlanma yoluna gitmek isterken bir taraftan da kamuoyunun hassasiyetlerini dikkate almak gibi bir ikilem yaşadıkları anlaşılıyor.

Kaynaklar, Müslüman ahali ile Gayrimüslimlerin memlûk toplumundaki sosyal durumları açısından bir karşılaştırma yapma imkânı vermektedir. İbn Tagribirdî verdiği örneklerle Müslüman ahalinin onur kırıcı hareketlere maruz kaldığını ifade ederek aşağıdaki tabloyu aktarmaktadır. Hıristiyanların Mısır Divanlarında görev almaları, Hıristiyanlığın yüceltilmesine vesile olan en büyük kötülüklerden biriydi. Çünkü pek çok Müslüman derdini halletmek için devlet erbabının kapısını çalmak zorunda kalıyor, o reisin divanı ile ilgili meselesinden dolayı saygıyla onun karşısında eğiliyor, divan emirliğini elinde tutan Hıristiyan,

Yahudi ya da Samiri'den merhamet dileniyordu. İncil'deki bilgilere bakıldığında Samiriyelilerin/Samirî'lerin Yahudiler ve diğer halkların karışımından oluştuğu görülür(İncil, 2008, s. 518). Anlaşılan o ki, kendi döneminde de Samirî'lerin etkin bir durumda bulduklarını ifade ederek İbn Tagribirdî şöyle der: *“Bir atasözü ihtiyaç sahibi, kördür, tek derdi körlükten kurtulmaktır şeklindedir. Kimileri bu Hıristiyanların huzurunda ayakta dikiliyor, saatlerce yerinde oturan Hıristiyan'ın derdini halletmesini bekliyor, Hıristiyan mübaşir kimini dövüyor, kimini de zincire vurup ona hakaret ediyordu.”*(İbn Tagribirdî, 2013, s. 429).

İbn Tagribirdî, Hıristiyan, Yahudi, Samirî ve Kıptî ifadeleri ile bir anlamda Müslüman nüfus dışındaki kesimleri ortaya koymaktadır. W.Barthol tarafından kaleme alınıp M. Fuad Köprülü'nün izah ve düzeltmeleri ile oluşturulan *İslam Medeniyeti Tarihi* adlı eserde Barthold, Strabon zamanından itibaren Yukarı Mısır bölgesinde *kopt* isimli bir şehrin bilindiğini ifade ediyor. Kıptî ifadesinin bu şehre mensubiyet taşıdığı bu bilgiye göre açıklık kazanmaktadır. Fuad Köprülü de aynı eserde, halife Abdülmelik döneminde resmi dilin Arapça olmasıyla beraber devlet evrakının Arapça yazılmaya başlandığını ifade ediyor. Bu nedenle Hıristiyan Suriyeliler, Mısır'lı Koptlar/Kıptîler ve İranlıların yanında Müslüman Arapların da devlet memurluklarında ve bürokraside kendilerine yer bulmaya başladıkları ifade ediliyor(Barthold-Köprülü, 1973, ss. 121,133).

Sultan Barsbay'ın da selefleri gibi hareket ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Makrizî'den edindiğimiz bilgilere göre 825 yılı (M. 1422) Cemaziyülevvel ayı sekizinci günü olan Cuma günü Sultan Barsbay, çıkardığı bir fermanla divanlarda Hıristiyan ve Yahudilerin çalışmasını yasakladı(el-Makrizî, 1972, s. 610). Ancak bu ve benzeri uygulamaların süreklilik arz etmediği, yalnızca buhran dönemlerinde ve olağanüstü zamanlarda uygulandığı da eklenebilir.

Memlûk Devleti'nde divan kâtipliği ya da başka görevler ifa eden Hıristiyan'lara duyulan tepki dışında bazen de Hıristiyan dünyasıyla yaşanan sorunlar tepki kaynağı oluyordu. Örneğin recep ayında(Mayıs/Haziran 1424) Frenklerin Dimyat sınırları yakınlarında iki gemiyi gasp ettikleri ve bu gasp edilen gemilerin içinde önemli miktarda mal ve yüzden fazla insanın olduğu haberi geldi. Sultan, bu haberi alınca Şam beldelerinde, İskenderiye ve Dimyat'taki Frenk tüccarlarının mallarının mühürlenip onlara el konulmasını emretti. Frenklerin Müslümanlara ait malları iade edinceye kadar bu malların kendilerine verilmesini yasakladı. Kendisine bu malların sahiplerine iade edilmesi yönündeki tavsiyeleri ise kesin bir dille geri çevirdi(İbn Tagribirdî, 2013, s. 461).

Sonuç olarak denebilir ki sultanlar, tepkiler arttığı zaman ara formüller bularak ve toplumun tansiyonunu düşürecek bazı somut adımlar atarak toplumu yatıştırmaya çalışmıştır. Ancak Hıristiyanların da Memlûk Devleti'nin tebaası olduğu gerçeği göz ardı edilmemiştir. Bu ifademizin en somut kanıtı hem Şeyh Müeyyed döneminde hem de Sultan Barsbay döneminde aynı içerikte fermanların yayınlanmış olmasıdır. Kaynaklar incelendiğinde iki dönem arasında uygulamadan tekrar dönüldüğü ve yasakların tekrar uygulamaya konulduğu görülmektedir. Bu bilgiler de göstermektedir ki yasaklar Memlûk yönetimi tarafından sürekli değil fasılalarla uygulanmaktadır.

1.5.2. Sultan Barsbay Döneminde Oyun, Eğlence ve Diğer Etkinlikler

Doğaldır ki devletlerin ve toplumların hayatı savaşlar, yıkımlar ve bunlara benzer olumsuzluklarla devam edip gitmez. İnsan, doğası gereği hayatını renklendirecek ve ona mutluluk verecek etkinlikler de geliştirir. Bu etkinlikler her toplum için farklılıklar gösterir. Bu farklılığın oluşmasında coğrafi, dini, sosyal, ekonomik faktörler başta olmak üzere birçok etken rol oynar. Memlûk Devleti döneminde de Nil nehrinin taşması ve tüm ülkeye hayat vermesi ile miyasinin açılma dönemi başta olmak üzere; Mekke'ye gönderilen Mahmil, düğünler, sultanların şereflendirdiği atlı gösteriler önemli eğlenceler arasında sayılabilir. Bu bölümde genel Memlûk tarihi eğlenceleri çalışmamızın dışında kalmakla beraber Sultan Barsbay'ın katıldığı etkinliklerden yola çıkarak XV. yüzyılın ilk yarısında Memlûk coğrafyasında savaşların olmadığı dönemlerle ilgili kayıtlar ele alınacaktır.

Memlûk Devletinin devraldığı tarihsel ve sosyal mirasa bakıldığında çok çeşitli unsurların beraber yaşadığı bir manzara derhal dikkat çeker. Daha Fatımîler döneminde halkın çoğunluğunun Müslümanlardan oluşmasının yanında Mağribli, Türk, Deylem'li, Sudan'lı, Kıptî, Yahudi ve Ermenilerden oluşan renkli bir manzara vardı(Gökhan, 2008, s. 20). Bu çeşitliliğin Memlûk siyasi başarılarıyla daha da çok arttığı, hâkimiyet sahası genişledikçe hem etnisite hem de inanç bakımından yelpazenin daha da genişlediği söylenebilir.

Memlûk kültürel yapısı, yüzyıllar boyu Mısır coğrafyasına öylesine sinmiştir ki bunun izleri Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Andre Raymond, daha geç bir dönemi incelemekle beraber bu etkinin önemini el-Ezher'e bağlayarak şu tespiti yapıyor: *“Doğal olarak eski Memlûk coğrafyası alışılmış Osmanlı Sisteminin bazı istisna uygulamalarıyla beraber varlığını sürdürmüştür. İmparatorluğun beşte biri*

kadar bir nüfusa sahip olması, El-Ezher'den kaynaklanan dinsel ve kültürel etkisi de bu farklı statüyü oluşturan öğeler olarak hesaba katılması gereken hususlardır.” (Raymond, 1999, s. 19).

Memlûk toplum ve devlet hayatındaki kutlamaları üç ana başlığa ayırarak Sultanlarla ilgili, Nil nehri ile ilgili ve Gayrimüslimlerle ilgili olan kutlamalar şeklinde inceleyen Cüneyt Kanat'a göre de dini bayramlar ve kandiller, evlilik-sünnet düğünleri, açılış merasimlere kabak, çevgan, süngüleşme ve at yarışları önemli etkinliklerdi(Kanat, 2007, s. 54).

833 (M. 1430) yılının çok sıcak geçtiğini, atlı ve yaya askerlerden bir kısmının telef olduğunu kaydeden Makrizî de zilhiccenin başında pazartesi günü Nil sularının çekilmeye başladığının halka bildirildiğini ifade ediyor. Sultan Barsbay'ın Nil yakınlarında bulunan İbnü'l Barizî'nin evinde bir müddet misafir olduğunu ve yanında askerlerin bulunduğunu kaydediyor. Askerlerin, orada savaş gösterisi yapıp Kahire'ye döndüğü de yine aynı eserdeki kayıtlarda yer almaktadır(el-Makrizî, 1972, s. 815). Bu kayıtlardan net olarak anlaşılıyor ki Sultan Barsbay da Nil nehri ile ilgili savaş gösterileri yaptırmıştır.

Kabak oyunu ilgili kaynaklarda önemli bilgiler bulunmaktadır. Asırlarca devam eden bu etkinliğe kısaca değinmek gerekirse, Kahire ileri gelenlerinin haftada iki kez “Mastaba” denilen meydanda toplanarak kabak oyunu oynadıkları söylenebilir. Bu oyunlarda büyük bir kalabalık atlı grubu, hizmetçi ve köleler vardı. Kabak oyunu atlara binmiş okçuların kabak biçiminde ve yüksek bir sırığa dikilmiş hedefi okla vurmaları prensibine dayanırdı. Cirit ise revaçta olan diğer bir spor ve eğlence türüydü(Raymond, 1999, s. 30).

Osmanlılar döneminde XVII. Yüzyılda kabak oyununun yasaklanması üzerine oluşan memnuniyetsizlik ve tepkiler nedeniyle tekrar serbest bırakılması, bağımsız devletleri ortadan kalkmış olmasına rağmen Memlûkler için bu oyunun anlamını vurgulayan bir örnektir. Bu oyun Memlûklerin saltanatları süresince at ve atçılığa dayalı kültürlerinin bir simgesi idi. Tıpkı kabak gibi çevgan da büyük meydanlarda icra edilirdi(Raymond, 1999, s. 33). Bu oyun ve yarışmalar genellikle Memlûk sultanlarının ikamet ettikleri kalenin hemen altındaki Meydan el-Kabak'ta olurdu(Kanat, 2007, s. 55).

İnceleyebildiğimiz el-Makrizî, İbn Tagribirdî ve İbn İyas'a ait 3 temel eserde sıklıkla geçen "*Sultan halici açtı*" ifadesi büyük törenlerle Nil sularının bırakılması merasimleriyle ilgilidir. Saray düğünlerinin ihtişamlı olduğu ile ilgili kayıtlara da rastlamak mümkündür ancak sıradan halkın düğünleri ve eğlenceleri hakkında ayrıntıya pek rastlanmaz.

William Popper, Memlûk dönemi eğlence, tören ve kutlamalarıyla ilgili olarak; Kurban ve Ramazan bayramları, Nil sularının 16 zirâya ulaşması nedeniyle kutlanan bolluk ve bereket bayramı, Mikyasın açılması nedeniyle yapılan törenler, Mevlit kandili, Aşura günü gibi günlerin önemli kutlama ve anma günleri olduğunu söyler. Bunların dışında ilgi çekici olarak Hz. Hüseyin ve Hasan'ın doğum günleri (rabiülevvel ayının üçüncü haftasının salı günü), recep ayı ortasında kutlanan Hz. Ali'nin kızı Zeyneb'in doğum günü, Şaban ayının ikinci çarşambası kutlanan İmam Şafi'nin doğum günü ve Ahmed el-Bedevî'nin doğum günü Müslümanlar tarafından kutlanan önemli günlerdi. Ayrıca Hıristiyanlar tarafından kutlanan ve eserde tarihi verilmeyen bir Haç bayramı ve Aziz Mişel bayramı ile Kıptî'lerin kutladığı Pers kökenli olarak gösterilen Nevruz bayramı diğer önemli sosyal etkinliklerdi(Popper, 1957, s. 30).

1.5.3. Sultan Barsbay Dönemi'nde Kadınların Sosyal Hayattaki Yeri

Memlûk coğrafyasında kadınların yeri ve önemi gibi son derece geniş bir konu ile ilgili çalışmalar ne yazık ki konuya detaylarıyla vakıf olmamıza yetecek derinlikte ve zenginlikte değildir. Araştırmalarımızda Memlûk toplumunda kadınlarla ilgili, Samira Kortantamer'e ait makale dışında bu adla yapılmış müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Bu çalışma da, genel tarih konusu olması ve bizim çalışmamız iki buçuk asırlık dönemin on altı yılıyla sınırlı olması nedeniyle yalnızca kadına genel bakış açısını ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır.

İbn Tagribirdî'nin kadınlara ilişkin kayıtlarından anladığımız kadarıyla vebanın faturasının kadınlara çıkarıldığını söylemek mümkündür. Müellif'e göre Sultan, fakihlere Allah'ın işlenen günahlar yüzünden mi vebayı bir bela olarak gönderip göndermediğini sordu. Fakihlerden biri de sultana *“zina yaygınlaştığında veba olur, kadınlar süslenip sokağa çıkıyorlar ve öylece sokaklarda dolaşıyorlar.”* dedi. Kadınların sokaklarda dolaşmasının yasaklanması gerektiğini söyleyenler de oldu, genç olanların sokağa çıkmasının yasaklanmasını ancak ihtiyar olanların çeşitli ihtiyaçları karşılayabilmek için mecburen çıkması gerektiğini savunanlar da. Sonra da sultan, kadınların sokağa çıkmalarının yasakladı(İbn Tagribirdî, 2013, s. 497). Görüldüğü gibi vebanın çıkma nedeni olarak kadınlar gösterilirken vebadan kurtulmanın da kadınların sokağa çıkmasını yasaklamaktan geçtiği kabul ediliyordu.

Sokağa çıkma yasağı ile ilgili olarak daha sonra devlet erkânından bazı kişiler, sultana kadınların sokağa çıkamamasından dolayı muzdarip olduklarını ifade ettiler. Hiç olmazsa ihtiyaçların karşılanması için cariyelerin sokağa çıkması ricasında bulundular. Bunun üzerine cariyelerin yüzleri peçeli olarak çıkmasına izin verildi(İbn Tagribirdî, 2013, s. 498).

Yalnız Memlûk Devleti'nde değil herhangi bir coğrafyada uzun süreli olması mümkün olmayan böyle bir yasağın, yine sultan Barsbay tarafından kaldırıldığını kaynaklar ifade etmektedir. Sosyal hayatın bir bütün olduğu ve ekonomik faaliyetlerden üretim-tüketim dengelerine ve nüfus oranına kadar her alanda kadınların toplumun yarısını oluşturduğu gerçeği düşünüldüğünde kadınların hayattan tamamen soyutlanmasını hiçbir gücün uzun süre uygulamada tutamayacağı açıktır.

Memlûk Tarihi'nde doğrudan olmasa da dolaylı olarak sultan eşleri olmaları nedeniyle onları gündeme getiren ilginç kayıtlar vardır. Memlûk-Timur Devleti ilişkileri bağlamında gündeme gelen aşağıdaki kayıtlar buna örnek olarak verilebilir. Rabiülahir ayının ortalarında (Kasım 1435) Bilad-ı Şam üzerine sefer düzenlenmesi için çağrı yapıldı ve herkesin eksiksiz bir şekilde sefere iştirak etmesi istendi. Sultan, Şahruh ile yapılması düşünülen savaş masraflarını karşılamak üzere ne yapılması gerektiğini görüşmek için kadıları huzuruna çağırdı. Bilindiği gibi her savaş devlet bütçesine ağır maddi külfetler getirir ve devlet yöneticileri bu yükü halkıyla beraber yüklenmenin yollarını arar. Sultan Barsbay da savaş masraflarını karşılamak için insanların mallarına el konması için fetva istediye de bu fetva kendisine verilmedi. Söylendiğine göre fakihlerden biri şöyle demiş: “*Sultan, oğlunun sünnet düğünü için yalnızca bir karısına 30 bin dinarlık elbise giydirirken Müslümanların mallarının alınmasına nasıl fetva veririz?*” (İbn Tagribirdî, 2013, s. 490). İbn Tagribirdî, bunu söyleyen fakihin kim olduğunu bilinmediğini yazmaktadır.

Sultan Barsbay tarafından istenen fetvanın verilmemesi iki yönden mühimdir. Birincisi, sultanların eşleri için yapılan astronomik harcamalar ve saray çevresinin yaşantısı hakkında çok önemli bilgi verir. İkinci önemli noktası da fakihlerin sultan talepleri konusunda sadece tasdik makamı olarak Sultan kararlarını meşru hale

getiren kişiler olmadığını gösterir. İsteddiği izni alamaması üzerine sultan Barsbay: *“Ben Melik Müeyyed Şeyh’in yaptığı gibi sizden para istemeyeceğim ama hepinizin sefere katılmasını isteyeceğim. Atı olan atla, eşeği olan eşekle sefere katılacak!”* (Çetin, 2007, s. 138) ifadeleriyle hem karara olan kızgınlığını hem de seferle ilgili kararlılığını ortaya koymuştur

Memlûk devlet ve toplum hayatında kadınların yeri ve konumu ile ilgili Sultan Barsbay dönemi kaynakları, bize fikir yürütebilecek temel bilgiler vermektedir. Mesela dönemin tarihçileri de Sultan Barsbay’ın eşi Hond Fatima’nın ölümüyle ilgili kayıtlar sunmaktadır(Kortantamer, 2002, s. 407). Kaynaklarda kadınların adının geçmesinin bazı özel durumlarda olduğu görülmektedir. Mesela yukarıda görüldüğü gibi ölümü durumunda ya da sultanın erkek çocuğu olduğunda sultan eşinden de bahsedilirdi. Bir taraftan Sultan eşlerinin yüklü harcamaları hakkında, diğer taraftan evinin temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan sıradan Memlûk kadınına uygulanan sokağa çıkma yasağı hakkında verilen bilgiler, kadınların sahip oldukları sosyal ve ekonomik konumların teşkil ettiği tezdı gözler önüne sermektedir.

1.5.4. Nil Nehri ve Mısır Coğrafyası İçin Önemi

Hikâyeci tarihin öncüsü sayılan Heredot’a atfedilen *“Mısır, tarihe Nil’in armağanıdır”* sözü belki de Nil Nehri’nin önemini en iyi anlatan sözlerden biridir. Mısırlılar tarihin her döneminde hayatlarını Nil nehrine göre planlamışlardır. Mısır’da geometrik hesapların gelişmesi Nil’in taşmasıyla açıklanmış, vergi sistemi ve vergilerin toplanma dönemleri hep Nil’in taşma durumuna göre belirlenmiştir. İnsanoğlu gelişim çizgisinde üst basamaklara doğru çıktıkça büyük akarsuların

hareketlerini kontrol altına almak için teknolojiyi kullanarak barajlar yapmış ve günümüz Mısır'ında Nil nehrinin sularını kontrol altında tutabilmek amacıyla büyük setler inşa etmiştir. Kaynaklar incelendiğinde bu çabanın binlerce yıldır devam ettiği görülür. Bu bölümde, Süyûtî'nin verdiği genel bilgilere ilaveten diğer kaynaklardaki Sultan Barsbay'ın *mikyası* açması gibi somut bilgilerden yola çıkılarak konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Nil kadar hiçbir nehirden Kuran'da bahsedilmediğini çeşitli kaynakları örnek vererek vurgulayan Süyütî, Musa peygamberin Nil'e bırakıldığını ve bu konuda hem dini kitaplarda hem de tarih kitaplarında bir uyum olduğunu söylemektedir. Nil, Seyhun, Ceyhun ve Fırat nehirlerinin cennet nehirlerinden olduğuna dair Ahmet b. Hanbel'in naklettiği bir hadis olduğunu da sözlerine ekleyerek Nil Nehri'nin iktisadî, dini, sosyal boyutlarını ortaya koymaktadır(es-Süyütî, H.1407, s. 179).

Nil nehri ile ilgili yazılan kaynakların çoğunda kutsal kitaplara ya da peygamberlere yapılan atıflar göze çarpar. Süyütî de Nil nehrini ilk ölçen kişinin Yusuf peygamber olduğunu söylemekte, bu ölçümün küçük bir ekinle (başak sapı benzeri bir gereçle) yapıldığını belirtmektedir. Müellif, Nil ölçümlerinin İslam tarihinde ilk defa Abdülaziz b. Mervan döneminde *Hilvan* ile yapıldığını ifade etmekte ve Velid'in hilafeti döneminde Ravza adasında ölçümler yapıldığını eklemektedir. Adada *minf/menf* adı verilen bir ölçüm gereci bulunmaktadır. Su seviyesi yükseldiği zaman yükseklik seviyesini ölçen ve Süyuti döneminde de faal olan mikyasin halife Mütevekkil döneminde tamamlandığı biliniyor. Mikyasa o denli önemlidir ki C. H. Becker, mikyasa yardımıyla yalnız ürün tahminlerinin değil bu tahminlerle Kahire pazarındaki malların fiyatlarının bile belirlendiğini ifade etmektedir.

Kaynaklar, Memlûkler döneminde mikyasa ilgilenen Benî Ebi'l Raddâd ailesi olup bu yetkinin ırsi olarak kuşaktan kuşağa aktarıldığını ortaya koymaktadır(Becker, 1997, s. 81).

Nil nehrinin ülkenin en güneyinden Mısır topraklarına girmesinden itibaren başta Asvan olmak üzere farklı yerlere konumlandırılan *mikyalar* (nilometre) inşa edilerek Nil nehrinin su seviyesi ölçülürdü. En önemli mikyasa, Kahire'de Ravza adasının güneyinde kurulmuş olan ve üzerinde işaretler bulunan sütundu. Bu sütun sekizgen bir yapı olup, kenarları altı metre olan bir kuyunun içine yerleştirilmişti. Kuyunun dibine kadar inen bir merdiven sayesinde Nil'in taşma seviyesi sütun üzerinden ölçülmekteydi. Mikyasa görevlisi, bu sütunlara bakarak her gün Nil'in taşma seviyesini halka bildirmekle yükümlüydü(Gökhan, 2008, s. 37-dipnot no:107).

Bilinen Mısır tarihinin firavunlar dönemine kadar götürebileceğimiz binlerce yıllık tarihinde Sultan Barsbay'ın da diğer Memlûk sultanları gibi sosyal hayatı yakından ilgilendiren mikyasa yanında halicin açılması törenlerine katıldığı bilinmektedir. Nitekim Makrizî'nin kayıtları bunu doğrular niteliktedir(el-Makrizî, 1972, s. 834).

Halicin açılması ve benzeri törenlerin Barsbay'dan önce olduğu gibi sonra da yapıldığı Andre Raymond tarafından ifade edilmektedir. O'na göre; Osmanlı Döneminde de devlet törenlerinde eski Memlûk gelenekleri sürmüştür. Örneğin Kahire'ye girişlerde düzenlenen törenler ana caddede yapılıyor, Nil nehrinin sularının çekildiği temmuz aylarında Kahire Kanalı (*Haliç*) ihtişamlı törenlerle açılıyordu(Raymond, 1999, s. 23).

1.5.5. Nil Nehrinin 1422-1438 Tarihleri Arasındaki Ölçümleri

1422-1. YIL: Eski su miktarı 5 zirâ, 7 parmak (*isbağ*) iken, bu yıl 20,5 zirâ oldu. Zirâ, arşının 1/24'ü demektir. (Şemseddin Sami, R.1318, s. 121). İsbâğ ise parmak ölçüsü anlamına gelir.

1423-2. YIL: 8 zirâ 10 parmakken, 18 zirâ 23 parmak oldu.

1424-3. YIL: 6 zirâ 20 parmakken, 17 zirâ 14 parmak oldu.

1425-4. YIL: 5 zirâ 10 parmak seviyesindeyken, 20 zirâ seviyesine ulaştı.

1426-5. YIL: 4 zirâ 5 parmakken, 20 zirâ oldu.

1427-6. YIL: 4 zirâ 5 parmakken 20 zirâyâ ulaştı.

1428-7. YIL: 3 zirâ kadarken 20 zirâyâ ulaştı.

1429-8. YIL: 5 zirâ 7 parmakken 19 zirâ 16 parmak seviyesine ulaştı.

1430-9. YIL: 6 zirâ 3 parmakken 20,5 zirâyâ ulaştı. 1431-10. YIL: 6 zirâ 3 parmakken 20 zirâyâ ulaştı. (İbn Tagribirdî'ye göre bu yıl harikulade bir yıl oldu çünkü su seviyesi iki günde bir 28 zirâyâ ulaşıyordu.)

1432-11. YIL: Bu yılda Nil nehrinde herhangi bir değişme/taşma olmadığı için vergiler ertelendi. 833 yılından 835 yılına kadar vergilerin ertelendiği kaydedilmektedir.

1433-12. YIL: 6 zirâ 3 parmakken 20 zirâ 3 parmak seviyesine ulaştı.

1434-13. YIL: 6 zirâ 3 parmakken 17 zira 17 parmak seviyesine ulaştı.

1435-14. YIL: 5 zirâ 22 parmakken 20 zirâ 17 parmak seviyesine ulaştı.

1436-15. YIL: 11 zirâ 10 parmakken 20,5 zirâyâ ulaştı

1437-16. YIL: 6 zirâ 18 parmakken 19 zira 6 parmak seviyesine ulaştı.

1438-17. YIL: 5 zirâ 25 parmakken 20 zira 15 parmak seviyesine ulaştı.(Bu bilgiler, İbn Tagribirdî'nin, *en-Nücûmu'z Zahire fi Mûluk-u Mısr ve'l Kahire* adlı eserinin 290-372. Sayfalar arasında her yılın genel değerlendirmesinin yapıldığı bölümden alınmıştır.)

1.5.6. Sultan Barsbay'ın Haremeyn Politikası: *Surre ve Mahmil-i Şerif*

Surre kelimesi Arapça bir isim olup para, para kesesi içine para ya da altın gibi şeylerin konup ağzı sıkıca bağlanan kese gibi anlamlara gelir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre akçe kesesi olup maaş ve muhasebe icmalinde kullanılan elli bin akçelik kesedir. Haremeyn'e surre gönderme âdeti Abbasiler zamanında başlamış ve ilk defa Halife Mehdi (775-785) zamanında gönderilmiştir. Sonradan bu iş bir adet haline gelmiştir. Fatımîler, Eyyübîler ve Memlûkler de surre göndermişlerdir(Atalar, 1999, s. 1).

Mahmil-i Şerif meselesine genel bakılacak olursa Memlûkler devrinde ilk kez Kâbe örtüsünün yenilenmesi amacıyla Mekke'ye mahmil gönderme uygulamasının Zahir Baybars tarafından uygulamaya konduğunu, Melik Mansur Kalavun devrinde mahmil yola çıkarken cirit oynama âdetinin başladığını söylemek mümkündür. Sonraki dönemlerde Memlûklerde saltanat değişikliği olduğunda da Kâbe duvarına asılmak üzere kırmızı bir kisve gönderilirdi(Atalar, 1999, s. 119).

Memlûklerin meşruiyet kaynağına değinmeye çalıştığımız tezimizin başlangıç bölümünde belirtmeye çalıştığımız gibi halifeyi himaye etmek ve Haremeyn'e hizmet etmek Memlûk sultanları tarafından daima bir ayrıcalık olarak

kabul edilmiştir. Çünkü Haremeyn'in hizmetçisi ve koruyucusu olmak yalnızca devlet sınırları içinde değil aynı zamanda bütün İslam devletleri nazarında en büyük şeref ve itibar kaynağı sayılmıştır. Harem-i Şerif'in bakım ve imarı ile her yıl Kâbe'ye kisve gönderilmesi aynı zamanda Memlûk nüfuzunun Hicaz bölgesinde pekişmesine yardımcı oluyordu(Kopraman, 1989, s. 204).

Memlûkler döneminde "Sadaka-i Mısriyye" denilen yardımlara büyük önem verilirdi. Mekke'ye yetişene kadar mahmulin uğradığı yerlerdeki en büyük memurların mahmili taşıyan devenin ayağını öpmesi bir gelenek haline gelmişti. Bu âdet Sultan Çakmak zamanında (1438-1453) uygulamadan kaldırılmıştır(Atalar, 1999, s. 5).

El-Melik el-Eşref Barsbay'ın genel politikası, şeriflerle arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler düşünüldüğünde, Haremeyn'e özel bir önem atfettiğini söylemek mümkündür. İbn Tagribirdî'nin, Barsbay'ın Haremeyn'e yaptığı hizmetlerden dolayı ona teşekkür edildiğini eserinde zikretmesi buna örnek gösterilebilir(İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 145).

Hicaz bölgesi hamiliğinin Memlûklere yüklemiş olduğu bir takım sorumluluklar olduğu da açıktır. Yine Makrizî'nin kayıtlarından Sultan Barsbay'ın bu konuya kayıtsız kalmadığı, Haremeyn'e ulaşan yolların imarına büyük önem verdiği söylenebilir. Zaman zaman küçük çaplı bakımların yanında bin devenin taşıdığı malzemelerle yapılan büyük çaptaki imar ve bakım faaliyetlerinden de haberdarız. Müellif bu durumu: *"834 yılında Mekke ile Kahire arasındaki su yollarının tamiri ile ilgili çalışma yapan Şahin Et-Tavil, kuyular kazdırdı ve bu iş için yaklaşık bin deve ile yolculuk yaptı; bu iş için oluşturulan ekipte ustalar, taş işçileri, kazıcılar vardı."* ifadeleriyle dile getirmektedir(el-Makrizî, 1972, s 833).

Mekke, Medine ve hac yolları Sultan el-Eşref Barsbay'ın koruması altındaydı. Hicazdaki bu ayrıcalığını yabancılara karşı mutlaka koruması gerekiyordu. Ayrıca Hicaz bölgesi ile yakından ilgilenmesini gerektirecek durumlar mevcuttu. Mekke Şerifi, birinci şerif olarak meydan okuyor ve devlete karşı geliyordu. Bunlar, yüzlerce peygamber soyundan ve Musa peygamber çizgisindendi. Şerifler bazı karışıklıklardan yararlanarak yarı bağımsız bir statü kazanmışlardı. Şimdi de devlet üstü bir statü istiyorlardı. Askeri bakımdan kabile güçlerine dayanan ve birbirleriyle geçinemeyen, aralarında kan davaları olan, çayır ve su kuyuları için çatışan bir yapıdaydılar. Ancak dışarıdan bir saldırıya maruz kaldıkları anda birleşiyorlardı. Barsbay, Mekke'de karakol kurup Kızıldeniz limanlarını kontrol etme politikası geliştirdi(Brandes, 2007, s. 226-227). Sultan Barsbay'ın karakol kurmakla hem ticari hayatta etkinliğini artırma hem de güvenlik açısından çıkabilecek sorunlara daha etkili müdahale edebilmeyi amaçladığı düşünülebilir.

Sultan Barsbay döneminde her yıl muntazam şekilde devam ettirilen mahmil uygulaması ve hac yolculuklarının süresi ile ilgili olarak sağlıklı hesap yapmak mümkündür. Makrizî tarafından verilen bilgilerle hacıların Kahire'den törenle uğurlanması ve dönüşleri ile ilgili bir hesaplama yapıldığında yolculuğun takriben on sekiz gün gidiş ve yirmi gün geliş olmak üzere otuz beş-kırk gün kadar sürdüğü söylenebilir. Eserde ilk kafilenin Kahire dışında belirlenen toplanma yerinden Zilkade ayının 22. günü ayrıldığı ifade ediliyor. Zilhicce ayının 9. günü bayram olduğuna göre ve hacıların dönüş günü de verildiğine göre yetmiş günlük bir yolculuk yapıldığı ortaya çıkmaktadır(el-Makrizî, 1972, s. 833).

Sultan Barsbay'ın Haremeyn politikasının siyasi ve sosyal yönleri olduğu gibi ekonomik yönlerinin olduğu açıktır. Çünkü o, Aden limanını da genişleterek merkezi bir konuma yükseltmişti. Brandes, değişen koşullara ayak uydurarak devletin

çıkarları ve kendi çıkarlarını korumak için Barsbay'ın faaliyetlerini şu şekilde özetlemektedir: Ticari dağıtım merkezi Mısır'dan Yemen'e kayıyor, para trafiğinde de Mısır'a ulaşmadan yeni merkezler etkin olmaya başlıyordu. Bu değişimde Çin'in de etkisi vardı. XV. Asırdan itibaren Ming hanedanı ile zenginleşmeye başlayan Çin, önce Tibet, Keşmir ve Fars bölgesi üzerinden kervan yolları açmak istemiş, ancak siyasi istikrarsızlıklar ve Timur devletinin gücü nedeniyle deniz yollarına yönelmişti. Barsbay'ın çabalarıyla Arap yarımadasında güçlenmiş olan Yemen'in değeri düşmeye, önemi azalmaya başladı. Yemen'deki siyasi istikrarsızlıklar ve Barsbay'ın etkin siyaseti sonucunda Çinliler de emniyetli bir liman olan Cidde'ye yönelmeye başladılar. Cidde değer kazanırken Aden kaybediyordu.1425 yılında Sultan, şerifin elinden gümrük vergisi alma hakkını aldı ve Cidde limanını doğrudan kendi kontrolüne aldı. Kızıldeniz'in tüm kontrolü artık sultanın elindeydi(Brandes, 2007, s.228). Sobernheim de bunu destekler nitelikte değerlendirmeler yapmakta ve olayı İslam Ansiklopedisi'ndeki makalesinde işlerken "*Sultana karşı serkeşlik etmiş olan Mekke şerifi 1424 yılında yenildi ve halefi olan Barakat, 1426 yılında sultana vergi vermeye mecbur oldu.*" ifadeleriyle anlatmaktadır(Sobernheim, 1997, s. 318).

Sultan el-Eşref Barsbay'ın Haremeyn politikasının, çok yönlü bir politika olduğu anlaşılmaktadır. Bir cümleyle özetlemek gerekirse; sultanın Hicaz bölgesi politikasının, manevi öneminin yanında maddi getirisinin de gayet incelikle hesaplandığı, devletin tüm imkânları kullanılarak ticarî hayatı Kahire'nin yönlendirebileceği bir ortam oluşturma yönünde olduğu ve bu politikanın kısa vadede başarı kazandığı söylenebilir.

1.5.7. El-Melik el-Eşref Barsbay Döneminde Bazı Özel Uygulamalar

Sultan Barsbay'ın bazı uygulamaları onu, Memlûk tarihinde farklı bir karakter yapmaktadır. Mesela sultan huzuruna girilirken yer öpme âdetini kaldırması, saltanatı boyunca hiç aksatmadan her rabiülevvel ayında kendi bahçesinde mevlid-i şerif münasebetiyle Hz. Muhammed'i anma etkinliği gerçekleştirmesi bu cümledendir.

Kaynaklarımız mevlid-i şerif programında hangi metnin okunduğu ile ilgili bilgi vermemekte ve kronolojik tarzda telif ettikleri eserlerinin rabiülevvel ayı olaylarını anlattıkları kısımda: “Sultan, mevlit programı düzenletti.” şeklinde genel ifadelerle yetinmektedir.

Sultanların Mısır Memlûkleri tarihinde tebdil-i kıyafetle sokaklara çıkması, aslında sık görülen bir durum olmamakla beraber ilk defa Sultan Ferec döneminde yapılmıştı. Sonraki süreçte bu uygulamayı Şeyh Müeyyed devam ettirmiştir. Barsbay döneminde ise bu uygulama sıradan bir hale gelmiştir(İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 143). Sultan Barsbay'ın, XV. yüzyıl koşulları düşünüldüğünde ve saltanatı süresince tahtı kaptırma korkusu yaşadığı Camibek es-Sûfî başta olmak üzere diğer asi emirler hesaba katıldığında oldukça tehlikeli diyebileceğimiz bu uygulamayı sürekli hale getirmesinin kayda değer bir uygulama olduğu söylenebilir. Selefleri tarafından seyrek uygulanan tebdil-i kıyafet uygulamasının, Sultan Barsbay tarafından sıklıkla uygulanmasının hem pratik faydalar sağlama hem de otoritesini gösterme gibi amaçlara matuf olduğu kanaatindeyiz.

Her rabiülevvel ayında sultan bahçesinde mevlit okutması ve Daru'l Adl'de Perşembe günleri oturumlar düzenlemeye başlaması dikkate değer başka hususlardır. Sultan Barsbay, Zahir Berkuk'tan beri terk edilmiş olan oturumlara tekrar başladı.

Çok nadir olan bu oturumlara sultan büyük önem vermekteydi(el-Makrizi, 1972, s. 871). Divan-ı Mezalim ve mezalim oturumları hakkında bilgiler veren çok çalışma olduğu için biz detayına girmeden Sûyutî'nin eserinden yaptığımız kısa çeviriyi sonraki paragrafa almayı hem Barsbay dönemi hukuki süreçleri hem de bu mahkemelerle ilgili temel bilgi olması açısından faydalı görüyoruz.

Sûyutî'nin verdiği bilgilere göre: Daru'l Adl'de dört mezhep kadısı sultanın sağında oturur. Bu kadıların yanında *beytü'l mâl vekili* ve *nazirü'l hisbe* oturur. Solunda ise *katib-i sır*, onun önünde *nazirü'l ceyş* oturur. Onların yanında cemaati oturur. Bunlar topluca bir halka oluştururlar. Vezir, *erbab-ı aklâmdan*, katib-i sır ile melik arasında oturur. Bir diğer vezir ise *kılıç erbabından* olup bu da muvazzaf devlet adamlarının gerisinde durur. Sultanın arkasında –sağında ve solunda-silahlı olarak *saffan* bulunur. Bunlar *cameâdâr* ve *hasekiyye'den* oluşan iki saftır. Sultanın takdirine göre on beş zirâ sağ ve sol tarafına emirlerden lisan bilen meşveret ümerası oturur. Yine aynı şekilde meşveret ümerasının arkasında ümeranın büyükleri ulunur. Bu halkanın arkasında ise sultanın hüccâbı ve devâdarı bulunur diyen Süyûtî, mahkemenin işleyişi ile ilgili olarak önemli bilgiler de veriyor. Bu görevliler şikâyetle bulunan insanların kıssalarını anlatırlar. Sultana durumu arz edip kadılara müracaat edilmesi gereken konuları gündeme taşırlar. Askerlikle ilgisi olmayan konular kadılara havale edilir. Bu oturumlar salı ve perşembe günleri gerçekleşir. Perşembe günü yapılan oturuma *kâtib-i sır* ve kadılar katılmazlar. Âdet olduğu üzere iki bayramda ve Medine'ye girişlerde bineklere binilir ve Sultan kavuğunu takar. Bu kavuk, atlastan ve yuvarlak kubbeli bir kavuk olup, sarı altın işlemelidir. Sultanın önünde ise ellerinde baltalar olan görevliler vardır(es-Sûyutî, 1327, s. 83).

Sultan Barsbay'ın bazı kararları tek başına alırken önemli kararlara meşruiyet kazandırmak ve destek bulmak için devlet ileri gelenleriyle Daru'l Adl'de toplantılar

yaptığı görülmektedir. Buna bir örnek olarak H. 833 yılı Muharrem ayının yirmi yedisinde Daru'l Adl'de Şahruh'un elçisinin gelişi nedeniyle bir toplantı tertip edildi. Elçi, salona girdiğinde gördüğü ihtişam karşısında şaşkına düştü. Çünkü ziyafete katılanların elbiselerinin güzelliği onu büyülemişti adeta. Bu elçi Şiraz şeriflerinden Tacüddin Ali adlı biriydi. Sultanın huzuruna gelince elindeki mektubu sundu ancak şerif olduğu için yer öpmedi. Mektupta Şahruh, Kâbe için bir örtü nezri olduğunu ifade ediyor, örtüyü teslim alıp *Beytü'l Haram'a* asacak birinin gönderilmesini istiyordu. Şahruh, bu mektupla beraber hediyeler de göndermişti (İbn Tagribirdî, 2013, s. 485). Tezimizin müstakil bir Şahruh Mirza bahsi olduğu için burada sadece bu bilgi verilerek, önemli mektupların nasıl karşılık bulduğu ve bu toplantıların işlevi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sultan Barsbay döneminin sonunda uygulanmış olan bir yasa, tüm döneme genellenemeyecek olsa da önemlidir. Çünkü memlûkler ile halk arasında yaşanan ve sonu ölümlerle sonuçlanan çatışmalar da kuşkusuz Sultan Barsbay döneminin sıra dışı olaylarındandır. Memlûklerin özellikle devletin ilk dönemlerinde halkla ilişkilerinin kısıtlı olmasına disiplin açısından büyük önem verilirdi. Sultan Barsbay döneminin sonlarında 841 yılı Recep ayının dokuzunda (M. 6 Ocak 1438) siyahî kölelerden hiç kimsenin silah taşımaması ve güneş battıktan sonra dışarıya çıkmaması ve Memâlik-i Sultaniye'den hiç kimsenin de kölelerle tartışmaması konusunda bir ferman yayınlandı. Bunun sebebi ise Hac kfilesi yola çıktıktan ve şehir süslendikten sonra Memâlik-i Sultaniye'den kalabalık bir grubun sarayda bulunan tıbaklarından çıkarak çeşitli yağma olaylarına katılmış olmalarıydı. Bunun üzerine siyahî kölelerden kalabalık bir grup bir araya gelerek askerlere saldırmış ve çatışmada beş siyahî köle ölmüştü.

Bu esnada bazı memlûkler de yaralanmıştı. Tüm bu olanlardan sonra sultan da memlûklerin ancak gerekli durumlarda inmeleri konusunda ferman yayınladı(İbn Tagribirdi, 2013, s. 496).

1.5.8. 1430 Büyük Veba Yılı'nın (H.833) Memlûk Devleti'ne Etkileri

Sultan el-Melik el-Eşref Barsbay döneminin önemli olaylarıyla ilgili olarak dönemin çağdaş kaynaklarının değerlendirmesi yapıldığında, toplumun tüm kesimlerini her bakımdan ilgilendiren ve etkileyen veba salgınlarının eserlerde önemli ölçüde yer bulduğu görülür. Aynı şekilde bu dönemin önemli kişiliklerinin hayat hikâyeleri incelendiğinde de “filan tarihte vebadan öldü” ifadelerine de sıkça rastlamak mümkündür. Konunun ehemmiyet arz etmesi nedeniyle bu bölümde 833 yılı özellikle incelenmeye çalışılmıştır. Mesele ortaya konmaya çalışılırken, İlyas Gökhan tarafından yapılan el-Eşref Barsbay dönemi salgın hastalıklarını konu edinen oldukça doyurucu makale çalışması ile Makrizî'nin “es-Sülûk” adlı eserinin 833 yılının tam tercümesi yapıldıktan sonra mukayeseli olarak bu iki kaynaktan yararlanılmaya ve farklı boyutlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tarih boyunca birçok devletin siyasal, sosyal ve ekonomik hayatları üzerinde tamir edilmesi güç tahribata neden olan veba kelimesi dilimize Arapçadan girmiş bir kelime olup bu salgın hastalık tâûn kelimesi ile de ifade edilir. Batı dillerinde; *peste*, *pestis*, *plague* ya da *black death* gibi kavramlarla kullanılan veba halk arasında *kıran* adıyla bilinir. Sağlıksız koşullar, beslenme yetersizlikleri, istilalar, fareler bu salgının ortaya çıkarak yayılmasının genel nedenleri arasında sayılır(Gökhan, 2008, s. 94).

Memlûk Devleti'nin XV. yüzyılını incelediğimiz Mısır coğrafyasında siyasal, sosyal, ekonomik nedenlerin hemen hepsinin veba salgınlarının ortaya çıkmasına

zemin hazırladığı söylenebilir. Devlet gelirlerinden pay alma konusunda eşitsiz bir sosyal yapının sağlıksız koşullar ve beslenme yetersizliklerine zemin hazırladığı söylenebilir. Ayrıca ülke içerisinde sıklıkla rastlanan eyalet isyanlarının bir istila ve huzursuzluk kaynağı olduğu, gerek limanlar gerekse kara yolu bağlantısıyla dış dünyaya bağlanan Memlûk coğrafyasının salgınlara da açık olması gibi nedenlerin veba salgınlarına zemin hazırladığı ileri sürülebilir. Tüm bunlara Mısır'ın en önemli hayat kaynağı olan Nil nehrinin taşma düzensizlikleri de eklenince eski dönemlerden itibaren burada birçok salgın ortaya çıkmıştır.

Kaynaklar, Mısır'da ilk ciddi veba salgınının Etiyopya'da başlayıp Nil nehri vasıtasıyla Mısır coğrafyasına taşınan ve Jüstinien vebası olarak bilinen M. 542 tarihli veba salgını olduğunu kaydetmektedir. XV. yüzyıla gelinceye kadar kaynaklarda yerini alan ve etkileri büyük olan onlarca salgın yaşanmıştır(Gökhan, 2008, s. 95). Şüphesiz tüm devletler sistemlerini temelde insan faktörü üzerine inşa ederler ve bu salgınlar Mısır'da kurulan devletlerin zafiyete düşmesinde küçümsenemeyecek izler bırakmıştır.

Mısır coğrafyasında vebanın tarihçesiyle ilgili André Clot tarafından Makrizî'ye dayanılarak verilen bilgiye göre 1348 yılında Mısır'da yayılan veba köstebek ve fare kanı ile beslenen pireler aracılığıyla yayılmıştı. XIV. yüzyıl ortalarında en güvenli yol olduğu için Cengiz Han döneminde tesis edilen yoldan ticari mallar kanalıyla Avrupa'ya da taşındı. Öyle ki Paris nüfusunun üçte biri bu vebadan dolayı hayatını kaybetti(Clot, 2005, s. 91). Bu bilgilerden, Sultan Barsbay döneminden önce de büyük çapta veba salgınlarının ortaya çıktığı ve yıkımlara neden olduğu anlaşılmaktadır.

Sultan Barsbay dönemindeyse Makrizî'nin kayıtlarına göre H. 833 (M. 1429/1430) yılında taûn şiddetlendi ve birçok insan öldü. Yalnızca büyük bir mahallede ölen insan sayısı beş binin üzerindedir. Sadece bir bölgede altı bin insan öldü. Kudüs, Safed ve Dımaşk taraflarında taûndan çok insan öldü. Bu nadir bir durumdur çünkü vebanın bu şekilde ortaya çıkması pek görülmemiş bir durumdur (el-Makrizî, 1972, s. 821).

Veba kısmını işlediğimiz bu bölümde salgın için yukarıdaki satırlarda bazen veba bazen de taûn kelimelerinin kullanılmasının nedeni ünlü muhaddis ve tarihçi İbn Hacer'in de bu ayrımı yapmış olmasıdır. O, her taûnun bir veba olduğunu ancak her vebanın taûn olarak adlandırılmayacağını ifade ederek vebanın tüm salgın hastalıklara verilen bir isim olduğunu ifade eder (Gökhan, 2008, s. 111). Biz de XV. yüzyıl Mısır coğrafyası salgınlarını analitik olarak inceleme imkânına sahip olmadığımız için genel başlık olarak daha kapsayıcı olan veba kelimesini kullanıyoruz.

833 (M. 1429/1430) yılı olaylarını anlatan Makrizî, vebanın Anadolu sahillerinden geldiğini ifade etmektedir. Aynı yıl müellife göre her gün 1500 kişi vefat ediyordu. Kahire'de ölümler çok artmış ve toplumda konuşacak başka bir konu kalmamıştı. Öyle ki çocukların bile artık konuşmalarında sadece vebadan bahsetmeleri bu yıkımı göstermektedir. Hacca giden insanlardan üç gün boyunca oruç tutmaları ve Allah'a tövbe etmeleri istendi (el-Makrizî, 1972, s. 822). Şu anki bilgilerimizle 833 yılı Kahire'sinin hekim sayısı, sağlık kuruluşları ya da bunlardan yararlanma imkânları hakkında tatminkâr ifadeler kullanmak mümkün değildir. Ancak bu bilgilere sahip olmaktan öte dünyanın en gelişmiş sağlık sistemlerine sahip ülkelerin bile ani sorunlar ve salgınlar karşısında buhranlar yaşadığı kolayca söylenebilir. Bu çaresizlik ortamında ve salgınla mücadelede yeteri derecede maddi

unsurları devreye sokma imkânı bulamayan Memlûklerin en azından toplumun maneviyatına hitap ederek panik havasını yumuşatmaya çalıştıkları anlaşılıyor.

Veba, insanları beyinlerinden göğüslerine kadar etkisi altına alarak bir saat içinde öldürüyordu. Önceden herhangi bir belirtisi olmadığı için insanlar vebaya yakalanır yakalanmaz kısa sürede ölüyordu. Veba çocuklar ve gençler, sonra da köleler ve cariyeler arasında daha yaygındı. Hür olan erkek ve kadınlar arasında daha azdı. Fustat şehrinde her gün iki yüz kişi vefat ediyordu. Bu sayıya divanda zikredilmeyenler dâhil değildir. Divanda yazılı olmayan ve Kahire’de vefat edenlerin sayısı ise günde üç yüz kişiyi buluyordu. Divanü’l Mevaris’teki kayıtlar daha da fazladır. Veba Arap yarımadasının tamamını da kapsamıştı(el-Makrizî, 1972, s. 824). Makrizî’nin bu kayıtlarından vebanın tüm toplum kesimlerini vurduğu ancak sosyal tabakanın alt kesimini daha çok etkilediği anlaşılıyor.

H. 833 (M. 1429/1430) yılı salgınının Memlûk ekonomisi üzerindeki etkilerini somut veriler ve örneklerle anlatan kayıtlar da vardır. Örneğin; vebadan dolayı ölü sayısının bu derece artması nedeniyle kefen fiyatları da artmıştı. Yine hastaların yemek istedikleri elma ve şeker gibi gıda fiyatlarında da büyük bir artış olmuştu. Zaten hastaların çok azı ilaçla tedavi şansı buluyordu. Çoğu ölüme terk edilmişti. Hastalığa yakalandıktan sonra ve belirtiler ortaya çıkınca bir saat gibi bir sürede ölüyorlardı. Ölenlerin çoğu memalik-i sultaniye’den olup tıbaklarda kalıyorlardı. Sonrasında her türlü olumsuz durum ve azgınlık arttı. Cenaze namazı kılındığı yerde cenazeler sayıldığında ölenlerin sayısının 1200’e ulaştığı görüldü. Bu musallaların dışında da kalkan cenazeler vardı. Kahire divanına 350’si dışındakiler kaydedilmedi(el-Makrizî, 1972, s. 826).

Büyük vebanın Memlûk toplumsal tabakalarının tamamını etkilediği ile ilgili çarpıcı detaylar da vardır. Yine Makrizî'nin kayıtlarına bakıldığında bu yılda vefat eden ümera-i ulûf'ten bazıları için tabut bulunamadığı ve tabut ihtiyacı için camilerde yardım toplandığı görülür. Ayrıca müellif: “*Vezirlerden birinin çocuğu vefat etti ve tabut sebilden tedarik edildi. Nasır kapısında pazar günü beş yüz kişinin cenaze namazı kılındı. Bu cenazeler on dört musalladan birinden kalkmıştı.*” diyerek üst düzey devlet imkanlarına sahip bulunanların da çaresiz kaldığını ortaya koyar. (el-Makrizî,1972, s. 827). El-Aynî tarafından net olarak verilen bazı rakamlar ise devletin askeri sistemine ve yönetim gücüne vebanın verdiği zararı ortaya koyar. Onun verdiği sayılara göre sultanın ve ümeranın bin iki yüzer memlûk'ü, atabekü'l asakir'in ise altmış memlûkü'nün hayatını kaybettiği söylenebilir(el-Aynî, no:2911, s. 630; Gökhan, 2008, s. 114).

Dönemin canlı tanığı olan Makrizî'ye göre: “1430 tarihli (H.833) veba salgınından dolayı hasta ve ölümlerle ilgilenmekten çarşı ve sokaklar atıl kalmıştı. İnsanların kefenlere, teçhiz ve tekfin malzemelerine ihtiyaçları öylesine artmıştı ki bu malzemeler tedarik edilemeyince insanlar ellerde taşınarak mezarlara götürüldü. Defin konusunda aciz kaldılar. Mezar kazmakla görevi olanların gece sabahlara kadar mezar kazdıkları ve bir mezara birden çok kişinin defnedildiği de oluyordu. Köpekler sahipsiz cenazelerin cesetlerini parçalıyor, insanlar geceleri gassal aramakla geçiriyordu. Bu durum karşısında Şihabeddin Ahmed, hepsinin adı Muhammed olan kırk şerif topladı. Bunların tamamı Ezher camiinde bir araya getirildi. Cuma namazından sonra Kur'an okudular. Bu kırk şerif Ezher'in damına çıkıp hep bir ağızdan ezan okuduktan sonra oradan indiler. İlkini kılındıktan sonra hepsi dağıldı.” (el-Makrizî, 1972, s. 828). Bu ifadelerden vebanın neden olduğu

sıkıntıları gidermek için devlet imkânlarının kullanılmasının da sorunu çözmediği ve son çare olarak dua edildiği anlaşılmaktadır.

1429 yılı Aralık sonlarında başlayarak 1430 yılı Mart ortalarına kadar devam eden ve tezimizde “833 büyük yıkım yılı” şeklinde adlandırılan süreçte toplumun her kesiminden insan vebadan dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu ölen büyük kitle içinde isimleri tarafımızdan asla bilinemeyecek yüz binlerce insan olsa da tarihçiler tarafından tespit edilebilmiş önemli kişiler de vardır. Bunlar arasında meşhur Abbasi Halifesi Müstain Billâh, Sultan Barsbay’ın oğlu Muhammed ve Sultanın kardeşi Emir Seyfeddin Yaşbek b. Abdullah, Sultan Zahir Tatar’ın oğlu olan Salih Muhammed, Sultan Müeyyed Şeyh’in oğlu Ahmed ve Karayülük Osman Bey’in oğlu Seyfeddin Halil de vardır(Gökhan, 2008, s. 119).

Veba dışında H. 833 yılında kaynaklar tarafından aktarılan daha pek çok olumsuzluk vardır. Örneğin; zilkade ayında, Kızıldeniz’de hacılar ve tüccarları taşıyan bir gemi battı. Geminin içinde sekiz yüz insan vardı ve sadece üçü kurtuldu. Bu üç kişinin dışındaki herkes helak oldu. Yine aynı yıl Mekke’de sıcak ve susuzluktan dolayı üç bin kişi öldü. Bu rakamı beş bine çıkaranlar da vardır. Nil’de on iki gemi battı ve eşsiz değerdeki pek çok şey de bu gemilerle beraber telef oldu. Makrizî tarafından ölenlerin sayısını ifade etmek için kullanılan “*ancak Allah bilir.*” ifadeleri kendi içinde bir mübalağa barındırmakla beraber vebanın ne denli büyük bir yıkım getirdiğini de anlatmaktadır. Bu sene söylenen rakamlara göre iki yüz bin insan vebadan dolayı hayatını kaybetti. Bu rakam, sadece Kahire ve Mısır’daki rakamdır(el-Makrizî, 1972, s. 836).

Gerek insanların ölümü gerekse buna bağlı olarak ekonomik dengelerin bozulmasını tablolar vasıtasıyla anlatan William Popper ise eserinde dolar cinsinden

yaptığı kıyaslamalarla bu yılın ne denli zor geçtiğini enflasyon penceresinden gözler önüne serer. Örneğin Popper, İbn Tagribirdî'nin notlarını yorumlayarak oluşturduğu tabloda her yılla ilgili temel gıda maddelerinin fiyatlarını verirken, 833 yılı tablosunda birçok tüketim maddesinin karşısını boş bırakmıştır. Bunun nedeni olarak, oluşan kıtlıktan dolayı piyasada temel besin maddelerinin bile bulunamaz hale gelmiş olması fikri ileri sürülebilir(Popper, 1957, s. 84).

Sultan Barsbay'ın veba ile mücadelede faydasını görebileceğini düşündüğü her yolu denediği anlaşılmaktadır. Vebanın biteceğini zannederek kadınların sokağa çıkmalarını bütünüyle yasaklaması bu düşüncenin en somut örneğidir. *“Hacıpler, çarşıda pazarda dolaşarak emre uymayan kadınları kırbaçlamaya başladılar. Herkes yasağa uydu. Bunun üzerine esnaf kapı kapı dolaşarak dul kadınlar ve evin alışverişini yapacak kimsesi olmayanların isteklerini sormaya başladı.”* diyen İbn Tagribirdî'nin, bunun çok acı bir durum olduğunu da eserinde zikretmesi dikkat çekicidir(İbn Tagribirdî, 2013, s. 498).

Mısır Memlûkleri tarihinin önemli veba salgınlarından biri de 841 (M.1438) yılında olmuştur. Bu salgında ölenlerin de çoğunlukla kendi ülkelerindeki siyasi karışıklıklardan dolayı Memlûk topraklarına sığınan yabancılar olduğu kaynaklar tarafından zikredilir. Tıpkı 833 yılı büyük veba salgınında olduğu gibi kadınların sokağa çıkması tekrar yasaklanmış ve bu durum Pazar ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Gayrimüslimler tarafından işletilen içki imalathaneleri takibata uğramış ve içki ticareti de yasaklanmıştır. Yasak kapsamında onların evleri sıklıkla baskına uğramıştır. Nihayet Sultan Barsbay da 841 tarihindeki vebadan dolayı hayatını kaybetmiştir(Gökhan, 2008, ss. 124-127).

1.6. SULTAN BARSBAY DÖNEMİNDE İKTİSADİ DURUM

1.6.1. Sultan Barsbay'ın Ekonomi Politikasının Ana Esasları

Sultan Barsbay dönemi ülke ekonomisi ile ilgili kayıtlara ve o kayıtlar üzerinden yapılan değerlendirmelere bakıldığında siyasî başarılarını ve yakaladığı istikrarı ekonomi alanında gösteremediği ve hatalı bir iktisadî politika izlediğini söyleyebiliriz(Kopruman, 1992a, s. 445). O, farklı bir karaktere sahipti ve ticarete büyük önem veriyordu. Korumacı bir iktisadî model uygulamaya çalışan Barsbay, şeker ve karabiber başta olmak üzere birçok malda tekel oluşturdu. Dolayısıyla bu da özellikle salgın hastalıklar döneminde daha çok ihtiyaç duyulan şekeri eken çiftçiler üzerinde çok olumsuz etkiler yarattı(Gökhan, 2008, s. 101).

Sultan Barsbay'ın izlediği korumacı ve tekeli politikasının doğal sonucunun tüccarlar ve çiftçilerle yönetim arasında güven kaybı olduğu söylenebilir. Aşağıda da görüleceği üzere tüccar heyetleri defalarca sultanı ziyaret etmiş ve kendi hâkimiyet alanlarını daraltan bu uygulamalardan sultanın vazgeçmesini istemişlerdir. Ticaretten daha fazla kazanç sağlayarak hem şahsî servetini artırmak hem de memlûk sayısını ve etkinliğini devam ettirebilmek gibi amaçlar taşıdığı anlaşılan el-Eşref Barsbay'ın vergiler konusunda çok hassas davrandığını Mekke emirinin kararlaştırılan vergiyi göndermediği için görevden alınmasından anlayabiliriz. Bir başka yorum olarak belki sultanın karaborsacılığı önlemek ve piyasaya Mısır halkı yararına rahat müdahale edebilmek gibi niyetler taşıdığı söylenebilir. Ancak sonuç yine değişmemekte, her şartta sultan Barsbay, bu işten en kârlı çıkan kişi olmaktadır. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre H. 831 yılı Muharrem ayında Kıbrıs adasından elli bin dinar meblağında para geldi. Gelen paraya “Eşrefiye Dinarı” damgası vuruldu. Hatta sultan, damga vurma işlemi bitene kadar Kalatü'l Cebel'de

bu işlemi izledi(İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 147). Sultan Barsbay'ın 1424,1425 ve 1426 yıllarında Kıbrıs adasına yaptığı seferlerle Kıbrıs adasının Memlûk Devleti'ne haraç veren bir devlet konumuna geldiği bilinmektedir. Biz de çalışmamızda bu önemli olayın detaylarını vermeye çalıştık. İbn Tagribirdî tarafından verilen bilgiden bu paranın, Janos'un ülkesine döndükten sonra anlaşma gereği olarak Kahire'ye gönderdiği haraç olduğu anlaşılmaktadır.

Memlûk ticari hayatında önemli bir yeri olan tüccarlar, H. 833 yılı içinde sultanın huzuruna geldiler ve Barsbay'dan Hindistan'dan gelen baharatın satılmamasını istediler. Bu konuda tehditte bulundular. Bunun sebebi sultanın bir taifeyi himaye etmesiydi. Cidde ve Sur limanlarına Kızıldeniz yoluyla gelen baharatı tüccarlar satıyordu. Sur'dan Mısır'a götürüyor ve Nil kanalıyla İskenderiye'ye aktarıyorlardı(el-Makrizî, 1972, s. 823). Altan Çetin, Memlûk ticari hayatının en önemli gücü olan Kârimî tüccarlarının ekonomik fonksiyonlarının giderek tükenmesinden bahsederken Sultan Barsbay dönemine özellikle atıf yapmakta ve 1432 yılı fermanını gündeme getirmektedir. Bu fermanı izleyen 1434 yılına ait bir başka fermandan sonra da Kârimî tüccarlarının adeta sultan adına ticaret yapan ve bağımsız ticaret yapma gücünü kaybeden bir sınıfa dönüştüğünü kaydetmektedir(Çetin, 2004, s. 84).

Memlûk iktisadî hayatında Mekke de Kızıldeniz ticareti gibi önemliydi. Bu ticaret, doğu ticaretinin ana merkezlerinden olması nedeniyle Mısır için çok önemliydi. Tüccarlar burada acenteler işletiyorlardı. Bu bölgede korsanlar eksik olmadığı için koruyucu hâkim güç lazımdı. Mısır hükümdarları da bu nedenle bu duruma önlem alıyor ve gümrük gelirleriyle büyük fayda sağlıyorlardı. Bu gelirler bütçede büyük yekûn tutuyordu. XIII. yüzyılda Eyyübî hâkimiyeti kırıldığında Yemen, bağımsız ticaret politikasıyla büyük bir zenginliğe ulaşmış, Hindistan,

Seylan ve Çin’de ticari temsilcilikler açmıştı(Brandes, 2007, s. 227). Sultan Barsbay’ın izlediği politikayla Yemen bölgesi hâkimiyetini kırarak ticarî hayatın kendi istediği mecrada akması için gerekli önlemleri aldığı, güvenlik tedbirlerini bu iş için kullandığı söylenebilir.

1.6.2. Sultan Barsbay Döneminde Para Hareketleri ve Eşrefî Dinarı

El-Melik el-Eşref Barsbay dönemi ekonomik hayatıyla ilgili incelenmesi gereken bir durum da paranın değerinde ortaya çıkan dalgalanmalardır. Bu dalgalanmaların nedenleri arasında; memlûk sisteminden kaynaklı olan toprakların sık el değiştirmesi, dış etkenler, sultanların para ayarlarıyla oynaması, veba salgınlarının etkisi gibi etkenler sayılabilir. Sultan Barsbay, iktidarının ilk yıllarında nasıl bir iktisat ve para politikası izleyeceğinin ipuçlarını vermişti. Brandes’in ifadelerine göre; 1425 yılına gelindiğinde sultan yabancı paraları yasakladı. Yabancı paralar normalde altın ve gümüş değeriyle alınıp satılıyordu. Barsbay döneminde Venedik dukaları piyasada çokça bulunuyordu. Barsbay, bu paraları toplayarak Mısır dinarlarıyla değiştirdi. Bu değişim işinden de kazançlı çıkıyordu. Zarara uğrayanlar ise yine yabancı tüccarlardı. Sonra bu politikadan vazgeçildi(Brandes, 2007, s. 231).

Makrizî’nin kayıtlara bakıldığında, Sultan Barsbay’ın özel görevliler aracılığıyla sıkı bir denetim mekanizması oluşturduğu görülür. Ünlü tarihçiye göre: *“Aynal Eş Şişmani’nin Bulak ve sahil illerinden gelen malların satışını engellemesi fiyatlarda bir istikrar meydana getirmişti. Ürün böylece yeniden bollaştı. Muhtesip olarak Bedreddin Aynî atandı ve vergi sisteminde Mısır ve Şam’da istikrar yakalandı.”*(el-Makrizî, 1972, s. 827).

Aynî'nin muhtesip olarak atanması ve sonrasındaki süreçle ilgili Makrizî tarafından olumlu görüşlerin belirtilmesi de dikkate değer bir husustur.

Ticari geliri artırmak için Mekke'den gelen her maldan vergi alınması ve sokağa çıkma yasağı ile ilgili bilgiler veren İbn Tagribirdî, bu durumların iktisadi yönlerini de ortaya koyma imkânı sunmaktadır. 3.5 dinarlık bu verginin Mısır-Cidde arasında alınmaması ancak Şam tarafına ilgili malın gönderilmesi durumunda alınmasına karar verildiğini ifade ediyor(İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 149). Ayrıca kadınların sokağa çıkmasının yasaklanması ve hatta çocuklarının ya da yakınlarının ölümü halinde bile yasağın sürmesi nedeniyle çarşıda pazarda satışta olan pek çok malın piyasadan kalktığını ifade ediyor(İbn Tagribirdî, 2013, s. 498). Yukarıdaki İbn Tagribirdî'ye ait kayıtlardan anlaşılıyor ki Sultan Barsbay, şeker ve karabiber tekeli ile de yetinmeyerek ticaret kanallarına da hâkim olmaya çalışmıştır. Ayrıca kendi ülkesi içinde özellikle vebanın nedeni olarak gösterilen kadınlara, sokağa çıkma yasağı getirilmesinin ülke ekonomisi üzerinde de kısa sürede büyük tahribata yol açtığı söylenebilir.

Komşu ülkeler, bölgeler ve devletlerarasındaki savaşların da Mısır ekonomisine olumsuz yansımalarıyla ilgili olarak Makrizî; *“Demir madenleri ve ürünlerinde yine enflasyon oldu. Tahıl türlerinde de arpa 90 dirheme, buğday 200 dirheme çıktı. Bu artışların altında yatan neden ise Fırat beldelerinde Kara Yusuf ve Şahrüh arasındaki gerginlik ve mücadeledir.”* diyor(el-Makrizî, 1972, s. 830).

Sultan el-Melik el-Eşref Barsbay döneminde “Eşrefî” adıyla bilinen bir dinar türü kullanıldığı bilinmektedir. William Popper, Eşrefî dinarının en değerli altınlardan biri olduğunu ve ağırlığının 3,45 grama tekabül ettiğini kaydetmektedir. Ayrıca eserde Eşrefî dinarının yüz yıla yakın bir süre tedavülde kaldığı bilgisine de

yer verilmektedir(Popper, 1957, s. 49). Hatta bu cümleden olmak üzere Mısır coğrafyasında altın para yerine “Eşrefî” kavramının kullanılmış olması Sultan Barsbay adının, kendisi öldükten sonra da piyasada ekonomik bir değer olarak yaşamış olduğunu ortaya koymaktadır. Başka kaynaklarda da Barsbay döneminde kullanılan paralar ve bunların değerleriyle ilgili olarak önemli bilgilere rastlanmaktadır. Örneğin, Makrizî, 1430 yılı için Eşrefî dinarının 280 dirheme, ifrinti dinarının 260 dirheme ulaştığı bilgisini vermektedir. Sultan, Eşrefî dirhemi üzerinde bir düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemeye göre 1 fels 20 dirhem idi ve ağırlığı 1 rıtl idi. Piyasada da çok çeşitli dirhemler vardı. Bu paralar Avrupa’dan gelen paralar gibiydi. Ayrıca Anadolu’daki Karamanoğulları parası, İranlıların kullandıkları *Nekiye* adlı para, Kıbrıslıların bastıkları paralar, *zağl* denilen dirhem ve *müeyyedî* denilen paralar vardı. Bunların dışında bozuk para muamelesi gören paralar da vardı. Eşrefî parası dışında kalan tüm paraların yasaklandığı ve piyasada sadece bu paranın kullanılabileceği 24 Safer 834 (M. 1431) Pazar günü halka ilân edildi(el-Makrizî, 1972, ss. 832-852). Sultan Barsbay’ın piyasadaki karışıklığa son vermek ve paranın değeri konusundaki kargaşayı ortadan kaldırmak gibi amaçlarla bu düzenlemeyi yaptığı anlaşılmaktadır.

Memlûk Devleti’nde Sultan Barsbay dönemi iktisadî hayatı ile ilgili en önemli kavramlardan olan *dinar* ve *dirhem* ile ilgili kısa bir değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. Dinarın İslam beldelerinde kullanılan altın para olduğunu, dirhem’in de hem bir ağırlık ölçüsü hem de gümüş parayı ifade etmek için kullanıldığını söylemek gerekir. Tarihsel süreçte bir *miskal* ağırlığında darp edilen dinar altınla eş anlamlı hâle gelip birbirinin yerine kullanılmıştır.

XV. yüzyıla gelindiğinde ise dinarla eş anlamlı olarak kullanılan altın para için *flori* ve *eşrefi* gibi deyimler kullanılmaya başlandığı da kaynaklar tarafından ortaya konmaktadır(Sahillioğlu, 1994, s. 352).

Hindistan'dan Atlantik kıyı kentlerine kadar uzanan son derece kapsamlı ve çok aktörlü olması kaçınılmaz ticari sahada Mısır'ın coğrafi avantajları yanında Sultan Barsbay'ın kendi kişisel tasarruflarını da kazanç sağlamak için kullandığı anlaşılıyor. En azından kayıpları önlemek ve piyasadaki karışıklığa son vermek için tek tip para olarak *Eşrefi* dinarı uygulamasını hayata geçirmeye çalıştığı söylenebilir. XV. yüzyılda dünyada *Bretten woods* benzeri bir sistem ve sabit kur uygulaması olmadığına göre her hükümdarın kendi ülkesi için Sultan Barsbay'ın yaptığı gibi korumacı bir politika izlemesi ve kısa vadeli çıkar hesaplarıyla hareket etmesi doğal karşılanabilir.

Memlûk Devleti'nin iktisadî ayakları düşünüldüğünde, Sultan Barsbay'ı tekelci ve korumacı politikalar takip etmeye zorlayan etkenler olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle memlûklerin aşırı yüksek harcamaları vardı. Ordu ve filonun giderleri çok fazlaydı. Diğer sultanların aksine Barsbay, donanmaya ciddi bütçeler ayıracak kadar bu işe önem vermiştir. Bu konuda öngörü sahibi olduğu ve bunun karşılığının Kıbrıs adasının haraca bağlanmasıyla alındığı da söylenebilir. Ordu ve donanma giderlerine ilave olarak Nil sisteminin bakımı ve Nil deltasının sulamasına büyük harcamalar yapılıyordu. Köprüler, yollar, posta hizmetleri ve posta ağı ve yönetim merkezinin de yüksek harcamaları vardı. Bu yüksek giderleri karşılamak için Memlûkler genellikle üç kaynaktan sağladıkları vergileri kullanmaktaydı. Arazi vergisi, gelişmiş bölgelerde para olarak alınıyor ve bu bölgelerin dışında kalan yerlerden de toprak mahsullerinden alınıyordu. Gelirler bölgelere dağıtılıyor ancak büyük pay sultana kalıyordu. O da bu gelirden devlet giderlerini karşılıyordu.

Kendi kasasına İskenderiye vergisinin 1/5'i giriyordu. Diğer bölgeler emirlere dağıtılıyor, onlar da kendi paylarına düşen paradan memlûk birliklerine ödüyorlardı. Küçük bölgelerdeki vergilerse cami ve medrese giderleri için harcanıyordu. Bunların dışında sultanın fermanla çıkardığı özel vergiler vardı(Brandes, 2007, s. 229). Bu son kısımda dile getirilen vergi, Osmanlı Devleti'nde olağanüstü durumlarda alınan *avarız* vergisine benzetilebilir.

İktisadî olarak Memlûk Devleti'nin ayakta kalmasını sağlayan başka vergiler de vardı. Bunlar arasında maden vergileri ve Gayrimüslimlerden alınan cizye vergisi diğer önemli gelir kaynaklarıydı. Brandes'e göre: "*Liman ve kervansaraylardan alınan özel vergiler vardı ve tekel sultandaydı. 1423'te Barsbay, şekeri tekelleştirip özel şeker imalathanelerini kapattırdı. Mısır topraklarından geçen mallardan % 10 transit vergi alınırdı. Götürülen köleler için ödendiği gibi hacılar Cidde'ye indiğinde de vergi ödüyordu.*" (Brandes, 2007, s. 230). Bu ifadeler Sultan Barsbay dönemi Memlûk ekonomisinin oldukça büyük bir hacme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sultan Barsbay'ın bu büyük ekonomiyi yönlendirmek istemesinin, Memlûk Devleti'nin hem iç hem dış siyasetinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Sultan Barsbay'ın, saltanatının başlarında şekeri tekeline almasından sonraki on yıl içinde de baharat ticaretine doğrudan müdahil olduğu görülmektedir. Makrizî tarafından verilen bilgiler, sultanın en önemli ticari mallarla ilgili tek fiyat kararını ortaya koymaktadır. Ona göre: "*835 (M.1432) yılından önce yetmiş dinara satılan baharatın elli dinara satılması konusunda karar verildi. Sultanın belirlediği bu fiyattan ticaretin yapılması yasaya bağlandı. Sultan Barsbay, tek bir fiyatın cari olması konusunda kural koydu.*"(el-Makrizî, 1972, s. 869). Makrizî, aynı sayfada suçluların cezalandırılması ile ilgili kayıtları da vermekte ve bu ifadelerle Barsbay'ın

aynı anda birçok ekonomik muhalefet odağı ile nasıl mücadele etmek zorunda kaldığını ortaya koymaktadır.

Sultan Barsbay dönemini de içine alan XV. yüzyılda özellikle maddî sorunların çıktığı veya otoritenin sağlanamadığı dönemlerde memlûklerin de karabiber ticareti ile uğraşp uğraşmadıkları konusunda yapılmış bir çalışmaya araştırmalarımızda rastlanamamıştır. Ancak Mısır, Osmanlı Devleti egemenliğine geçtikten sonra ülkenin askeri gücü konumunda olan yeniçerilerin önemli bir gelir kaynağı olan kahve ticaretine el attıkları konusunda net bilgiler vardır. Hem asker hem tüccar vasfına sahip olan bu sınıf çok geçmeden Memlûk Beyleri ile de ittifak kurdular(Raymond, 1999, s. 10). André Raymond'un *kahve* ifadesi yerine acaba Barsbay dönemini anlatırken *karabiber* yazabilir miyiz? Bu sorunun cevabı somut verilerle ortaya konabilmiş olsaydı Memlûk Devleti'nin askeri yapısı yanında bu askerî gücün tüccar sınıfıyla olan dirsek teması da aydınlatılabilecekti. Bu soruya sağlıklı yanıt vermemize yardımcı olabilecek bir araştırmanın bugüne kadar müstakil bir çalışma halinde yapılmadığını söyleyebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SULTAN BARSBAY'IN DIŞ POLİTİKASI, YÖNETİM ANLAYIŞI VE SON GÜNLERİ

2.1. Memlûk-Timur Devleti İlişkileri

XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın İlk Yarı tarihini yakından ilgilendiren olaylardan biri de şüphesiz Timur'un ortaya çıkışı ve kısa bir sürede bölgenin en etkin gücü haline gelmesidir. Timur Devleti'nin faaliyetleri, Anadolu politikası ile buradaki rekabetin yansımaları, konumuzla doğrudan ilgili olmadığı için inceleme alanımız dışındadır. Ancak özellikle bölgedeki beyleri kullanan Timur'un bir bakıma Memlûk Devleti dış siyasetinin de yönünü çizdiğini belirtmek gerekir. Timur'un, Memlûkleri çeşitli önlemler almaya zorlayan faaliyetlerinin dayandığı esaslar, kendisinden sonra benzer bir politika izleyen ve tez konumuz olan El-Melik El-Eşref Barsbay'ın, çağdaşı olan Şahruh Mirza'nın tutumu ile Timur Devleti taleplerine verdiği karşılıklar bu bölümün inceleme konusudur.

Kaynaklar incelendiğinde tedbirli bir komutan ve iyi bir asker olduğu derhal göze çarpan Timur, kurduğu devletin zaafalarını gidermeyi bilmiş ve başarılı bir siyaset izleyerek devletini bölgenin en güçlü devleti haline getirmeyi başarmıştır(Yücel, 1989, s. 2). Onun Ortadoğu ve Anadolu'ya düzenlediği seferler başta Osmanlı Devleti olmak üzere diğer Anadolu Beylikleri ve Memlûk Devleti'nin dış siyasetinin XV. yüzyılda şekillenmesinde etkili olmuştur.

Timur'un Anadolu'ya yönelmesinden sonra Osmanlıların fetret içine düşmesi Memlûklerin Anadolu'nun güneyine daha fazla nüfuz etmeye çalışmalarını da beraberinde getirmiştir. Onlar özellikle Dulkadirli, Ramazanoğulları ve Karamanoğulları üzerinde hâkimiyetlerini tesis etmeye çalışmışlar, özellikle bu

beyliklerin kendi iç işlerindeki mücadelelere katılmışlar ve onları yönlendirici bir rol oynamışlardır. Timur'dan sonra devletin başına geçen Şahruh Mirza, babasının Anadolu üzerindeki hâkimiyetini vurgulayan ihtarlarda bulunmuş, gerek II. Murad'a gerekse diğer beyliklere mektup ve hil'atler göndermiştir. Şahruh bazen Memlûk Sultanı'na da benzer içerikli mektuplar göndermiştir(Başkan,2007,s.82). Sobernheim tarafından Memlûk-Timur ilişkilerine yüklenen anlama bakıldığında Memlûklerin asıl öneminin önce Moğol sonra da Timur saldırılarına karşı bölgeyi başarıyla savunmuş oldukları sonucuna varılabilir(Sobernheim, 1997b, s. 690).

Azerbaycan coğrafyasında hüküm süren Karakoyunlular ile meşgul olan Şahruh Anadolu ve Memlûklerle uğraşmaya pek fazla vakit ve imkân bulamamıştır. Ancak 1430 yılından itibaren Şahruh Mirza'nın, İslam dünyasının en büyük hükümdarı olma tutkusu gerek komşuları gerek Anadolu Beylikleri ve gerekse Orta Doğu'daki devletler tarafından da hissedilmeye başlandı. O, bu emelini gerçekleştirmek için 30-31 Temmuz 1421'de I. Azerbaycan Seferinde Eleşkirt, 19 Eylül 1429'da ise Urmiye Gölü yakınlarında Selmas Ovasında Karakoyunluları mağlup etmişti(Aka, 1992, ss. 239-247). Bu tarihlerden itibaren Şahruh Mirza'nın Memlûklere gönderdiği mektupların da içerik yönünden değiştiği, hem üslup hem de taleplerde farklılık arz eden bir tutum göze çarpmaktadır.

Şahruh Mirza'nın imparatorluk dâhilinde taht için iddiada bulunanları bertaraf ettikten sonra Karakoyunlular ve dolayısıyla da Memlûk Devleti ile karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Şahruh'un Karabağ'da kışladığı sırada Memlûk yönetiminden kaçan Yaşbek ve arkadaşları da onun yanına geldiler. Şahruh, Memlûklere gönderdiği mektupta iyi komşuluk ilişkilerinin devamını arzuladığını vurguluyor ve Kara Yusuf'un öldüğünü ifade ediyordu(Aka, 1994, s. 205).

Memlûk Devleti, Şahruh tarafından gönderilen ve Kara Yusuf'un öldüğünü bildiren mektuba gönderdiği cevabî mektupta her iki devlet için ortak düşman olarak telakki edilen bir kişiden kurtulmuş olmaktan duyulan memnuniyet vurguluyordu(Aka, 1994, s. 177). Şahruh'un bir taraftan iki devlet için de menfi sayılabilecek ve bölgede huzursuzluk kaynağı olarak adlandırılabilen güçlere karşı yaptıklarını dile getirirken diğer taraftan Memlûk merkezi otoritesine meydan okuyan asi emirlere kucak açmasının Barsbay'ın gözünden kaçmadığı muhakkaktır.

Sultan Barsbay da politik olarak Moğollarla doğrudan çatışmayı düşünmediği için Türkmenleri gizlice desteklemekteydi. Şahruh Mirza, Timur'un dördüncü oğlu idi ve Memlûklerin rakiplerine hep sempati duyuyordu. Timurlular özellikle Arap yarımadasında etkili olmak istiyorlardı. Memlûk sultanından Kâbe örtüsünü bir günlüğüne de olsa örtmek hakkını istediler. Sultan, bunun Mısırlıların eski ayrıcalığı olduğunu hatırlatarak teklifi reddetmiştir(Brandes, 2007, s. 226).

Kaynaklarda Şahruh Mirza ile Barsbay arasında yapılan elçilik teatisi ve mektup içeriklerinden de her iki tarafın konuları ve talepleriyle ilgili bilgiler edinmek mümkündür. Makrizî'nin kendi eserinde zikrettiği gibi örneğin 832 yılının ilk gününe (11 Ekim 1428) denk gelen mektupta Şahruh Mirza, Şafii baş kadısı ve ünlü tarihçi İbn Hacer'in Buharî şerhi ile Makrizî'nin "Kitabü's Sülûk" adlı eserini istiyordu. Ayrıca Mekke'ye su götürülmesi konusunda bir talep dile getirdikten sonra Kâbe'ye örtülmek üzere bir örtü göndermek arzusunda olduğunu da ifade ediyordu(el-Makrizî, 1972, s. 818; Aka, 1994, s. 152). İsmail Aka'nın yorumuna göre, Aynî ile İbn Hacer'in arası iyi olmadığı için Aynî: "*Mektupta pek çok şeyler yazılı idi.*" demektedir ve 11 miskal ağırlığında parlak bir taş, Fars hâkimi İbrahim Sultan ve Şiraz Şafii ulemasından Şemseddin Muhamed b. Cezerî'nin de mektuplarından bahsetmekle yetinmektedir.

Bu mektup teatisi her nasıl olursa olsun Sultan Barsbay'ın bu talebe olumsuz cevap vermesi son derece doğaldı. Çünkü Kâbe örtüsünü değiştirmek yalnız Mısır sultanlarına ait bir onurdu.

H. 833 yılı (M. 1430) Muharrem ayının yirmi yedisinde Daru'l Adl'de Şahruh'un elçisinin gelişi nedeniyle bir toplantı tertip edildi. Mektupta Şahruh, Kâbe için bir örtü nezri olduğunu ifade ediyor, örtüyü teslim alıp Beytü'l Haram'a asacak birinin gönderilmesini istiyordu. Şahruh Mirza, bu mektupla beraber hediyeler de göndermişti. Sultan Barsbay, safer ayının dördünde dört mezhep kadısını huzuruna çağırarak Şahruh'un nezri meselesini görüştü. Hanefi mezhebi Kadı'l Kudat'ı Aynî, nezrin geçerli olamayacağını söyledi. Aynî'den başka kimse de bu fikrin karşıtı bir fikir ifade etmeyince meclis dağıldı (İbn Tagribirdî, 2013, ss. 485-486). Sultan Barsbay'ın, Memlûk Devleti'ni ilgilendiren önemli konularda destek bulma ve kararlarına meşruiyet kazandırma konusunda bu ve benzeri toplantıları düzenleme konusunda hassas davrandığı söylenebilir.

836 yılı Cemaziyülevvel ayının yirmi dokuzunda (M. 21 Ocak 1433) Şahruh, Kahire'ye tüccarlar vasıtasıyla bir mektup daha gönderdi. Bu mektupta da tehditkâr ifadeler bulunmakta ve Kâbe örtüsünü değiştirme arzusu tekrar edilmekteydi (el-Makrizî, 1972, s. 887; İbn Tagribirdî, H. 1413, ss. 684-685; Aka, 1994, s. 178). Kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Şahruh Mirza'nın aynı talebi defalarca dile getirdiği ve Memlûk Sultanı Barsbay tarafından her seferinde reddedildiği söylenebilir. Hatta Memlûk Sultanı Barsbay ile Timur Devleti hükümdarı Şahruh Mirza'dan bahseden kaynaklar değerlendirildiğinde adeta bir mektuplar savaşı yaşandığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Sultan Barsbay ile Şahruh Mirza arasında belki de en ilgi çekici örnek, kendisinin şerif olduğu iddia edilen ve ismi Haşim olan bir kişinin Şahruh'un mektubunu getirmesiydi. Getirdiği mektupta mühür yoktu ve mektup besmele ile başlamamıştı. "*Elemterekeyfe*" ile başlıyordu(el-Makrizî, 1972, s. 833). Bizce bunun anlamı Şahruh Mirza'nın Memlûk Devleti'ne Allah'ın adı ile başlayan bir hitabı bile artık çok gördüğüdür. O, ayrıca Fil suresiyle Kuran-ı Kerim'deki meşhur *Ebrehe* olayını hatırlatma ihtiyacı da duymuştu. Bilindiği gibi Yemen kralı Ebrehe San'a'da bir kilise yaptırmış ve rakip bir mabet olarak gördüğü Kâbe'yi yıkmaya karar vermişti. Fillerle destekli ordusu ile Mekke üzerine yürümüş ancak surede açıklandığı gibi helak olmuştu(Kuran-ı Kerim, 1981, s. 603). Şahruh tarafından hem Mekke hem de Yemen'i ilgilendiren bu surenin besmele taşımayan bir mektupta Sultan Barsbay'a gönderilmesinde tahminimizce Barsbay'ın baharat ticareti ile ilgili Kızıldeniz limanlarını ilgilendiren politikalarının da etkisi olmuştur. Çünkü bilindiği gibi Barsbay Mekke'den dönen hacılardan da vergi alıyordu.

Barsbay ile Şahruh'un ilişkilerini tek etkileyen nedenin yalnızca iki devlet aralarındaki ihtilaflar olmadığı söylenebilir. Olayları anlatan tarihçiler kendi yorumlarını da katmak suretiyle Şahruh Mirza'nın faaliyetleri hakkında bilgiler sunmaktadır. Örneğin Makrizî, Karakoyunlu hükümdarı İskender Bey'in Şahruh'a H. 833 yılında yenildiğini belirterek şöyle devam ediyor: "*Şahruh ordu gönderip İskender'in adamlarından büyük bir kısmını yok etti. Bağdat yerle bir edildi. Şahruh, Tebriz halkına güvence vergisi yükleyerek bölgedeki tüm koyunları toplayıp götürdü.*" (el-Makrizî, 1972, s. 837).

Bu ifadeler Timur Devleti'nin, bir ucu Suriye coğrafyasına kadar dokunan ve Memlûk Devleti için olumsuz sonuçlar arz eden hâli de ortaya koymaktadır.

Sultan Barsbay 1436 yılında, Şahruh'un elçisi Şeyh Safa'yı huzuruna kabul etti. Şahruh tarafından gönderilen mektup elçi tarafından okundu. Bu mektup sultan Barsbay'a hakaretler içeren ve egemenlik haklarına müdahale eden ifadeler içermekteydi. İbn Tagribirdî'nin verdiği bilgiye göre mektupta Şahruh: *"Sultan Barsbay'ın Şahruh adına hutbe okutmasını, sikke kestirmesini istiyordu. Daha sonra Şeyh Safa, Sultan Barsbay'ın Mısır naibliğine atandığının alameti olarak getirdiği hil'atı çıkardı. Sultan, hil'atı görünce onun parçalanmasını emretti ve Şeyh Safa'ya da sopa attırdı."* (İbn Tagribirdî, 2013, s. 492).

Kâbe'nin örtüsünün yenilenmesi ile ilgili yazışmalar defalarca tekrarlandı ama bir sonuç çıkmadı. Gerek İbn Tagribirdî'nin gerekse bir üstteki Makrizî'nin satırları okunduğunda Memlûk tarihçilerinin de olaya bakışını ve Şahruh Mirza'ya karşı Sultan Barsbay'ın izlediği politikanın arkasında duruşlarını görmek mümkündür. Bizce, Barsbay'ın Şahruh tarafından yapılan meydan okumalara aynı tonda ve sert cevaplar vermesi ile Timur'un talep ve faaliyetlerine Sultan Berkuk tarafından verilen benzer karşılıklar Memlûk tarihçilerinin de eserlerine yansıdığı gibi ülke içinde onlara büyük itibar kazandıran hususlar olmuştur.

Şahruh Mirza'nın tüm yollarını denemesine rağmen Kâbe kisvesini değiştirme konusunda muhatabı olan Barsbay'ı ikna edememesi üzerine mektup içeriklerinde de bariz bir değişme ve düşmanca tutumun başladığı göze çarpmaktadır. Bunlardan biri de H. 838 (M. 1435) yılı Şevval ayının dördünde, doğrudan sultana gelen tehdit dolu mektuptur. Mektubunda Şahruh, Kudüs'ü ziyaret edeceğini bildiriyor, tehditkâr ifadeler kullanıyor, Sultan Barsbay'ı kadılardan ve Cidde limanı tüccarlarından rüşvet ve vergi almakla suçluyordu. İbn Tagribirdî, Sultan Barsbay'ın mektubu önemsemediğini, hatta sonuna kadar okumadığını yazmaktadır (İbn Tagribirdî, 2013, s. 486).

Sultan Barsbay Şahruh Mirza tarafından gönderilen tehdit dolu mektupları Memlûk Devlet otoritesine açık bir meydan okuma olarak telakki ediyor ve eninde sonunda harekete geçmek zorunda olduğunu biliyordu. Nitekim Şahruh'un faaliyetleri üzerine rabiülahir ayının ortalarında (Kasım 1435) sefer düzenlenmesi için çağrı yapıldı ve herkesin eksiksiz bir şekilde sefere katılması istendi. Sultan, Şahruh ile yapılması düşünülen savaş masraflarını karşılamak üzere ne yapılması gerektiğini görüşmek için kadıları huzuruna çağırdı. Sultan, savaş masraflarını karşılamak için insanların mallarına el konması için fetva istediyse de bu fetva kendisine verilmedi. İbn Tagribirdî'nin ifadesine göre fakihlerden birisi: "*Sultan, oğlunun sünnet düğünü için yalnızca bir karısına 30 bin dinarlık elbise giydirirken Müslümanların mallarının alınmasına nasıl fetva veririz?*" demişti (İbn Tagribirdî, 2013, s. 490). Bu ifadelerden Sultan Barsbay'ın, Şahruh Mirza ile yapacağı çok önemli bir savaşa kaynak yaratmak için bile devlet erkânını ikna edemediği anlaşılmakta, sultan eşlerinin harcamalarının da devlet adamları arasında gündem konusu olduğunu göstermektedir.

Timur Devleti ile Memlûk Devleti arasındaki ilişkiyi, kaynaklar yardımıyla özetlemek gerekirse denilebilir ki: Timur'dan sonra rakiplerini bertaraf ederek devletin başına geçen Şahruh Mirza, babası döneminde kurulmuş ve kendi devletinin üstünlüğüne dayalı dengeleri korumak için çaba göstermiştir. Memlûk Devleti ile girilebilecek sıcak bir çatışmayı son seçenek olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu nedenle ihtiras ve ısrarla Kâbe örtüsünü değiştirme talebinden hil'at meselesine kadar Barsbay'a ilettiği taleplerin farklı ifade ve tonlarda hep reddedilmesine rağmen harekete geçmemiş ve onun döneminde Timur Devleti ile Memlûk Devleti arasında sıcak bir çatışma yaşanmamıştır. Bu bölümü de, İbn Tagribirdî'nin fikrimizi destekler nitelikte olan (belki de biraz yanlı olduğunu da düşünebileceğimiz)

ifadeleriyle bitiriyoruz. İbn Tagribirdî, Sultan Barsbay'ın Şeyh Safa ve arkadaşlarına yaptıklarından sonra şöyle diyor: “*O günden sonra Şahruh'un itibarı tüm İslam diyarlarında iki paralık olurken sultanın azameti yayıldı.*” (İbn Tagribirdî, 2013, s. 490). Değerlendirmeler her nasıl olursa olsun Şahruh, Barsbay hayattayken Kâbe örtüsünü değiştirmeye muvaffak olamamıştır. Ancak Barsbay'dan sonra sultan olan Çakmak, emirlerin sert muhalefetine rağmen Şahruh'un bu talebine bir defaya mahsus ve belirli bir süreyle sınırlı olmak kaydıyla olumlu yanıt vermiştir (Kanat, 2002, s. 141).

Memlûk Devleti ile Timur Devleti arasındaki ilişkilerin Sultan Barsbay'ın saltanat dönemine denk gelen (1422-1438) kısmı ile ilgili olarak Hans R.Roemer'in yaptığı değerlendirmede olduğu gibi Şahruh Mirza'nın en azından Sultan Barsbay'a karşı başarısız olduğu söylenebilir. Roemer, Şahruh Mirza ile ilgili yaptığı değerlendirmede onun karakteristik bazı özelliklerinin babasının sert ve davranışlarıyla karşılaştırıldığında olumlu olarak değerlendirilebileceğini belirtir. Ancak idare sanatında Şahruh'u “*büyük muvaffakiyetler kazandığı görülmemiş bir şahsiyet*” olarak tanımlar (Roemer, 1997, s. 349).

Yalnızca Memlûklerle ilişkisini düşünerek müellifin bu değerlendirmesini genellemek tarih tekniği açısından çok doğru olmasa da Sultan Barsbay ile olan ilişkisi düşünüldüğünde Şahruh'un taleplerinin geri çevrildiği, elçisine diplomatik adabın dışında muamele yapıldığı, kendisine meydan okunduğu halde harekete geçmediği ya da geçemediği ifade edilebilir.

2.2. Memlûk Devleti-Kıbrıs Krallığı İlişkileri

Kıbrıs adası, Doğu Akdeniz'in en büyük adası olmasının yanında çok önemli bir jeopolitik konuma da sahiptir. Fuad Köprülü, ticaret yollarının Fenikelilerden beri bir üstünlük mücadelesine sahne olduğunu büyük bir isabetle belirtir. Bu üstünlük mücadelesinde Kıbrıs adasının; Anadolu, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'da tüm Mısır hinterlandını kuşatan bir önemi olduğu sadece bölgeyi gösterir bir haritadan bile rahatlıkla anlaşılabilir. Memlûk Devleti'nin de yukarıda saydığımız tüm bölgelerde etkin olmak isteyen bir güç olarak Kıbrıs adasına, bu adada yerleşik olan siyasi yapılara, Avrupa ile ticaretinde Kıbrıs adası sakinlerinin takındıkları tavırlara seyirci kalması doğal olarak beklenemez.

Memlûk Devleti, kuruluşundan beri ticari kaygıların da etkili olduğu birçok nedenle Yakın Doğu'da Hıristiyan devletlerin politikalarını yakından takip etmiş ve onlarla ticari bağlar kurmuştur. Mesela Sultan Baybars Aragon kralı I. James ve Sicilya kralı Charles d'Anjou ile ticari anlaşmalar yapmıştı(Bosworth, 1980, s. 84). Ancak değişen koşullar doğal olarak ilişkilerin de seyrini değiştirmiştir. Sultan Barsbay dönemine gelindiğinde Kıbrıs adası yönetimi başta olmak üzere bölgede deniz ticaretinde rol alan güçlerin siyasetinde önemli değişimler olmuştur.

Kıbrıs adasına karşı Müslümanların ilk seferi Hz. Osman zamanında Şam valisi Muaviye tarafından yapıldı. Birçok defa el değiştiren ada, 1191'de Haçlı seferleri sırasında İngiltere kralı I. Richard'ın birkaç gemisinin yağmalandığı bahanesiyle el koyup sonra adayı şövalyelere satmasıyla farklı bir statü kazandı. Burada Guy (Guido) de Lusignan'ın kurduğu Frenk Krallığı neredeyse dört asır varlığını korumuştur(Darkot, 1997, s. 673). İşte bu süre içinde Kıbrıs, şövalyelere kucak açarak Memlûklere defalarca zarar vermiştir. Bu durum nedeniyle Sultan

Barsbay, kendinden önce düşünölmüş olsa da hayata geçirilemeyen harekâtı üç yıllık bir takvim içinde yapacak ve adayı fethedecektir.

Memlûk Tarihi'nde Sultan Barsbay denince ilk akla gelen şey, onun Kıbrıs adasını fethetmiş olduğudur. Yani onun adı Kıbrıs'ın fethiyle anılmaktadır. Ancak bu durum yayılma isteğinden çok devlet çıkarlarının ve onurunun korunması amacına hizmet etmekteydi. Çünkü Mısır ve Şam bölgesinin sahil şehirleri sürekli büyük ölçüde Avrupalı korsanlar tarafından yağmalanıyordu. Haydutlar Kıbrıs'ta saklanıyordu. Onları Kıbrıs kralı tam desteklemiyordu ancak çıkarları aynıydı. Sahil bölgesi ve kutsal mekânların hâkimlerini yani Memlûkleri düşman olarak görüyorlardı. Aslında Mısır'ın 1370'ten beri Kıbrıs ve Hıristiyan ölkelerle yukarıda belirttiğimiz gibi anlaşmaları vardı. Fakat korsanlar Kıbrıs'ta gizleniyorlardı. Barsbay iktidara gelmeden sekiz yıl önce melik Müeyyed Şeyh döneminde haydutları desteklememek şartıyla Kıbrıs Krallığı ve Memlûkler arasında anlaşma yapıldı(Brandes, 2007, s. 222). Mısır ve Suriye kıyılarını işgal eden korsanlar sadece Kıbrıslı değildi, Kıbrıs limanlarını üs olarak kullanıyorlardı ve orada saklandıkları sürece onları yakalamak imkânsızdı(Lane-Pool, 1969, s. 336). Bu nedenle Memlûk Devleti'nin korsanlık eylemlerine göz yuman Kıbrıs yönetimine sonsuza kadar tahammül etmesi mümkün değildi.

Kaynaklara bakıldığında Barsbay'ın sultan olduğu yıl olan 1422 yılı Şaban ayı içinde Frenklerin, Müslömanların sahillerine saldırıları bilgisini verdikleri görülür. İçinde yaklaşık yüz bin dinar tutarında mal bulunan bir ticaret gemisi İskenderiye limanından Frenkler tarafından alındı(İbn Tagribirdî, 2013, s. 459; Kopraman, 1992c, s. 84). Memlûk sahillerine yapılan bu saldırıların yalnızca ticari yönden değil elbette devletin prestiji açısından da önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca Memlûk-Kıbrıs Krallığı arasındaki ilişkilerin yalnızca iki aktörü olduğunu düşünmek

de hatalı olur. Çünkü Karamanoğulları'nın, Kıbrıs Krallığı'yla bazen Memlûkleri karşısına alarak, bazen de onların desteğiyle ticari menfaatleri gereği münasebet ve mücadeleleri vardı(Başkan, 2007, s. 85).

Sultan Barsbay'ı, Kıbrıs adasının fethi konusunda karar almaya zorlayan durumlar vardır. Bu nedenlerden biri Memlûklere ait önemli iki geminin gasp edilmesi olayıdır. 1423 yılında, içinde pek çok ticari emtia ile yüzden fazla insanın bulunduğu iki geminin Frenkler tarafından ele geçirilmesi ve Sultan Barsbay tarafından II. Murad'a (1421-1451) gönderilen hediyeleri taşıyan bir geminin ele geçirilmesi Barsbay'ın Kıbrıs adasını fethetme konusunda son kararı vermesinde etkili olan olaylar oldu(Kopruman, 1992a, s.445). Araştırmalarımızda, bu hediyelerin neler olduğu ile ilgili somut kayıtlara rastlayamadık. Ancak tıpkı Memlûk kaynakları gibi Neşrî de “*Mısır sultanından büyük beyleri ile birlikte bir ulu elçi geldi.*” ifadesiyle yetinmekte ve elçilik heyetini doğrulamaktadır. Sultan II. Murad'ın, Sultan Barsbay'a mukabelede bulunduğunu ise: “*Murad Han Gazi, Mısır sultanının gönderdiği hediyelerin birine yüz karşılık vererek elçi ile birlikte yolladı.*” diyerek dile getirmektedir. Görüldüğü gibi Neşrî de taraflar arasındaki cömertçe hediyeleşmeden bahsetmekte ancak hediyelerin neler olduğu ile ilgili net bilgi vermemektedir(Neşri Tarihi, 1983, s. 106).

Kıbrıs Krallığının korsan faaliyetlere devam etmesi ve Memlûkler tarafından kabulü mümkün olmayan eylemlere göz yumması nedeniyle Sultan Barsbay'ın harekete geçtiğini görüyoruz. Nitekim 827 yılı (M.1424) Ramazan ayının dokuzuncu günü Bulak sahilinden silah ve asker yüklü iki gemi yola çıktı. Gemilerde memelik-i sultaniye'den 80 kişi vardı ve bunların dışında gönüllü askerler de bulunuyordu.

Sultan, bu iki gemiye verdiği emirde Trablus'a gidip Şam sahilllerinden savaşçıların olduğu birkaç gemi daha alıp tuzlu sulara yani Akdeniz'e aēılmalarını ve Frenk korsanlarını aramalarını istiyordu. Bu sefer, Sultan Barsbay'ın ilk Kıbrıs seferiydi(İbn Tagribirdi, 2013, s. 461).

Kıbrıs seferine çıkanlar, zilkade ayının yirmisinde(M. 14 Ekim 1424) esirler ve ganimetlerle geri gndler. Bu gaziler Dimyat'tan ayrıldıktan sonra Trablus'ta iki gemi daha kendilerine katılmıştı. Gaziler nce Magosa'ya sonra da Limasol'a geētiler. Yapılan savaşta Müslümanlar savaşa hazırlanmış olan Limasol halkını mağlup etti ve ganimetlerle döndüler. Bu galibiyet herkeste büyük bir sevinē yarattı ve herkesi cihada teşvik etti. Kıbrıs adasınının fethi iēin gemi yapımına başlandı. Safer ayında sultan da bizzat gelerek gemi yapım işlerini kontrol etti(İbn Tagribirdi, 2013, s. 462).

David Ayalon, esasen Memlûk Devleti'nde donanmaya pek önem verilmediğini ve Memlûk ordusunun bir kara ordusu olmakla ve "at sırtında ustaca savaşmakla" vndğn yazar. Bu değerlendirmeye kanıt olarak Memlûk tarihinde kara ordularına eşdeğer bir filo kuramamalarını gösterirler. Memlûk deniz kuvvetleri hakkında yaptığı değerlendirmede Ayalon, binlerce biyografi arasında bir tane bile donanma kumandanına ayrılan bölüm olmadığını ve Makrizi'nin Memlûk Tarihi'nde ustl(denizci) unvanının hakaret olarak kabul edildiği yönündeki beyanlarını da aktarır. O, Baybars'ın Kıbrıs kralına yazdığı mektupta: "*Kendisine kürek verilen herkes mkemmел derecede kürek çekebilir fakat kılıē verilen kimse onu mkemmел savuramaz.*" şeklindeki sözlerle aslında Memlûk sultanlarının kara ordusu ve donanma askerine bakışı arasındaki farkı da yansıtmak ister(Ayalon, 1970, ss. 39-50).

Memlûk Devleti'nde donanmaya önem verilmediği konusunda Sultan Barsbay'ın bir filo oluşturma çabaları hakkında açık bilgiler veren İbn Tagribirdî'den alınan kayıtlara göre en azından Barsbay'ın bu konuda istisna sultanlar arasında olduğu söylenebilir. Bu ifade, elbette saltanat süresince sultan Barsbay'ın Memlûk tarihinde eşine rastlanmayacak derecede filoyu önemseydiği anlamında değildir. Ancak ülkesinin çıkarlarını korumak için gerektiği zaman bütçeden donanma için para ayırdığı, gemi inşa işlerini takip ettiği ve sefer sonucunu göz önüne aldığımızda bu işte başarılı olduğu anlamındadır.

Sultan Barsbay'ın, alınan ümit verici sonuçlardan sonra hazırlıklara hız vererek Kıbrıs üzerinde kesin egemenlik tesis etme yolunda adımlar atmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bir sonraki sefer için memâlik-i sultaniye'den ve emirlerden büyük bir kısmını tahsis etmişti. Sultan gemilerin bir an evvel yapımının tamamlanmasını emretti. Recep ayında ise gazilerin her birine yirmişer dinar dağıttı. Emirler de üç yüz savaşı hazırladıktan sonra sultan: *“Kim cihat etme niyeti taşıyorsa gelsin ve parasını alsın.”* diye bir duyuru yaptı. Sonra da sefer için tamamlanan gemileri görmek için Bulak sahiline gitti(İbn Tagribirdî, 2013, s. 462). İbn Tagribirdî'nin verdiği bu bilgiler oldukça değerlidir. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi genel kabul Memlûklerin deniz ve denizciliğe önem vermedikleri yönündedir. Oysa bu bilgiler, sultan Barsbay'ın bizzat donanma için tahsisat, zaman ve eleman ayırdığını somut rakamlara dayandırarak kanıtlar niteliktedir.

Sultan Barsbay'ın ikinci seferi, 828 (M.1425) yılında yapıldı ve binden fazla esirle dönüldü bu seferden. Sultan, esir edilen ailelerin birbirinde ayrılmamasını emretti. Esirler, köle pazarında ailece satılıyorlardı. Asya ve Afrikalılardan kültürlü oldukları halde düşük fiyatlara gidiyorlardı. Çünkü bir anda pazarda sayıca çok olmuşlardı. Memlûk birliklerine ayrılanlar yedi dinara bile bulunabiliyordu. Bu işten

kazançlı çıkan sultan ve esir tüccarları oldu(Brandes, 2007, s. 223). Öyle anlaşılıyor ki Kıbrıs adasının fethi konusunda yalnızca sultanda değil başta köle tacirleri olmak üzere tüm halkta başarı için büyük bir inanç ve istek oluşmuştu.

Kıbrıs Krallığı ile Memlûk Devleti arasında cereyan eden bu savaş durumuna son vermek için üçüncü tarafların da devreye girdiği görülmektedir. 829 yılı Cemaziyülevvel ayı yirmi yedisinde (M. 6 Nisan 1426) Bizans hükümdarından bir elçi gelerek çeşitli hediyeler sundu ve Barsbay'dan Kıbrıs halkına saldırmamasını rica etti. Ancak sultan bu talebi dikkate almayarak savaş hazırlıklarına başladı(İbn Tagribirdî, 2013, s. 464). Bizans Devleti'nin XV. yüzyıl ticarî çıkarları düşünüldüğünde neden böyle bir talepte bulunduğu anlaşılabilir. Bizans'ın, Venedik kanalıyla elde ettiği ticarî avantajları korumanın peşinde olduğunu tahmin etmek zor değildir. Ayrıca Memlûk Devleti'nin insan ve asker kaynağı yani köle ticaretinin devamı açısından kendi pozisyonunun avantajlarını kullanmak istediği de ileri sürülebilir. Neden her ne olursa olsun sonuçta el-Eşref Barsbay bu talepleri geri çevirmiş ve Kıbrıs adasının fethi için emir vermiştir. Sefer hazırlıkları tamamlandıktan sonra da üçüncü ve son sefer başladı. Kıbrıs seferleri Memlûk Devleti ve halkının aynı amaç etrafında siyasi, askeri, ekonomik ve psikolojik bütünleşmesine de güzel bir örnek sayılabilir.

1426 yılında Ramazan ayının yirmi üçüncü günü sultana Kıbrıs'la ilgili gelen fetih haberinin tüm detayları da kaynaklarda zikredilmektedir. Kıbrıs alınmış ve Janos esir edilmişti(İbn Hacer, 1986, s. 97 vd.;İbn İyas, 2008, s. 109 vd.). Seferin seyri hakkında bilgi veren İbn Tagribirdi, Janos'un Frenklerden aldığı yardımla Memlûklerin karşısına çıkabildiğini belirterek, şaban ayının yirmi altıncı günü önemli bir kalenin zapt edilmiş olduğunu yazmaktadır. Müellifin verdiği bilgilere göre: “*H. 829 yılının Ramazan ayında (M. 1426) adaya Memlûk ordusundan iki grup*

yerleşti. O iki gruptan kara ordusunun liderleri Tagrıberdi ve Tagrıbermiş idi. Deniz birliklerinden ise Emir-i Meclis İnal el- Cekemî ve mukaddem-i ulûf el-Emir Kara Murat Hoca Şabanî sorumluydu.” (İbn Tagrıbirdî, H. 1413, s. 127). Bu üçüncü seferde birçok detayın iyi düşünüldüğü, Memlûk kuvvetlerinin sevk ve idaresinin oldukça iyi planlandığı yukarıdaki kayıtlardan da anlaşılmaktadır.

Memlûk donanmasının durumu düşünüldüğünde Kıbrıs seferinin oldukça zorlu geçtiği söylenebilir. Kara savaşlarına alışmış olan memlûklerin belki de uzun süreli olabilecek bir deniz savaşında büyük zorluklar çekeceği tahmin edilebilir. Ayrıca ikmal sorunu başta olmak üzere ordunun ihtiyaç duyacağı tüm yaşamsal malzeme ve cephanenin tedarik edilmesi de başka bir sorundu. Ancak öyle anlaşılıyor ki tüm bu sorunlar önceden tespit edilebilmiş ve buna göre bir harekât düzenlenmişti. İbn Tagrıbirdî'nin kayıtlarına göre savaşta cephenin gerisinde hasekiye gurubu vardı. “*Bu guruptan Tagrıberdi es-Seyfi el-Müeyyedi el-Hazindâr, Seyfi Kutluboğa Pehlivan Müeyyed öldürüldü. Seyfi İnal Bâz El-Behlevan ve Seyfi El-Yaşbeki de âyandan öldürülen diğer kişilerdi. Kıbrıslılar kırıldılar ve bozguna uğradılar. Müslümanlardan da yetmiş kişi esir düşmüştü.*” (İbn Tagrıbirdî, H. 1413, s. 128).

Memlûklerin Kıbrıs seferi ile ilgili olarak verilen bilgiler içinde belki de ilginç bir detay Karamanoğulları'nın da Kıbrıs kralının yanında Memlûklere karşı savaşmış olmasıdır. Müteakip kısımda bu konuyla ilgili olarak Tagrıbirdî şu bilgileri vermektedir: “*Müslümanlar Frenklerle beraber bir Türkmen kabile gördüler. Karamanoğlu Ali Bey onlara el uzattı ve Frenklere yardım etti.*” (İbn Tagrıbirdî, H. 1413, s. 129).

Sultan Barsbay'ın Kıbrıs adasının fethedildiği haberini aldığı anda ne kadar sevindiğini tahmin etmek güç değildir. Kıbrıs adasının fethedildiği haberi derhal Memlûk halkıyla paylaşıldı (İbn İyas, 2008, s. 107). Fetih haberini aldığı anda Sultan Barsbay'ın yanında olduğunu ifade eden İbn Tagribirdî de, Barsbay'ın neredeyse ağlayacağını ifade ederek şöyle devam ediyor: “*Kıbrıs'ın fethedildiği haberi Sultan Barsbay'a ulaştığında 23 Ramazan Pazartesi idi. Bu haberi aldığı anda sevinçten uçacaktı ve ben onu gördüm. İnsanlar da tıpkı sultan gibi sevinçten ağlıyordu. Haberi getirenlere daha önce Kalatü'l Cebel ve başka beldelere bu kadar güzel bir haber ulaşmadığını söyledi.*” (İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 128). Tüm Kahire halkının sarayın çevresine toplandığı ve toplanan halkın, Kıbrıs'ın fethedildiğine dair fermanı sevinçle dinledikleri anlaşılmaktadır. (İbn İyas, 2008, s. 107; İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 128). İbn Tagribirdî, fetihle ilgili olarak pek çok şiir yazıldığını ifade etmektedir. Ayrıca çok meşhur olan 73 beyitlik fetih şiirinden bir bölümü de eserine almıştır. Ancak şiir çevirisinin ayrıca bir ihtisas gerektirdiği ve bizim böyle bir ihtisasa sahip olmadığımız düşüncesiyle şiir tezimize alınmamış, meraklıları için sayfa numarası dipnotta, eserin tam künyesi de kaynakçada gösterilmiştir.

2.2.1. Kıbrıs Seferi Sonrası Durum

Sultan Barsbay dönemi incelememizde tarihçilerin Barsbay ile ilgili olarak oldukça seyrek kullandıklarını gördüğümüz taltif ifadelerinin biri de Kıbrıs adası fethiyle ilgilidir. Kıbrıs adasının fethi nedeniyle tüm sultanlar içinde Barsbay'ın meziyeti ile öne çıktığı görüşü gerek Barsbay dönemi tarihçilerinin gerekse bu dönemi anlatan başka kaynakların ortak kanaatidir. Sefer sonrası Kahire portresine baktığımızda da şu manzara karşımıza çıkmaktadır. İbn İyas: “*Sultan yanındaki*

büyük bir kalabalıkla askerlerin geldiği sınıra doğru gitti. Gazilerin bir kısmı İskenderiye'ye bir kısmı da Dimyat'a gidecekti. Sultanın mücahitleri beklediği bir sırada ona Mekke emiri Seyyid Şerif Bereket b. Hasan b. Aclan takdim edildi.” demektedir(İbn İyas, 208, s. 109). İbn Tagribirdî ise: *“Ramazan Bayramının ilk günü askerler Bulak sahiline döndü. Şevval ayının sekizinci günü sultan çeşitli ihsanlarda bulundu. Askerler, esirler ve Kıbrıs kralı Janos ellerinde olduğu halde döndüler. Toplananların sayısını Allah'tan başka kimse bilemez.”*(İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 133) demektedir. Bu ifadenin kullanılması, içinde biraz mübalağa barındırsa da mahşeri bir kalabalığın bu tarihi anlara şahit olmak için toplandıkları sonucuna varılabilir.

Kıbrıs kralı Janos ve beraberindekilerin büyük bir disiplin içinde geçit resmi yapmaları da o anlara tanık olan tarihçilerin eserlerinde zikrettiği önemli bir husustur. Kıbrıs gazilerinin arkasında piyade taifesi vardı. Şam beldelerinin onlu taburları, kırklı birlikleri vardı. Bunların arkasında taşınabilir ganimetler vardı. Hamallar başları üzerinde bu ganimetleri taşıyordu. Arkalarında da atlılar vardı. Kıbrıs kralının tacı da taşınıyordu. Onun elbisesi ve atı da arkadan getiriliyordu. Sonra bunların arkasında ise Frenk esirlerinin erkek olanları ve onların arkasında da esir çocuklar vardı. Bu esirlerin sayısı tahminen bin kişinin biraz üzerindeydi. Esirlerin de arkasında Kral Janos katıra bindirilmiş bir vaziyette ve zincire vurulmuş olarak bulunuyordu.(el-Makrizî, 1972, s. 821; İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 134; İbn Tagribirdî, 2013, s. 466; İbn İyas, 208, s. 108 vd.; Brandes, 2007, s. 224; Clot, 2005, s. 115). Kıbrıs'ın fethiyle ilgili olarak yazılan Arapça, İngilizce, Almanca ve Türkçe kaynaklarının tamamında bu sahne tüm detaylarıyla tasvir edilir. Fikrimizce bunun nedeni Memlûk Devleti'ne her fırsatta zarar veren, Memlûkler aleyhine oluşan ittifaklarda yer almaktan çekinmeyen ve nihayetinde deniz savaşlarında kendine

güvenen Kıbrıs kralının şahsında iki devletin 1426 yılındaki konumunu Kahire sokakları üzerinden oldukça güzel anlatan bir sahne oluşudur.

Sefer gazileri, esir olan Kıbrıs kralı ile kaleye kadar ilerlediler. Janos'u katırdan indirdiler ve kafasındaki örtüyü müderrec kapısı önünde açtılar. Janos eğildi ve yeri öptü, sonra kalktı ve yürüdü. Onunla beraber komutanlar da yürüdü. Melik Eşref Sultan havuzu karşısında bulunan tahtında oturuyordu. Etrafında ümera ve hasekilerden büyük bir grup bulunuyordu. Oradakiler arasında Osmanlı hükümdarı II. Murad'ın elçisi de vardı. Fas ve Tunus belde meliklerinin elçileri de bulunuyordu(Brandes, 2007, s. 224). Sultanın yanındaki bu topluluğun uzunca bir protokol oluşturduğunu ifade eden İbn Tagribirdî, askerlerin hızlıca yanına gelmesini istediği için elçiler gönderdiğini yazmaktadır. Doğaldır ki askerler yoldaki insanların neden olduğu izdihamdan dolayı hızlı ilerleyemiyorlardı. O tarihi anlara şahit olan İbn Tagribirdî: *“Sultan, Janos ve beraberindekilere yer öpmelerini emretti. Tartaklanan Janos yere düştü, başını kaldırdı ve yer öptü. Janos, zincire vurulmuş bir haldeydi ve başı açıktı.”* demektedir(İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 135).

Sultan Barsbay'ın, Kıbrıs hükümdarından fidye-i necat olarak beş yüz bin dinar istediği ve bu ücretin ödenmemesi halinde Janos'un öldürüleceğini söylemesi konusunda kaynaklar ittifak halindedir. Yapılan pazarlık sonucunda fiyatın iki yüz bin dinara indiği anlaşılmaktadır. Ancak yıllık vergi konusunda farklı rakamlar telaffuz edilmektedir. İbn Tagribirdî'nin kayıtlarına göre: *“Bu paranın yüz bin dinarı hemen ödenecek, yüz bin dinarı ise ülkesine döndükten sonra Janos tarafından gönderilecekti. Her yıl sultana yirmi bin dinar cizye gönderilmesi ve bunun karşılığında Janos'un Venedik ve Katalonyalı Frenklerden korunması”* anlaşmanın diğer şartlarıydı(İbn Tagribirdî, 2013, s. 466). Bu anlaşma Kıbrıs için kötü bir anlaşma değil tam aksine zayıf durumda olan Kıbrıs koruma altına alındığı için iyi

bir anlaşmaydı(Brandes, 2007, s. 225). Stanley Lane-Poole ise vergi miktarı konusunda: “Miktarı kesin olmayan fakat muhtemelen beş bin ile sekiz bin dukayı aşmayan Mısır tebaası olarak kral tarafından ödenmesi gereken bir yıllık vergiydi.” diyor(Lane-Poole, 1969, s. 338). O dönemin net karşılaştırmalı rakamlarına ulaşma imkânı olmadığı için yukarıdaki İbn Tagribirdî’nin dinar üzerinden yapmış olduğu anlaşma bilgisi muteber kabul edilmiştir.

Sultan Barsbay daha sonra Kıbrıs hükümdarı Janos’u hil’at giydirip altın eyerli bir ata bindirerek serbest bıraktı. Sultan, onun hizmetlerini görmesi için yanına verdiği adamlara da bir tahsisat ayırdı. Sultan, cümadûlahir ayının beşinde Janos’a yolculuk hil’ati giydirdi(İbn Tagribirdî, 2013, s. 467). Janos’un tekrar adaya dönme tarihi olarak kaynaklar 1427 yılı Mart ayını işaret etmektedirler(Kopraman, 1992a, s. 520).

Sultan Barsbay, amacına ulaştıktan ve Janos’u da kendine tabî kıldıktan sonra zaferin ardından Kıbrıs fethinin mimarlarını taltif etmiştir. İbn Tagribirdî’nin verdiği listeye göre o emirler şunlardı: “*Emir İnal Cekemî (Emir-i Meclis), Emir Tagrıberdi El Mahmudi En-Nasırı (Re’sün Nevbetü’n Nüvvab), Emir Kara Murat Hoca Eş Şabanî Ez-Zahir Berkuk (Emir-i Candar), Emir Hüseyin b. Ahmed El- Behisnî Et-Türkmanî(Mukaddem-i Ulûf), El Emir-i Seyfi Doğan Tagrıberdî (Mukaddem-i Ulûf’uş Şam).*”(İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 136).

Kaynaklardaki geçen bir başka konu da Sultan Barsbay’ın tüccarları toplayıp ganimet, kumaş ve esirleri sattırmasıdır(İbn İyas, 2008, s. 109). Sultan ayrıca esir hükümdar Janos’a da bir istihkak ayırmış, Kahire’deki esareti sırasında onun için yirmi *ritl* et, her gün için altı tane tavuk ve yiyecek ihtiyaçları için ise beş yüz dirhem para tahsis etmişti(İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 138).

Kıbrıs Kralı Janos ile yapılan anlaşmanın şartlarına tam uyulmadığı konusunda Makrizî bazı bilgiler vermektedir. Onun verdiği bilgilere göre: “*H. 835 yılında Zilhicce ayının on beşinde Kıbrıs’a aralarında sultanın özel temsilcilerinin de bulunduğu bir heyet gitti. Kıbrıs adasının Memlûklere ödemesi gereken yirmi dört bin dinar tutarındaki vergiyi ödememesi nedeniyle bu heyet gitmişti.*”(el-Makrizî, 1972, s. 874). Makrizî’nin kayıtlarından da öyle anlaşılıyor ki Janos ülkesine döndükten sonra Kahire’de topal katıra bindirilerek gezdirildiği günleri çabuk unutmuş ve anlaşmaya aykırı davranışlar içine girmişti.

Kıbrıs kuşatması ile ilgili olarak, Sultan Barsbay’ın planlarını başarılı bir şekilde uyguladığı söylenebilir. Onun, kendisinden önceki Memlûk hükümdarlarının aklından geçmiş olsa da gerçekleştiremedikleri Kıbrıs’ın fethini, fikrî ve fizikî hazırlık safhasından sonra iyi uyguladığı üç yıllık bir kuşatmalar dizisiyle tamamladığı kabul edilir. Ayrıca Sultan Barsbay, Memlûk Devleti’nin itibarını içerde ve dışarıda artırmış, bu fetihle ekonomik ve siyasi yönden büyük çıkarlar elde ederek Memlûk tarihine geçmiştir.

2.3. Memlûk Devleti-Karamanoğulları İlişkileri:

Orta Anadolu'nun güneyinde kurulan bir beylik olan Karamanoğulları'nın Selçuklu Devleti'nin son başkentine sahip olmaları nedeniyle kendilerini Selçukluların doğal varisi sayarak Osmanlılar ve diğer komşularıyla neredeyse tüm tarihleri boyunca önemli mücadeleler yürüttüğü bilgisi genel kabul gören bir yorumdur. Karamanoğulları ile Memlûkler arasındaki ilişkinin dayandığı esasları anlayabilmek için Osmanlılarla Karamanoğulları'nı karşı karşıya getiren Orta Anadolu hâkimiyeti mücadelesini de değerlendirmek gerekecektir.

Karamanoğulları ile ilişkiler konusunda coğrafi faktörler de hesaba katılmalıdır. André Clot'un yerinde tespitiyle Memlûk Devleti'nin doğal sınırı olan Toros dağlarının ötesinde ve Anadolu tarafında kalan toprakların aslında Memlûkler tarafından kalıcı olarak sahiplenilmesi mümkün olmamıştır(Clout, 2005, s. 109). Karamanoğlu-Osmanlı münasebetlerinin yanında bu dönemde bölgedeki diğer mühim mücadele Memlûkler merkezde olmak üzere Karamanlıların güney bölgesinde cereyan etmiştir.

Karamanoğulları, Kayseri ve çevresinde Dulkadirli Beyliği ile zaman zaman mücadelelere girmiş, bu mücadelelerde Osmanlılar Dulkadirlilerin, Memlûkler de Karamanlıların yanında yer almışlardı(Başkan, 2007, s. 82). Memlûk tarihçilerinin eserlerinden yapılmış olan derlemelere göre Karamanoğulları Osmanlı Devleti'ne karşı Memlûkleri bir denge unsuru olarak kullanmış ve Barsbay döneminin hemen öncesinde Melik Müeyyed Şeyh'ten göreceği yardım karşılığında onun adına para bastıracağını ifade etmiştir. Karamanoğlu Mehmet Bey'den sonra Ali, İbrahim ve İsa Beyler arasında süren hâkimiyet mücadelesini İbrahim Bey kazandı ve bu dönem Karamanoğulları'nın en parlak devri olarak kabul edilir. O, bağımsız bir politika

takip etmiş ve Osmanlılara karşı Sırp despotu vasıtasıyla Macarlarla ittifak yapmış, Memlûklere karşı başlarda dostane davranışlar içinde olsa da sonraları Kıbrıs Krallığı ile ittifak yapmaktan çekinmemiştir(Tekindağ, 1997, ss. 134-135). Tezimizin Kıbrıs seferi ile ilgili bölümünde de değinildiği gibi Memlûkler adaya çıktıkları zaman Onların karşısına Kıbrıs Krallığı'nın savaşılarıyla beraber Karamanoğulları'nın da askerleri çıkmıştı.

Genel bir çerçeve çizmek gerekirse Karamanoğlu-Memlûk münasebetlerinin eski tarihlere dayandığını söyleyebiliriz. 1277senesinde Memlûk hükümdarı Baybars Kayseri'ye gelmiş ve burada adına hutbe okutmuş arkasından da Karamanoğlu Mehmed Bey'e hil'at ve sancak verip geriye dönmüştür. Daha sonraki tarihlerde Kadı Burhaneddin, Osmanlılar, Dulkadirli ve Karamanoğulları münasebetlerine müdahale eden Memlûkler bölge üzerindeki nüfuzlarını hissettirmişlerdir. İlişkilerin seyrini ortaya koymak gerekirse; Karamanoğlu Mehmed Bey'in ölümüyle tüm dengelerin değiştiği, İsa Bey'in Mısır'a sığındığı, İbrahim Bey'in Memlûk sultanına Kayseri'yi kendisine vermesine mukabil senelik yüz bin dinar vereceğini vaat ettiği söylenebilir(Başkan, 2007, s. 83).

Memlûk Sultanı Barsbay'ın hükümdarlığı sırasında malî sıkıntıyı aşabilmek için bazı toprakları satmak usul haline gelmişti. Bu durumda satım işlemi böylesi bir siyasetin çerçevesinde yapılmıştır. Bu teklif üzerine Memlûk Sultan'ı Karamanoğulları'nın Kayseri'ye girmesine müsaade etmiştir(Başkan, 2007, s. 85). Öyle anlaşılıyor ki gerek Karamanoğulları gerekse Memlûkler siyasetle ekonomiyi beraber düşünüp hareket etmişlerdir. Karamanoğulları, Memlûklerin ekonomik sıkıntı içinde olmasını fırsat bilerek onların izniyle Kayseri ve çevresini ele geçirirken Memlûkler de zor durumu atlama için geçici ve değişken bir politikayı çıkarlarına daha uygun görmüştür.

Kıbrıs Krallığı ve Papa'ya karşı çok sert tavırlar takınmaya başlayan Memluk Hükümdarı Barsbay, 1426'da bütün kuvvetlerini Kıbrıs'a sevk etmiştir. Karamanlılar da bu seferde asker bulundurmuşlar Memlûklere karşı Kıbrıs saflarında mücadele etmişlerdir. Neticede Kıbrıs Kralı Janos ağır bir yenilgiye uğratılmış, Karamanlıların birçoğu da öldürülmüştür(Başkan, 2007, s. 88). Memlûklerle Karamanoğulları'nın ihtilaf yaşadıkları asıl konulardan birinin de Kilikya bölgesi olduğu söylenebilir. *"Karamanoğulları'nın, Kıbrıs Kralı Janos'un oğlu II. Jean'ın elçisini de büyük bir iltifatla kabul ettiği ve kabulde meşhur seyyah Bertrandon De La Broquiere'nin de hazır bulunduğu"* yönündeki Ş. Tekindağ'ın ifadeleri, Karamanoğulları'na ait birliklerin neden Memlûk kuşatması sırasında Kıbrıs'ta bulunduğunu açıklar niteliktedir (Tekindağ, 1997, s. 125).

Sultan Barsbay dönemi de dâhil olmak üzere Memlûk-Karamanoğulları ilişkileri ile ilgili olarak denilebilir ki Memlûkler, Karamanoğulları tahtına kimin geçeceğini belirleme merkezli bir siyaset izleyerek kendi çıkarları doğrultusunda adımlar atmış, Karamanoğulları ise Kıbrıs Krallığı, Osmanlı Devleti, Timur Devleti ve bölgedeki diğer güç unsurları arasındaki hâkimiyet mücadelelerinden yararlanma yoluna gitmişlerdir.

2.4. Memlûk Devleti ile Akkoyunlu-Karakoyunlu İlişkileri

XV. yüzyılda Memlûk Devleti'nin Anadolu siyasetinde çok önemli ve belirleyici roller üstlenen iki Türk beyliği vardır. Bu iki beylik Akkoyunlu ve Karakoyunlu Beylikleri'dir. Her iki beyliğin genel tarihine bakıldığında tıpkı isimlerinin zıtlığı gibi siyasetlerinin de zıt kutuplarda konumlandığı görülür.

Oğuzların Bayındır boyuna mensup olan ve birçok oymaktan meydana gelen Akkoyunlular'a İran kaynaklarında "Bayındırıyye" denir. Moğol istilasından kaçıp Diyarbakır taraflarına yerleşmiş ve Artuklular'a bağlanmışlardır(Sümer, 1989, s. 270). Mükrimin Halil Yınanç'ın, "*Türkiye'de yegâne müstensah nüshası hususi kütüphanemdedir.*" diye ifade ettiği Ebubekr Tahranî'nin "Kitab-ı Diyarbekiriya" adlı eserindeki kayıtlara göre de Bayındır boyu, elli ikinci babada Oğuz Han ile birleşir(Yınanç, 1997, s. 252). Hâkimiyet dönemine bakıldığında tezimizi ilgilendiren Akkoyunlu hükümdarının Karayülük Osman Bey olup, XV. yüzyıl Anadolu siyasetinde önemli bir rol oynamıştır. Karayülük Osman Bey, Akkoyunlu Devletini Irak ve Suriye seferlerinde Timur'a öncülük yaptığı için Timur'un kendisine ikta olarak verdiği Diyarbakır'da kurmuştur(Yiğit, 1991, s. 157).

Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman Bey'in özellikle Timur'un Anadolu'ya gelişi ile arkasına Timur gibi büyük bir gücü alması, onu güçlü ve aktif hâle getirmiştir. Memlûk-Timur Devleti rekabetinde tercihini Timur'dan yana kullanan Karayülük Osman Bey ile Sultan Barsbay, uzun süren gerginlikler ve sıcak çatışmalar yaşamak zorunda kalmıştır.

Akkoyunlular gibi Karakoyunlular da Moğol istilası üzerine XIV. yüzyılın başında Maveraünnehir üzerinden Anadolu'nun doğusuna geldiler. Musul ve civarını ele geçiren Karakoyunlular, XV. asrın sonuna kadar bölgede yaşanan olaylarda aktif

olarak rol oynadılar. Ayrıca aralarında yaşanan bitmek bilmeyen mücadeleleri yüzünden öncelikle kendileri büyük zarar görürken, Anadolu'nun doğusundaki yerleşim birimlerine ve yöre halkına da ağır zarar verdiler(Çakmak, 2005, s. 76). Karakoyunluların da tezimizi ilgilendiren tarihsel dönemde başında bulunan hükümdar İskender'dir(1420-1439). Kaynaklar İskender'den çok başarılı bir komutan olarak bahseder. Onun, Şahruh Mirza ile yapılan bir savaşta fillerin karşısına kılıcıyla çıkarak fillerin hortumlarını kestiğinden bile bahsedilir(Sümer, 1997, s. 301). Sümer, ayrıca Şahruh'un ordusundaki fillerden çekinen atları alıştırmak için iri gövdeli öküzlerin ve çamurdan yapılmış fil heykellerinin kullanıldığı şeklinde ilginç detaylar da verir(Sümer, 1992, s. 121). Görüldüğü gibi son derece kurnaz bir komutan olan İskender'in hayatı da savaşlarla geçmiş ve Akkoyunlular'la sonu gelmez mücadeleler yapmıştır. Bu durumun Memlûkler için büyük avantaj sağladığı açıktır. Nitekim Karayülük Osman Bey'in öldürülmesi ve kesik başının Kahire'ye gönderilmesi olayında da başrolde İskender'in olduğunu bilinmektedir.

Akkoyunlular'ın aksine Karakoyunlu Beyi Kara Yusuf, Timur'a karşı gelerek onunla çetin bir mücadeleye tutuşmak ve daha önce sahip olduğu birçok şeyi kaybetmek zorunda kalırken, rakibi Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman tabi ve yardımcı olmayı tercih etmek suretiyle temsil ettiği topluluk ve kendi adına önemli kazançlar sağlamıştı. Akkoyunlular'la Karakoyunluların bir önemli farkı da Karakoyunluların Şîliğe meyilli bir boy olmasıdır. Çetin Varlık bu durumun Onların gerek Akkoyunlu gerekse Memlûk gibi Sünnî unsurlarla aleyhtar bir konumda bulunmasının da nedeni olduğunu ifade etmektedir(Varlık, 1992, s. 481). Ancak sonraki dönemlerde değişen ittifaklara bakıldığında mezhep farklılığının devletlerarası ilişkilerde tek ve en önemli belirleyici olmadığı anlaşılmaktadır.

Çünkü Sünnî devletler kendi arasında savaşırken biri Sünnî biri Şîî olan devletler ittifak yapabilmişlerdir. Bu durumun günümüzde de geçerli olduğu pek çok örnekle ortaya konabilir.

Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesinin Memlûk Devleti'ne yansması hakkında kaynaklarda yeteri derecede bilgi vardır. Karayülük Osman Bey'in Erzincan'ı kuşatması sonucunda şehrin Kara Yusuf adına hâkimi Pir Ömer, Osman Bey ile başa çıkamayacağına anlayınca metbuu Kara Yusuf Bey'den yardım istedi. Yardım çağrısına Kara Yusuf, oğlu İskender komutasında verdiği kuvvetleri bölgeye gönderdi. Sonra bizzat Tebriz'den hareket eden Kara Yusuf, kaçan Karayülük Osman Bey'i Memlûk topraklarında da takibe devam ederek bozguna uğrattı. (Çakmak, 2005, s. 87). Görüldüğü gibi aslında doğrudan Memlûk Devleti'ni ilgilendirmeyen ve Akkoyunlular ile Karakoyunlular arasında yaşanan bir savaş Memlûk Devleti'ni de işin içine çekmiştir. Karayülük Osman Bey'in sonraki süreçlerde Memlûk topraklarına mütecaviz hareketleri yüzünden Sultan Barsbay 1433 yılında Diyarbakır seferine çıkacaktır. Makrizî'nin kayıtlarına bakıldığında da benzer yorumlar yapmak mümkündür. Makrizî, Karayülük'ün önce Mardin'e sonra da Antep'e yönelerek oraları yıktığını ifade ediyor(el-Makrizî, 1972, s. 837).

Karakoyunlularla Akkoyunlular'ın birbiri ile savaşması başta olmak üzere Akkoyunlular'ın Memlûk toprakları veya hâkimiyet sahaları olarak düşündükleri alanlarda çeşitli huzursuzluklara sebep olmasının nedenleri arasında Mükrimin Halil Yınanç'ın Moğol istilası ile ilgili tespiti önemlidir. Yınanç, tüm toplumsal, siyasal ve ekonomik düzeni alt üst eden Moğol istilasından sonra şehirlerin harabeye dönmesi üzerine gerek aşiret sahibi olan beylerin gerekse haydut çetelerinin aşiretlerini geçindirebilmek ya da bir siyasal teşekkül oluşturabilmek için faaliyette bulunduğunu ifade etmektedir.

Ayrıca hem birbirleri ile savaştıklarını hem de büyük devletlerin ordularında ücretli askerlik yaptıklarını belirtmektedir(Yınanç, 1997, s. 258).

Öyle anlaşılıyor ki Timur ordusunda görev yaparak Diyarbakır merkez olmak üzere devletini sağlam temeller üzerine oturtan Karayülük Osman Bey de Memlûklerin her zaafından istifade ederek bozgunculuk hareketlerinde bulunmuş, Memlûkler de bu duruma çareler düşünmüştür. Nitekim Makrizî'nin kayıtları da bunu doğrular niteliktedir. O, "*rabiülahir ayında pazara denk gelen birinci günü Karayülük'le savaş yapıp yapılmaması ile ilgili bir toplantı tertip edildi.*" şeklinde kayıtları vererek Akkoyunluların, Barsbay'ın gündemini nasıl meşgul ettiğini ortaya koymaktadır(el-Makrizî, 1972, s. 853).

H. 833 yılı (M.1430) Cemaziyülevvel ayının sekizinci günü Kara Yusuf'un oğlu İskender'den bir mektup geldiğini ve mektubunda İskender'in, o dönemde sultanın ülkesinde bulunduğunu belirten İbn Tagribirdî, Sultan Barsbay'ın, ülkesinde meydana gelen veba salgınının yaralarını sarmakla meşgul olduğu için mektupla ilgilenmediğini yazmaktadır(İbn Tagribirdî, 2013, s. 472). H. 833 yılı gerçekten Memlûkler için son derece olumsuz bir yıl olmuş ve yüz binlerce insanını kaybeden Memlûkler büyük bir zafiyete düşmüştür. Bu konuyla ilgili tezimizde vebanın etkilerini işlemeye çalıştığımız ayrıca bir bölüm olduğu için bu bölümde sadece iç ve dış siyaset ilişkisine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

M. Halil Yınanç'ın ifadelerine göre Karayülük Osman Bey, Timur'dan sonra Şahruh'u da metbu tanımış ve Malatya'yı alamayınca sürekli başka Memlûk kentlerine saldırılarda bulunmuştur(Yınanç, 1997, s. 258). Öyle anlaşılıyor ki Memlûkler de Karayülük ile savaşmaya karar verince Karayülük, sıklıkla tekrarladığı yöntemi yani kaçmayı seçmiş ve planlanan Memlûk seferi gerçekleşmemiştir. Bu

durumda sefer için askere dağıtılan sefer nafakasının tekrar istenmesi büyük tepkiye neden olmuş; askerler, aldıkları paralarla ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamış ve dolayısıyla paraları harcamış oldukları için çok zor durumda kalmışlardır. Sonuçta “askere verilen tüm para tekrar alındı.”(İbn Tagribirdî, 2013, s. 475). Sultan Barsbay’ın, Akkoyunlular üzerine kapsamlı bir sefer düzenlenmesi gerektiği yönünde bir fikir taşıdığı muhakkaktır. Ancak çeşitli nedenlerle bu seferi ertelemiş ve nihayet 836 (M. 1433) yılında aşağıda detayları verilmeye çalışılan sefer gerçekleşmiştir. Sefer, Diyarbakır’ı yani Akkoyunlu Devleti’nin kalbini hedef almıştır.

2.4.1. Sultan Barsbay’ın Diyarbakır Seferi

Yakın Doğu’da XIV. yüzyılın son çeyreği ile XV. yüzyılın başlarında bölgesel etkinliği bakımından dikkat çekici üç güç vardı. Bunlardan birincisi Memlûk Devleti, ikincisi Timur Devleti, üçüncüsü ise Osmanlı Devleti idi. XIV. yüzyılın ikinci yarısında devletini kuran Timur, Maveraünnehir şehirlerini fethettikten sonra başka ülke topraklarını ele geçirme politikasına yöneldi. Moğollardan kız alarak onlara damat olmasının, Timur açısından yakın tehlikeleri bertaraf etme anlamı taşıdığı açıktır(İbni Arabşah, 2012, s. 57).

Yakın bölgelerdeki tehlikeleri usta bir siyasetle etkisiz hale getiren Timur, Anadolu’ya yönelmiş ve bu hamle Anadolu siyasetinde de derin etkiler yaratmıştır.

Akkoyunlu hükümdarı olan Karayülük Osman Bey Timur’un seferleri sırasında onun yanında yer almayı çıkarları açısından uygun görmüş, Timur da Karayülük Osman Bey’e Diyarbakır hükümdarlığı vermiştir(Göyünç, 1994, s. 466). Karayülük Osman Bey’in dikkat çekici bir diğer politikası da asi Memlûk emiri Cekem’i 1407 yılında Diyarbakır önlerinde mağlup etmesidir(Sümer, 1989, s. 270;

Varlık, 1992, s. 407 vd.). Bu faaliyetleri ile Karayülük Osman Bey'in iki büyük gücü de memnun edecek işler yaptığı söylenebilir. Ancak bu iki güç karşı karşıya geldiğinde taraflardan birini net olarak tutması gerekeceği de açıktır.

Diyarbakır Seferi ile ilgili olarak incelenen kaynaklar Karayülük Osman Bey'in Memlûk sınırlarını ihlal etmesi ve çeşitli amaçlarla bölgeden geçenlere zarar vermesinin Memlûk Devleti'ni bu sefere zorladığını ortaya koymaktadır. Sultan Barsbay'ın 1433 Diyarbakır seferinin nedenlerinden belki de en önemlisi, Sultan Barsbay'a Karayülük Osman Bey tarafından gönderilen onur kırıcı hediyelerdir.(Gökhan ve Yiğit, 2013, s. 4) Karayülük, Sultan Barsbay'a kuyruğu çatalı koyun ve ayna göndermişti. Bunun doğrudan hem sultanın şahsını hem de Memlûk Devleti'ni tahkir ettiği söylenebilir(Sümer, 1989, s. 13).

Memlûk sınırlarına yapılan küçük çaplı tacizlerin de ötesine geçilmesi ve hakaretamiz hediyeler gönderilmesinden sonra Sultan Barsbay'ın, sefer hazırlıkları için emir vermesi doğaldır. Memlûk ordusu H. 836 Yılı Recep ayı on dokuzuncu günü olan Perşembe günü hareket etti. Ridaniye'deki çadırında hazırlıkları kontrol eden sultan için tören alayı düzenlendi. Seferde görev alan ya da sefer organizasyonunun parçası olan önemli devlet adamları vardı. Bunlar arasında hacibü's sanî olan emir Berdbek İsmâîlî, Kahire'deki hacipler ve aşerat emirlerinin düzenlenmesinden sorumlu oldu. Emir Hoşkadem ez-Zahirî ez-Zimamü'r Rumî ve re'sün-nevbe'den Tanıbek Berdbekî vardı. Hac görevlerini organize etmek üzere aşerat ümerasından re'sün-nevbe Emir İnal eş-Şişmanî bırakıldı(İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 206). Çünkü Memlûkler, hac organizasyonlarına ve Mahmil-i Şerif'e büyük önem verirdi. Bu politikanın Memlûk Devleti'ne saygınlık kazandırdığı tezimizin Şahruh-Barsbay çekişmesinin anlatıldığı bölümünde detaylarıyla verilmeye çalışılmıştır.

Diyarbakır seferi için devlet bütçesinden yapılan masraflarla ilgili de kaynaklar önemli bilgiler sunmaktadır. Memlûk Devlet hiyerarşisi düşünüldüğünde aslan payını alması gereken ve atabek olan emir Sudun'a üç bin dinar, diğer önemli emirlere de biner dinar verildi. Tablhane emirlerine beş yüzer, aşerata ise iki yüzer dinar verildi. Memlûk tarihi incelemelerinde olaylara atfedilen önemi gösteren göstergelerden biri de, halife ile dört mezhep kadısının söz konusu olaya dâhil olup olmadığıdır. Sultan Barsbay'ın, Diyarbakır seferine kadıları da götürmek suretiyle Memlûk Devleti için bu seferin anlamını ortaya koyduğu söylenebilir. İbn İyas tarafından verilen listeye göre bu kişiler: Halife Mu'tazîd Billâh Davud, Şafii kadısı Kadı'l-Kudât Şehabeddin Ahmed b. Hacer, Hanefî kadısı Kadı'l-Kudât Bedreddin Mahmud Aynî, Maliki kadısı Kadı'l-Kudât Şemseddin Muhammed Besatî ve Hanbelî kadısı Kadı'l-Kudât Muhibbüddin Ahmed Bağdadî idi (İbn İyas, 2008, s. 146).

Memlûk Devlet tarihçiliğinin en önemli isimlerinin de iştirak ettiği Diyarbakır seferinin güzergâhını, onların eserlerinden yararlanarak belirlemek mümkündür. Kahire'den çıkışla başlayıp Diyarbakır'da nihayete eren seferde Ridaniye, Gazze, Şam, Humus, Hama, Halep, Birecik ve Urfa şeklinde (Gökhan ve Yiğit, 2013, s. 6) bir rota izlendiği söylenebilir. Recep ayı on dokuzuncu günü Perşembe sefer başlangıç tarihi ve şevval ayı sekizinci günü (el-Aynî, no:2911, s. 655; İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 211) Diyarbakır'a varış günü olduğu kabul edilirse yetmiş dokuz günlük bir yolculuk yapıldığı sonucuna ulaşılır.

Sultan Barsbay'ın Diyarbakır Seferini Ramazan ayına denk gelme pahasına yapması da ilgi çekici bir husustur. Nitekim Memlûkler, Ramazan ayında yolculuklarına devam ederek Ramazan Bayramı arifesinde Urfa'ya ulaşmış ve şehrin doğu tarafına yerleşmişlerdir. Burada Karayülük Osman Bey'in savaş hazırlığını

tamamladığı ve Memlûklerle savaşıacağı değerlendirilmiştir. Bu görüşün dışında iki görüş daha dile getirilmiştir. Bu iki görüşe göre de Karayülük'ün ya Memlûkleri karşılamak için Diyarbakır'da olduğu ve orayı tahkim ettiği ya da oğlunu şehirde bırakarak kendisinin şehri terk ederek Ergani'ye doğru çekildiği şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır(İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 211).

Memlûk ordusunun Diyarbakır'a giriş tarihi ile ilgili olarak kaynaklar ittifak halinde 836 yılı (M.1433) Şevval ayının sekizinci gününü işaret etmektedir. Savaşın fiziksel ve teknik üstünlük mücadelesi olmasının yanında bir bakıma psikolojik boyutlarının da olduğunu iyi bilen Sultan Barsbay, Diyarbakır halkının şahit olduğu büyük bir merasim düzenlemiştir.

Diyarbakır kuşatması için tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra şehrin teslim olması istenmiş ancak bu istek geri çevrilmiştir. Memlûkler şehri teslim zorlamak için her yolu denediler ancak Akkoyunlular da Dicle nehrini kullanarak bataklıklar oluşturmak suretiyle Memlûkleri zor durumda bırakmıştır. Öyle ki İbn Hacer, salgın hastalık tehlikesi başta olmak üzere oluşturulan bataklıkın Memlûk ordusunun başına açtığı gaileleri canlı tasvirlerle vermektedir(İbn Hacer, 1986, s. 28).

Surlarının çok sağlam olması ile bilinen Diyarbakır kalesine henüz varamadan oluşan bataklık ve hendek engellerinin Memlûk Devleti'nin başarı şansını azalttığını söylemek mümkündür. Diyarbakır kent tarihi incelendiğinde Diyarbakır Kalesi'nin, buraya hâkim olmuş ve burayı tahkim etmiş pek çok devletin katkısıyla fethedilmesi zor bir kale haline getirildiği görülür. Bu durumda Memlûklerin, binlerce kilometrelik yol yorgunluğu, iâşe sorunu ve psikolojik etkenlerin de oynadığı rolle Diyarbakır kalesini düşüremeden geri dönme planları yapmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Seferin muhatabı olan Karayülük Osman Bey cephesine bakıldığında o da Memlûk Devleti ile barış yolları aramış ve nihayet bir barış yapmaya muvaffak olmuştur.

Karayülük Osman Bey tarafından teklif edilen ve Akkoyunlular ile Memlûkler arasında yapılan barış görüşmelerinin ardından anlaşma sağlanmıştır. Özü itibarı ile anlaşma Karayülük Osman Bey'in Sultan Barsbay adına hutbe okutması, para bastırması ve bozgunculuk yapmaması gibi şartlar içermekteydi. Ayrıca taraflar birbirlerine hediye olarak seçkin cins atlar ve samur kürkünden elbiseler de vermişti(el-Aynî, no: 2911, s. 656). Akkoyunlu Devleti'ne karşı düzenlenen Diyarbakır Seferi'nin sonunda, tatminkâr görünen bir anlaşma yapılmış olsa da bu seferin Memlûk Devleti'ne pahalıya mal olduğu ve istenen sonucun tam alınmadığı söylenebilir.

Karayülük Osman Bey'in anlaşmaya sadık kalmadığı ve yağma hareketlerine devam ettiği hususu kaynaklarda zikredilir. Sultan Barsbay'ın Karayülük Osman Bey'den tam anlamıyla kurtulması da Akkoyunlular'ın can düşmanı olan Karakoyunlular sayesinde olacaktır. Nitekim İbn Tagribirdî, Kara Yusuf'un elçisi Halep naiplerinden Emir Şahin el-Aydukari en-Nasrî ile birlikte geldiğini ve ellerinde Karayülük'ün iki oğlunun ve üç Akkoyunlu Beyi'nin daha kelleleri olduğunu söylemektedir. Aynı müellifin kayıtlarına göre: *“Barsbay, ibret olsun diye altı kellenin mızraklara geçirilip dolaştırılmasını emretti. Karayülük'ün ölümünden duyulan sevinçle Kahire sokakları süslendi. Karayülük Osman Bey ve diğerlerinin kelleleri ise Züveyle kapısında üç gün boyunca asılı kaldı.”*(İbn Tagribirdî, 2013, s. 491).

Karayülük Osman Bey'in öldürülmesi olayının da Şahruh Mirza ile ilgili olduğunu kaydeden bazı kaynaklar, İskender'in Şahruh ile başa çıkamayacağını anlayınca 1435 yılında Erzurum'a doğru kaçtığını, Şahruh Mirza'nın da Karayülük Osman Bey'e haber göndererek İskender'in önünü kesmesini istediğini belirtir. Ancak Erzurum önlerinde yapılan savaşı Karayülük Osman Bey kaybedecek ve yukarıda değinildiği gibi başı da İskender Bey tarafından Kahire'ye Sultan Barsbay'a gönderilecektir(Varlık, 1992, s. 417). Bahsi kapatmadan önce dikkat çekici bir bilgiyi daha eklemek faydalı olacaktır. Bir genel kabul olarak savaşlar ve mücadelelerin yalnızca insan kaybına neden olmadığı aynı zamanda ekonomik hayat üzerinde de derin ve olumsuz etkiler bıraktığı söylenebilir. Mesela 1431-1432 yıllarında Şahruh Mirza ile Karakoyunlular arasında yaşanan savaşlardan dolayı Diyarbakır, Bağdat ve Tebriz kentlerinde kıtlık ve enflasyon yaşanırken Mısır'da bolluk ve ucuzluk hüküm sürmekteydi(Gökhan, 2008, s. 121).

2.5. Memlûk Devleti-Dulkadiroğulları İlişkileri

Elbistan ve Maraş, 1085-1086 yıllarında Selçuklular tarafından fethedildikten kısa bir süre sonra Haçlı işgaline uğramış ve burada bir Haçlı senyörlüğü kurulmuştur. Haçlı işgali de çok uzun sürmemiş, 1149 yılında tekrar Selçuklular tarafından fethedilen bölgede Antakya Haçlıları ve Kilikya Ermenilerine karşı bir uç beyliği teşekkül etmiştir. Ermeniler ve Türk beylikleri arasında kısa süreli el değiştirmelerden sonra Moğollar tarafından belirlenen valilerce yönetilen bölge XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Memlûklerin kontrolüne girmiştir. 1337 yılında ise Dulkadiroğlu Karaca Bey Memlûk Devleti'ne tabî olarak burada beyliğini kurmuştur(Gökhan, 2013, ss, 9-10).

Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklarda bazı imlâ farklılıklarıyla yazılan Dulkadiroğulları, XIV. yüzyılda teşekkül etmiş ve Maraş-Elbistan havalisinde iki asra yakın hüküm sürmüş bir Türkmen beyliğidir. Beyliğin genel tarihi inceleme dışında olmakla beraber Sultan Barsbay dönemi ilişkilerine göz atmak gerekirse 44 yıldan fazla hüküm süren ve 1443 yılında çok ileri yaşlarda hayatını kaybeden Dulkadiroğlu Nâsireddin'in, hem Barsbay, hem selefleri hem de Çakmak dönemini kapsayan önemli bir tarihi karakter olduğu söylenebilir(Mordtmann, 1997, s. 660).

Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıd, 2 Ağustos 1399'da Dulkadir Beyliğinin başına Nâsireddin Muhammed Bey'i getirmişti. Bu durum Osmanlı-Memlûk anlaşmazlığının başlangıcı olmuştur(Solak, 2012, s. 550).

Kaynaklardaki bilgiler incelendiğinde Devlet başkanlarının devlet siyasetine etki ettiği ve XV. yüzyıl devlet mantığıyla düşünüldüğünde devlet siyasetini hükümdarların doğrudan belirlediği sonucuna ulaşılır. Bu bakımdan Dulkadiroğullarının yönetimine etki eden bazı şahsiyetler hakkında bilgiler vermek, Memlûk-Dulkadiroğulları ilişkisini anlayabilmek bakımından yararlı olacaktır.

Alâeddin Ali Bey'in oğlu ve Nâsireddin Muhammed Bey'in kardeşi olan Hamza Bey, beylik yapmamış, Memlûkler tarafından Nâsireddin'e karşı desteklenerek Aralık 1434 yılında Maraş'ı alması sağlanmıştır. Ancak Sultan Barsbay, Canıbek es-Sûfi'nin Dulkadiroğulları tarafından desteklenmesi nedeniyle Hamza Bey'i Kahire'de önce hapsedirdi, sonra da 1436 yılında katlettirdi(Solak, 2012, s. 553, dipnot no:22).

Dulkadiroğullarının Osmanlılar ile iyi ilişkiler geliştirmeleri ve siyaseten Memlûk Devleti'nin Karamanoğulları'nı Osmanlı Devleti'ne karşı desteklemesi Dulkadiroğulları ile Memlûk Devleti ilişkilerinin ana eksenini oluşturduğu

söylenbilir. Belki de bu genel durumun istisnası olarak görebileceğimiz bir olay Sultan Barsbay'ın hemen öncesinde gerçekleşen ve 1419 yılında Şeyh Müeyyed'in Karaman seferine Dulkadiroğulları'nın da destek verdiği olaydır. Sefer sonunda Memlûk Devleti, Kayseri'yi alarak Dulkadiroğulları'nın yönetimine bıraktı. Ancak Karamanoğlu Mehmet Bey, şehri geri almak için harekete geçmiş ve yenilerek esir olarak Kahire'ye gönderilmiştir(Yinanç, 1994, s. 554). Şeyh Müeyyed döneminde ana hatlarıyla Dulkadiroğulları ile Memlûkler arasındaki durum bu şekildeydi.

Sultan Barsbay döneminde Memlûkleri etkileyen, Dulkadiroğulları ile ilgili bir diğer dikkat çekici kişi de Emir Tuğrak'tır. Emir Tuğrak, Nâsireddin Muhammed Bey'in yeğeni olup, o da tıpkı Hamza Bey gibi hükümdarlık yapmamıştır.

Melik Müeyyed Şeyh döneminde Malatya'yı ele geçirmiş ancak sonradan af dilemiştir. Sultan Barsbay tarafından cezalandırılmaktan korkarak Kahire'ye itaat bildirmek üzere 1424 yılında gelmiştir. Barsbay, onu Humus valiliğine atamış ve bu görevi esnasında 1435 yılında hayatını kaybetmiştir (Solak, 2012, s. 553, dipnot no:25).

Emir Tuğrak'ın Malatya'yı zapt etmesinin nedeni Şeyh Müeyyed dönemi sonrasında çıkan karışıklıklardan yararlanabilme düşüncesiydi. Bu arada Nâsireddin Muhammed Bey'in oğlu Feyyaz ile yukarıda kısa macerasını verdiğimiz Hamza Bey arasındaki çatışmalardan yararlanan Karamanoğlu İbrahim Bey, Kayseri'yi geri aldı. Kayseri'den başka Ürgüp ve Develi gibi yerler de Karamanoğulları'nın eline geçti. Memlûkler, asıl gücünden çekindikleri devlet olan Osmanlılara karşı Karamanoğulları'nın güçlenmesi siyasetini takip ettikleri için bu duruma ses çıkarmadılar. Dulkadiroğlu Nâsireddin Muhammed Bey de bu durum karşısında

Sultan Barsbay'a saltanatı boyunca büyük zorluk yaşatmış olan âsi Canıbek'i destekleme kararı aldı(Yinanç, 1994, s. 554).

Memlûk sultanı olmak için Barsbay ile mücadeleye girişen ve kaybettiği için İskenderiye hapisanesine gönderildikten sonra oradan kaçarak ömrünün sonuna kadar Barsbay için büyük bir tehdit olan Canıbek'in Dulkadiroğulları tarafından desteklenmesinin Memlûk Sultanı için asla affedilemeyecek bir adım olduğu açıktır. Bu durumda Sultan Barsbay'a Dulkadiroğulları ile savaşmak dışında seçenek kalmadığı söylenebilir. Hem Canıbek meselesini kökünden halletmek hem de ona destek veren Dulkadiroğulları'nı tam olarak itaat altına almak gibi amaçlarla Sultan Barsbay, bir taraftan ordu hazırlattı diğer taraftan da emirlerden Dulkadiroğulları ile yapılacak savaşa hazırlanmalarını istedi.

İbn Tagribirdî'nin *en-Nücûm* adlı eserindeki Dulkadiroğulları ile ilgili kayıtların tercümesinin on beşinci cilt seksen ikinci sayfasında Dulkadiroğulları-Canıbek es-Sûfî ilişkisi ile ilgili önemli bilgiler verilmektedir. "*Sultan'a, Dulkadiroğlu Nâsireddin ve müttefikî Canıbek es-Sûfî ile beraber olanların Karamanoğulları'nın ülkesine doğru yürüyüşe geçtiği haberi gelince sultan, toplantı yaptı ve emirler sefere hazırlandı. Suriye naiplerine Karamanoğulları'na yardım etmeleri emredildi.*" ifadeleri geçer. H. 841 yılı (M. 1437-1438) kayıtlarında ise: "*Muharrem'in yirmi ikisinde, (M. 26 Temmuz 1437 Cuma) İbn Dulkadir ve Canıbek es-Sûfî az bir askerle kaçmıştı.*" ifadeleri yer almaktadır(Solak, 2012, ss. 561-562).

Canıbek es-Sûfî ile ilgili tezimizde müstakil bir bölüm olduğu için burada detaya girilmeden Dulkadiroğulları ile olan bağlantısı ve Memlûk Devleti ile Dulkadiroğulları arasındaki ilişkilerde nasıl bir rol oynadığı açıklanmaya çalışıldı. Ancak şunu eklemek gerekir ki Dulkadiroğlu Nâsireddin Bey ve Canıbek'in,

Memlûklerden kaçarak Osmanlılara sığındığı yönünde bilgilere rastladığımız tek kaynak Refet Yinanç'ın makalesidir(Yinanç, 1994, s. 554).

Canıbek'ten oldukça ayrıntılı bahseden Memlûk kaynaklarının bundan bahsetmemesi oldukça ilgi çekicidir. Bu bahiste son söz olarak denebilir ki Memlûk Devleti, iç karışıklığa düştüğü dönemlerde bundan yararlanmak isteyen Dulkadiroğulları'na defalarca sefer yapmıştır. Aynı şekilde Memlûkler, Karamanoğulları'nı Osmanlı Devleti'ne karşı destekleme siyaseti gereği Dulkadiroğulları'na karşı da çoğunlukla desteklemiştir. Dulkadiroğulları ise, asi Memlûk emirlerini Kahire'ye karşı desteklemek suretiyle Memlûkleri zaafa uğratmaya çalışmış, Memlûkler'e karşı Osmanlı Devleti'ni bir denge unsuru olarak kullanmanın yollarını da aramıştır.

2.6. Diğer Siyasi İlişkiler

Sultan Barsbay döneminin anlatıldığı tezin bu son bölümünde Memlûk Devleti'nin, Timur Devleti, Kıbrıs Krallığı, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları dışında kalan diğer devletler, beylikler ve siyasi teşekküllerle ilişkileri ile ilgili kaynaklardaki bilgileri sunulmaya çalışılacaktır.

Venedikliler, bilindiği gibi deniz ticareti ile uğraşan ve denizlerde büyük filoları ile etkin olan bir devlettir. Bu devlet, doğal olarak Doğu Akdeniz'de de Memlûk Devleti'nin hâkimiyet sahasında çıkarları olduğundan, ticareti yönlendirebilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Mısır coğrafyası, sahip olduğu stratejik öneminden dolayı Memlûkler döneminde de Avrupalıların iştahını kabartan bir ticaret ağının kesişme noktasında bulunuyordu. Baharat ticareti ve şeker başta olmak üzere birçok malın el değiştirdiği bir bölgeydi(Köse, 2005, s. 147).

Barsbay döneminde Venediklilerin yüksek fiyatları protesto ettiğini, protesto işe yaramayınca da ilişkileri bir dönem kestiklerini ifade eden Brandes, sultan Barsbay'ın sonradan şartları biraz yumuşattığını yazmaktadır. Venediklilere sağlanan kolaylıklardan yararlanmak isteyen Kastilya ve Aragon krallarının taleplerinin ise sultan tarafından reddedildiği aynı yazar tarafından belirtilmektedir. (Brandes, 2007, s. 231). Bu kayıtlardan öyle anlaşılıyor ki Memlûk Devleti bir taraftan bulunduğu coğrafyanın imkânlarını iyi kullanarak çıkar sağlamaya çalışıyor diğer taraftan da altın yumurtlayan tavuğu kesmek istemiyordu. Bu siyasetin devam edebilmesi için Venediklilere sağlanan birtakım ayrıcalıkların da devam etmesi gerekiyordu.

Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin Sultan Barsbay döneminde dostane bir seyir izlediği söylenebilir. Esasen Sultan Berkuk döneminde Timur tehlikesine karşı zemini oluşturulan dengeler uzunca bir süre devam etmiş ancak Ankara Savaşı (1402) tüm dengeleri değiştirmişti. Çelebi Mehmet döneminde (1413-1421) takip edilmeye başlanan politikalar Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti'nin ilerleyen yıllarda karşı karşıya gelmesi sonucunu doğuracaktır. Çelebi Mehmet ve II. Murat döneminde (1421-1451) ve onun çağdaşı olan Sultan Barsbay döneminde Osmanlı Devleti ile Memlûkler arasında silahlı bir mücadele olmamıştır. Bilakis İbn Tagribirdî'deki kayıtlar ve tezimizin içinde sunmaya çalıştığımız gibi Neşrî'nin kayıtları karşılıklı hediyeleşmelerden ve iyi ilişkilerden bahsetmektedir. İbn Tagribirdî, H. 831 Yılı Recep ayı başında (M. 1428) Cumartesi günü Osmanlı elçilerinin geldiğini ve birçok hediye getirerek sultana sunduğunu belirtiyor. Aynı eserin dipnotunda Bursa şehri ve kalabalık elçilik heyeti hakkında da bilgiler verilmektedir (İbn Tagribirdî, H. 1413, s. 152; Neşrî, 1983, s. 106).

Aynı şekilde Kıbrıs fethedildiği ve Kral Janos, Sultan Barsbay'ın huzuruna çıkarıldığı zaman da Osmanlı elçisinin kabul sırasında tebrik amacıyla hazır bulunduğu kaynaklarla sabittir.

Habeşistan ile ilgili Barsbay döneminde önemli bilgiler verilmekte ve genellikle Habeşistan'daki Müslüman nüfus ile Mısır coğrafyasındaki Hıristiyan nüfus kıyaslamaları dikkat çekmektedir. İbn Tagribirdî'nin verdiği bilgilere göre, Habeş hükümdarı Ebrem'in, Kudüs'teki Kumame Kilisesi'nin kapatılmasına öfkelenerek ülkesindeki tüm Müslüman erkekleri katlettirmesi ve Cabert şehrine gidip halka katliam uygulaması üzerine öfkelenen sultan, ülkesindeki Hıristiyanları katletmek istediye de bundan vazgeçti.(İbn Tagribirdî, 2013, s. 460). Makrizî ise Habeşistan'daki olaylarla ilgili olarak: *“Mansur b. Sadettin Müslümanların yönetimini Habeşistan'da ele aldı. Hıristiyanlarla 828 (M. 1425) yılında savaşlar yapıldı ve onları öldürdü.”* İfadeleriyle Müslümanlar ile Hıristiyanların ilişkileri hakkında bilgi vermektedir(el-Makrizî, 1972, s. 839). Kayıtlardan yola çıkarak, Memlûk Devleti'nin Habeşistan olaylarına karışmasının nedeninin kendine biçmiş olduğu Müslümanları koruma görevi olduğunu söylemek mümkündür.

Rodos Adası ve Memlûk Devleti ilişkilerinin de, Memlûk Devleti'nin Kıbrıs Adasını fethetmesi ile değişen tüm dengeler gibi değiştiği söylenebilir. Rodos'un bir aktör olarak Kıbrıs Kralı Janos'un Memlûklere yıllık vergi ödemek koşuluyla serbest bırakılması sırasında aracılık yapan heyetin içinde yer aldığı bilgisini de hatırlarsak, belki sıranın kendilerine geldiğini düşünen Rodos şövalyelerinin de Barsbay'a başvurduğu ileri sürülebilir. İbn Tagribirdî'nin kayıtlarına göre: *“Rodos Adası hâkiminin elçisi geldi ve efendisi adına Rodos Adası için aman istedi. Rodos hâkimi Sultan Barsbay'dan oraya sefer düzenlememesini rica ediyor ve sultanın tüm taleplerini karşılamaya hazır olduğunu bildiriyordu.”* (İbn Tagribirdî, 2013, s. 467).

Bu kayıtlarda geçen “Sultanın tüm taleplerinin karşılanacağı” ifadesi içine nelerin girdiği ile ilgili elimizde net bilgiler olmasa da Rodos’a yapılacak bir seferin engellenmek istendiği açıktır. Bizans Devleti’nin de Kıbrıs Krallığı için devreye girdiğini 1426 yılında gönderdiği elçinin taleplerinden anlıyoruz. İbn Tagribirdî: *“Kostantiniyye hükümdarından bir elçi gelerek çeşitli hediyeler sundu ve Barsbay’dan Kıbrıs halkına saldırmamasını rica etti; ancak sultan bu talebi dikkate almayarak savaş hazırlıklarına başladı.”* demektedir(İbn Tagribirdî, 2013, s. 464). Nitekim detaylarıyla anlattığımız Kıbrıs Seferi 1426 yılında gerçekleşmiş ve ada fethedilmiştir.

Memlûk Devleti günümüz İspanya toprakları ile de ilgilenmiş, tıpkı Habeşistan gibi Endülüs’teki Müslümanların sorunlarına da eğilmiştir. Genel bir bilgi vermek gerekirse; Endülüs’te 711 tarihinden başlayarak 1492’ye kadar devam eden İslam hâkimiyetini tarihçiler çeşitli bölümlere ayırırlar. 715-756 tarihleri arasındaki dönemde Endülüs ya doğrudan halife tarafından atanan ya da kuzey Afrika valileri tarafından yönetilmiştir. Bu nedenle valiler dönemi olarak adlandırılır. 756-1031 tarihleri arasındaki dönem Endülüs Emevileri olarak kabul edilir. Emevi hâkimiyetinin sona ermesinden 1090 tarihine kadar olan döneme Mülükü’t Tavaif dönemi denir. Sonraki süreçte yaklaşık bir buçuk asır Endülüs, Endülüslülerin hükmettiği bir coğrafya olmaktan çıkıp sırasıyla Kuzey Afrika Berberî devletleri olan Murabıtlar ve Muvahhidler idaresinde bir eyalet olarak yönetildi. Muvahhidler dönemi sonlarında bölge Hıristiyan İspanyol krallıkları tarafından işgal edildi. Müslümanların elinde yalnızca güneydeki Gırnata, Maleka, Meriyye, Ronda gibi birkaç şehir kaldı. Elde kalan bu şehirler üzerinde merkezi Gırnata olan Ben-i Ahmer Sultanlığı kuruldu. Bu devlete de Kastilya Krallığı son vermiştir(Özdemir, 2008, ss. 466-467).

El-Makrizî'nin Barsbay dönemi kayıtlarına göre: “*Müslümanlar, Gırnata şehrini almak için harekete geçti. Saldırıları karşısında şehre sığınan ve Gırnata’da yaşayan Müslümanların sayısı 580 bin kişiydi.*” (el-Makrizî, 1972, s. 857). Makrizî tarafından Endülüs hakkında yukarıdaki bilgiler verilmekte fakat Memlûklerin bu olaylarda herhangi bir etkisi olup olmadığına açıklık getirilmemektedir

2.7. BARSBAY'IN YÖNETİM ANLAYIŞI, KARAKTERİ VE ÖLÜMÜ

2.7.1. Sultan Barsbay'ın Kişiliği

Burcî Memlûklerin sekizinci hükümdarı olan Sultan el-Melik el-Eşref Barsbay'ın Memlûk tarihinde önemli bir figür olduğu, devrinin fetihler ve mücadelelerle geçtiği kaynaklar tarafından zikredilir. Gerek Barsbay dönemini müşahede etmiş olan önemli tarihçilerin kitaplarında gerekse bu eserlerden yararlanarak çeşitli eserler kaleme almış araştırmacıların eserlerinde Memlûk Devleti'nde 1422-1438 tarihleri arasında hüküm sürmüş olan Sultan Barsbay ile ilgili bazen birbirini destekler mahiyette bazen de taban tabana zıt tespitlere rastlamak mümkündür.

Memlûk Tarihi ile ilgili temel başvuru eserleri kaleme almış olan Makrizî'ye göre onda tamahkârlık, cimrilik, bencillik, başkalarına eziyet etmek gibi bazı kötü huylar vardı. Sabretmeyi pek sevmeyen Barsbay'ın Mısır ve Şam beldelerinden büyük servet topladığı ve bölge halkının ekonomik zorluklar çektiği bilgisine yer verir. Döneminde değişmeyen politikası önemli devlet adamları arasında bir denge siyaseti izlemek ve onları birbirine kırdırmak şeklinde özetlenebilir (el-Makrizî, 1972, ss. 1065-1066). Bir başka önemli kaynağın müellifi olan İbn İyas ise Sultan Barsbay'ın ölümünü anlattığı bölümde Barsbay'ın fiziki özelliklerinden başlayarak

karakter tahlilini de sunar. Bu tahlile göre Sultan Barsbay, beyaz tenli ve Arap yüzünü andıran, yuvarlak sakallı, güzel yüzlü ve yakışıklı bir hükümdardı. Bütün görüşlerin efendisi diye tanımladığı Barsbay'ın çok zeki, memleketin tüm ahvaline vakıf, ileri görüşlü ve saltanata layık biri olduğunu da belirtir. İbn İyas, Makrizî'nin aksine Sultan Barsbay'ın vakar sahibi, ağırbaşlı ve yumuşak huylu olduğunu ifade eder. Atış talimlerine büyük önem veren, gezinti ve avlanmayı çok seven Barsbay'ın aynı zamanda iyilik yapmaya ve sadaka vermeye de düşkün olduğunu ifade etmektedir. Ancak her iki müellif, Sultan Barsbay'ın mala düşkünlük konusunda zafiyeti olduğunu belirtmektedir(İbn İyas, 2008, s. 189).

2.7.2. Sultan Barsbay'ın Yönetim Anlayışı

Sultan el-Eşref Barsbay'ın kaynaklarda zikredilen bazı olumsuzluklarına rağmen 16 yıl gibi Memlûk Devleti için oldukça uzun sayılabilecek bir dönem başta kalabilmesi, donanma için büyük masraflar yapması ve haçlılara karşı cihat siyaseti izlemesi onu Memlûk sultanlarının seçkin simalarından biri yapmaktadır. İbn Tagribirdî ise Sultan Barsbay'ı hem övmekte hem de yermektedir. O, Barsbay'ın Şahruh Mirza tarafından gönderilen mektupları karşısındaki dik duruşu ve Kıbrıs Adasının fethedilmesi ile ilgili bölümleri aktarırken sultan için, “Kıyamete kadar adını şeref defterine yazdırdı” mealinde ifadeler kullanırken bir taraftan da öldüğünde kimsenin üzülmeyeceğini yazmaktadır. Muhtemelen İbn Tagribirdî'nin ifadelerine dayanarak farklı tespitlerde bulunan Brandes'e göre de o ölünce ardından kimse ağlamadı. Ülkeyi demir yumrukla yönetti. Ancak Kıbrıs'ı fethetmesi ona önemli bir kazanç sağlamıştı. Memlûkler vergilerden, sultan tekelden, gümrük gelirlerinden ve başka gelirlerden zenginleşmiş, ancak halk fakir düşmüştü. Ayrıca

halk ağır bir baskı altındaydı. Son uygulaması ise hastalığını tedavi edemedikleri gerekçesiyle emirleri ona yalvardığı halde iki doktorunu öldürtmek oldu(Brandes, 2007, s. 232).

Kazım Yaşar Koprıman'a göre iktisadî bakımdan başarılı sayılmayacak politikalar izlemesine rağmen siyasî bakımdan istikrarlı bir dönem yaşatan sultan Barsbay'ın(Koprıman, 1992a, s. 517), askerî konularda tavizsiz bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir. Memlûk Devleti'nin askeri teşkilatı ve Barsbay-ordu ilişkisi hakkında Altan Çetin, Sultan Barsbay'ın Şeyh Müeyyed döneminin tam tersi bir siyaset izleyerek Ecnâd'ın tümünün seferlere katılmasını emrettiğini belirtir. Barsbay'ın, *“Hepiniz gücünüz yettiğince sefere çıkacak. Atı olan atla, eşeği olan eşekle.”* sözü onun bu konudaki tavrını net olarak ortaya koyar(Çetin, 2007, s. 136). Tezimizin Gayrimüslimlerle ilgili bölümünde değinildiği gibi eşeğe binmenin bir Memlûk için hakaret kabul edileceği açıktır. Bu kayıtlar, Sultan Barsbay'ın verdiği emirlerin sorgulanmaması için söylenmiş olduğu izlenimi vermektedir.

Memlûk Devleti ile ilgili çalışmalarını önemle dikkate aldığımız bir diğer isim olan André Clot ise Sultan Barsbay dönemi için “büyük bir saltanat” ifadesi kullanarak onun döneminde Memlûk Devleti'nin en geniş sınırlara ulaştığı bilgisini verir. Ne yazık ki Clot, eserinde bu bilgiyi destekleyecek herhangi bir kaynak göstermemektedir. Bu dönemde Sultan Barsbay'ın karizmatik liderliği ve başarılarından söz etmekle beraber devletin ekonomik çöküşünün de başladığını ifade eder. Özellikle yukarıda isimlerini verdiğimiz hemen tüm kaynaklarda bahsedilen iktisadî hataların da altını çizer. Clot'un yazdıklarından çıkarılabilecek Barsbay dönemi zafiyetlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) Bölgedeki Timur müdahalesi sonrası sıkıntılarının devam etmesi,

- 2) Kıbrıs seferi için donanmayı güçlendirmek amacıyla büyük paralar ödenmek zorunda kalınması,
- 3) Barsbay'ın donanma masraflarını karşılamak için başvurduğu geçici ve olumsuz tedbirler,
- 4) Görev yerlerinin para ile satılması ve rüşvetin artması,
- 5) Şam valiliği dâhil askerî rütbelerin satılması ile sistemin çökmeye başlaması,
- 6) Saray görevlilerindeki artış ve bürokrasideki hantallaşma, (Mesela Prenses Gülben'e hizmet eden 700 görevli olduğu şeklindeki kayıtlar çok çarpıcıdır.)
- 7) Gayrimüslimlere yönelik baskıların bazı olumsuz sonuçlar doğurması,
- 8) Özel şeker imalathanelerinin kapatılması ve şekerde sultanın tekelleşmeye gitmesi,
- 9) Vergi sistemindeki yanlışlıklara bağlı olarak dokumacılığın ölmesi ve meşhur Mısır kürklerinin yerini Venedik ve Floransa'dan gelen dokuma ürünlerinin alması,
- 10) Sultan Barsbay'ın, paranın değeriyle çok sık oynaması ve buna bağlı olarak istikrarın kaybolması(Clout, 2005, ss. 119-120).

2.7.3. Sultan Barsbay'ın Ölümü

Memlûk Devleti kaynakları ışığında denilebilir ki 825 yılı Rabiülahir ayının sekizinci günü olan Çarşamba günü (M. 1422 Nisan), Melik Salih Muhammed'i indirerek tahta çıkan el-Eşref Barsbay, 841 yılı Zilhicce ayının on üçüncü günü vefat etmiştir.(el-Makrizî, 1972, s. 1065; İbn İyas, 2008, s. 188). Saltanat süresi on yedi yıla yakın (tam olarak on altı yıl, sekiz ay ve beş gün) olan Sultan Barsbay'ın Burcî Memlûkler devrinde Berkuk'tan sonra en büyük sultan olduğu kabul edilmektedir.

2.7.4. Sultan Barsbay Döneminin Önemli Simaları:

1- Erkmas b.Abdullah ez-Zahiri ed-Devadar: Sultan el-Melik el-Eşref Barsbay döneminde yükseltilip re'sün-nevbe yapıldı. Daha sonra görevine devadarlık makamında devam etti. Zahir Çakmak, onu bu görevden alana kadar devam devadarlık görevini sürdürdü. Ardından bu kahraman ve seçkin kişiyi Dimyat'a gönderdi. Aradan yıllar geçtikten sonra 842'de Kahire'ye döndü. Barsbay döneminde devadarlık yapan Erkmas'ı, Çakmak döneminde kızak bir görev olan battal statüsünde görüyoruz. Evinde 855 yılında ölümüne kadar Dimyat'taki atıl görevde kaldı.(İbn Tagribirdî, 1998, s.119; İbn İyas, 2008, s. 121). Barsbay döneminde etkin olan bu kişi sonraki dönemde olaylar üzerinde pek belirleyiciliği olmadan ölene kadar bu kızak görevini sürdürdü.

2- Erkmas b.Abdullah el-Cûlbanî: Şeyh Müeyyed döneminde mukaddem-i ulûf'ten biri olan bu şahıs sonraki dönemlerde Gazze ve Halep naibliği görevinde bulunmuştur. Zahir Tatar döneminde onu Trablus naibliği görevinde görüyoruz. Bir ara Kudüs'te atıl bir görev de yürüten Erkmas el-Cûlbanî Barsbay döneminde yükselmiş ve 837 yılında ölünceye kadar Dımaşk dâhil önemli merkezlerde istihdam

edilmiştir. İbn Tagrıberdi onun kötü ahlaklı ve zalim bir kişi olduğunu ifade ediyor(İbn Tagribirdî, 1998, s. 110).

3- Özbek b. Abdullah Zahir Berkuk ed-Devadar: el-Melik el-Eşref tarafından devadarlık makamına atanmadan önce re'sün-nevbetü'n-nüvvâb idi. Barsbay, onu Sudun Min Abdurrahman'dan sonra devadarlığa getirmiştir. Daha sonra Tanıbek Becasî'nin isyanından dolayı Dımaşk niyabetine atanan Özbek, burada görevine yıllarca devam etti. Ancak Barsbay tarafından görevinden alındı. Veba yüzünden H. 833 yılında hayatını kaybeden Özbek ümeranın seçkinlerindendi. Makrizî, Özbek b. Abdullah Ed-Devadar'ın Kudüs'te öldüğünü ifade ederken İbn Hacer de bundan sonra Tagrıberdi el-Mahmudî'nin re'sün- nevbe yapıldığını yazmaktadır(el-Makrizî, 1972, s. 842; İbn Hacer, 1986, s. 40; İbn Tagribirdî, 1998, s. 112).

4- Özbek b. Abdullah Es-Seyfi Kanıbay: Özbek Hoca lakabıyla tanınan bu şahıs aşerat ümerasından olup bir ara Dımaşk naibliği görevini de yürütmüştür. El-Eşref Barsbay döneminde re'sün-nevbe idi. Zahir Çakmak döneminde hapsedildi ve 847 yılında ölünceye kadar Şam beldelerinde kaldı.

5- Akboğa b. Abdullah El-Cemalî: Üstâddarlık görevini de yürüten Akboğa, Gümüşboğa Cemalî Ez-Zahirî'ye nispet edilir. H. 833 yılında Barsbay döneminde Araplarla yapılan bir savaş sırasında denizde boğulduğu söylenir.

6- İnal(Aynal) b. Abdullah el-Ezarî el-Müeyyedî: Şeyh Safevî'nin memlûklerinden olup sonradan Şeyh Mammudî'nin hizmetine girdi. Kahire'deki emirler Rakka'ya görevlendirildiğinde o da Dımaşk'ta hacibü'l hüccablık görevine getirildi. Onu bu görevden alan kişi ise Emir Tatar oldu. Barsbay Onu serbest bıraktı. 830 yılında ölünceye kadar burada battal olarak kaldı. Savaş sanatı ve atlarla ilgili olağanüstü bir yeteneği ve bilgisi vardı.

7- İnal b. Abdullah eş-Şişmanî Nasır Ferec: el-Eşref Barsbay döneminde tabihane ümerasındandı. Aynı zamanda ikinci re'sün-nevbe idi. Barsbay döneminde sırasıyla Safed naibliği yapmış ve Dımaşk'ta mukaddem-i ulûf olarak bulunmuştur. Zahir Çakmak dönemindeyse Kanıbay el-Behlevan'dan sonra ise atabekü'l asakirlik görevini ifa etti. H. 851 yılında Dımaşk'ta ölünceye kadar bu görevi sürdürdü.

8- İnal b. Abdullah el-Ebubekrî el-Eşref Barsbay: Üstadı olan el-Eşref Barsbay döneminde saltanatı sırasında tabihane ümerasından olup şaddü'l şaraphane görevini ifâ etti. Sonra Aziz Yusuf zamanında da devadar-ı sanî oldu. Melik Zahir Çakmak döneminde ise mukaddem-i ulûf derecesine yükseldi. Çeşitli nedenlerden dolayı Kudüs'te hapsedildiyse de serbest bırakıldı. Tekrar yakalandı ve az bir süre esaret hayatı yaşadı. Sonra tekrar serbest bırakılarak hacca gitmesine izin verildi. H. 853 yılında zilhicce sonlarında hayatını kaybetti. O, özellikle at cinsleriyle ilgili derin bilgilere sahip biriydi. İbn Tagribirdî, neden hapsedildiği ve neden serbest bırakıldığı ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir.

9- Bürdbek b. Abdullah el-Halil ez-Zahir Berkuk: Şeyh Müeyyed döneminde re'sün-nevbetü'n-nüvvâblık görevini yürüten Bürdbek, bir ara onun zamanında Trablus naibliği görevini de ifâ etmiştir. Barsbay tarafından bu görevinden azledilmiş ve bir süre sonra Safed naibliğine atanmıştır.

10- Bürdbek b. Abdullah el-Ma'ruf ez-Zahir Berkuk: el Melik el-Eşref Barsbay döneminde Bürdbek b. Abdullah el-Ma'ruf ez-Zahir Berkuk, hacibü's-sanî oldu. Bir süre sonra görevinden alındı ve Kahire'de aşerat ümerasından biri olarak yaşadı.

11- Tanıbek b. Abdullah el-Allâi ez-Zahir Berkuk: Emir-i Ahur görevini yürüten Tanıbek, “Mık” namıyla meşhurdur. Melik Müeyyed döneminde Dımaşk naipliğine vekâleten atanmış, sonra ise bu görevden azledilmiştir. Bu görevden alınmasından sonra Kahire emirlerinden biri olmuştur. Tanıbek, sultan Tatar tarafından tekrar naipliğe atanmış ve Barsbay döneminde H. 826 yılında ölünceye kadar bu görevi ifâ etmiştir. Tıpkı İbn Tagribirdî gibi Makrizî de aynı bilgileri vermekte ve onu övmektedir(el-Makrizî, 1972, s. 601).

12- Tanıbek b. Abdullah El-Becasî: Hama ve Halep naipliklerinden sonra Dımaşk’a naip olarak atanmıştır. El-Becasî, Tanıbek Mık öldükten sonra Barsbay döneminde ve onun tarafından bu göreve atanmıştır. Ancak Sultan Barsbay’a itaatten uzaklaşınca bu görevden uzaklaştırılmıştır. Becasî’nin yerine Emir Sudun Min Abdurrahman atandı. Emir Sudun, Tanıbek El-Becasî ile savaşarak ona karşı muzaffer olmuş ve 827 yılında onu öldürmüştür.

13- Tagribirdî b. Abdullah el-Mahmudî Nasır Ferec: Tagribirdî el-Mahmudî, Sultan Barsbay döneminde re’sü’n-nevbetü’n- nüvvâb olarak görev yapmış sonra yakalanarak İskenderiye hapisanesine gönderilmiş önemli kişilerden biridir. Kanıbay Hamzavî’den sonra atabekü’l asakir olarak atanmış, bu görevi ölünceye kadar sürdürmüştür. Sultan Barsbay’ın meşhur Diyarbakır seferinde ayağına isabet eden bir darbe sonucunda aldığı yara nedeniyle H. 836 yılında öldü. Ölünceye kadar da yukarıda yazdığımız gibi atabekü’l asakir olarak görev yaptı. Ünlü tarihçi İbn Tagribirdî, adaşı olan Tagrıberdi El-Mahmudî’nin, dünyanın şekil, akıl, cesaret ve cömertlik bakımlarından en iyilerinden biri olduğunu eserinde kaydetmektedir.

14- Tagrıbermiş b. Abdullah el-Yaşbekî ez-Zeredkâş: Yaşbek b. Özdemir’in memlûklerindedir. Sultan El-Melik El-Eşref Barsbay döneminde yükselerek önce

aşerat ümerasından, sonra da tablhane ümerasından biri oldu. Adı geçen Tagrıbermiş, Sultan Zahir Çakmak döneminde H. 854 yılında Mekke’de hayatını kaybetmiştir.

15- Temürbay b. Abdullah Temurboğavî: Sultan el-Eşref Barsbay’ın döneminde devâdar-ı sanî idi. Sonra da re’sü’n-nevbetü’n- nüvvâb oldu. Sultan Çakmak döneminde vebadan dolayı H. 853 yılında vefat etti. Ondan geriye herhangi bir kimse kalmadığı, çoluk-çocuk sahibi olmadığı İbn Tagribirdî tarafından kaydedilmektedir.

16- Timraz b. Abdullah el-Eşref Barsbay: Sultan el-Eşref Barsbay döneminde devâdar-ı sanî idi. Sultan Barsbay’dan sonra Memlûk Devleti’nin başına geçen oğlu Aziz Yusuf’a babası döneminden kalan devlet adamlarından biridir.

17- Canım b. Abdullah El-Eşrefî: Sözü edilen Canım, el-Melik el-Eşref Barsbay’ın akrabası idi. Sultan Barsbay döneminde emir-i ahur görevini yürütmüş, Zahir Çakmak başa geçince tutuklanarak bir süre hapisanede kalmıştır. Çakmak tarafından kendisine işkence edildiği yönünde ifadeler olsa da işkencenin nedenleri hakkında bilgi verilmemektedir. Melik Eşref İnal tarafından serbest bırakılmış ve ona yüz cariyeye mukaddem-i ulûf rütbesi verilmiştir. Yine Sultan İnal zamanında önce Halep naibliğine, sonra da Dımaşk naibliğine atanmıştır. Zahir Hoşkadem döneminde görevden azledildiğini öğrenince ona isyan etmiş ve Hasankeyf taraflarına kaçmıştır. Onunla ilgili kaynağımızdaki son bilgi ise Urfa yakınlarında 869 yılında öldüğü şeklindedir.

18- Canıbek b. Abdullah Hamzavî: Trablus’ta haciplik görevini yürüten Canıbek, sonraki dönemlerde Kahire’de mukaddem-i ulûf içinde yer almıştır. Aynal Ecrud’un niyabetinin ardından sultan Barsbay tarafından Gazze’ye atanmıştır. Ancak Canıbek, Gazze’ye giremeden 836 yılında vefat etmiştir.

19- Canıbek b. Abdullah en-Nasırî es-Sevr: Sultan Barsbay döneminde iki sefer re'sü'n-nevbetü's-sanî oldu. Bir süre İskenderiye niyabetinde kaldıktan sonra Kahire'ye dönmüş ve burada hacibü'l hüccablık görevine vekâlet etmiştir. H. 841 yılında Mekke'de vefat etmiştir.

20- Cûlban b. Abdullah re'sü'n-nevbet es-Seydi es-Sarımî İbrahim b. Sultan: Şeyh Müeyyed döneminde Mısır'da mukaddem-i ulûf'tendi. Sultan Tatar döneminde tutuklanarak İskenderiye'ye gönderildi.

21- Hoşkadem b. Abdulah Yaşbekî Et-Tavaşî'r- Rumî: Mukaddem-i Memalik-i Sultaniyeden olup Sultan el-Eşref Barsbay döneminde babasının hizmetkârlarındandı. Sultan Berkuk döneminde farisü'l-hacip olan Hoşkadem, Yaşbek eş-Şabanî el-Atabekî'nin emrine verildi. Mukaddem-i memalik-i sultaniye mertebesine ulaşıncaya kadar hizmette ilerledi. Sultan Çakmak döneminde görevden alındığı için H. 856 yılında ölene kadar battal olarak kaldı.

22-Hayırbek el-Müeyyedî: O, Şeyh Müeyyed memlûklerinden olup Dımaşk atabeki ve sultanın hasekilerinden biriydi. Sultan Barsbay tahta geçince onu görevden aldı ve Dımaşk'a sürdü. Zahir Çakmak döneminde azledilen Hayırbek, İnal döneminde tekrar atabek oldu(İbn Tagribirdî,1998, ss. 16-375).

SONUÇ

Ortaçağ tarihinin savaşlar, ekonomik zorluklar ve istila hareketlerinin ortaya çıkarıp olgunlaştırdığı memlûk sistemi yüzyıllar boyunca Memlûk Devleti'nin insan kaynağını da beslemiştir. Bu sisteme dâhil olup sistem içinde pişerek sultanlık makamına oturanlardan biri de Barsbay'dır.

Sultan El-Melik El-Eşref Barsbay, Memlûk tarihinin karizmatik sultanlarından biridir. Askere cülûs bahşîşi verme ve yer öpme gibi iki mühim geleneği kaldırmış, mezalim oturumlarını tekrar başlatmış, tebdil-i kıyafet uygulamasını saltanatı boyunca devam ettirerek sıra dışı bir görüntü çizmiştir. İktisadi kararlarında isabet derecesinin tartışmalı olması, devlet zenginliğinden halkın payını alamaması gibi hususlar başarı hanesine eksi olarak yazılması gereken hususlardır. Amacına tam ulaştığı iddia edilemeyecek olan Diyarbakır Seferi hariç tutulacak olursa askeri zaferleriyle otoritesini tartışma dışı tutmayı başarmıştır. Kıbrıs adasını fethetmesi, Şahruh Mirza'nın tüm ısrarlarına rağmen Kâbe'nin kisvesinin Timur Devleti tarafından bir defalığına da olsa değiştirilmesi şeklindeki talepleri hükümrانlık haklarına müdahale sayarak reddetmesi gibi özellikleri O'nun karizmasını güçlendiren unsurlar olmuştur.

Sultan Barsbay, idareyi ele alır almaz selefleri gibi iç isyanlarla karşılaşmış ve üç önemli asi emiri baskılayarak etkisiz hale getirmeyi başarmıştır. Gayrimüslimler ile ilişkilerinde iç dengeleri ve halkın tepkisini dikkate alan bir politika izleyerek zaman zaman onların devlet görevinden uzaklaştırılması yönünde kararlar almaktan da çekinmemiştir. Mısır coğrafyasının hayat damarı diye nitelendirebileceğimiz Nil Nehri ile yakından ilgilenmiş, görkemli açılış törenleri düzenleyerek bu konudaki hassasiyetini de ortaya koymuştur.

Bölge politikalarında aktif siyaset izlemeyi tercih eden Sultan Barsbay, Timur Devleti himayesinde faaliyet yürüten Akkoyunlular'a karşı Karakoyunlular'ı desteklemiştir. I. Beyazıd döneminden itibaren Memlûk Devleti'ne karşı el altından Dulkadiroğulları'nı destekleyen Osmanlılara karşı da Karamanoğulları'nın yanında yer almayı uygun görmüştür.

Saltanatı sırasında her bakımdan ülkeyi büyük sıkıntılara sokan iki veba salgınıyla da uğraşmak zorunda kalan sultan, bu büyük yıkımlarla mücadele edebilmek için maddi-manevi her çözüme başvurmuştur. Ancak Barsbay, tezimizde ortaya koymaya çalıştığımız faaliyetlerinin ardından 841 yılında ortaya çıkan büyük veba salgınında zilhicce ayının on üçüncü günü vefat etmiştir.

KAYNAKÇA

- Aka, İ. (1992). *Timurlular Devleti*. DGBİT, (C. 9, ss.181-300). İstanbul: Çağ Yayınları
- Aka, İ. (1994). *Mirza Şahruh Ve Zamanı 1405-1447*. Ankara: TTK Basımevi.
- Atalar, M. (1999). *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hûmayun Ve Surre Alayları*. Ankara: DİBYayınları.
- Ayalon, D. (1970).*Memlûkler Ve Deniz Kuvvetleri*. Salih Özbaran (Ter), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferansı metni.
- Ayalon, D. (1989). *Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi*. Samira Kortantamer (Çev), İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları IV,(ss. 211-247).Tarih İncelemeleri Dergisi.
- Barthold, W. ve Köprülü, F. (1973).*İslam Medeniyeti Tarihi*(3. bs). Ankara: TTK Basımevi.
- Baş, G. (2006). Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme.(Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Van.
- Başkan, Y. (2007). Orta Anadolu'da Hâkimiyet Mücadelesi 1400-1500. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Becker, C.H. (1997). Kahire. İA. (C.6, ss. 74-88). Eskişehir: MEB Yayınları.
- Bosworth, C.E. (1980).*İslam Devletleri Tarihi Kronoloji Ve Soykütüğü Elkitabı*. E.Merçil-M.İpşirli (Çev). İstanbul: Oğuz Yayınları.

- Brandes, J.D. (2007). *Die Mameluken Aufstieg und Fall einer Sklavendespotie*, Wiesbaden.
- Clot, A. (2005). *Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı*. Turhan Ilgaz (çev).İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Çağrıçı, M. (1991). Asabiyet. DİA. (C.3, ss. 453-455). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çakmak, M. A (2005).Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri. GEFD. (C.25, S. 3, ss. 75-100). Ankara: Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.
- Çetin, A. (2004). Memlûklar Devrinde Kârimî Tüccarları. AÜDTCF.(XXII/35). Ankara: TarihAraştırmaları Dergisi.
- Çetin, A. (2007). *Memlûk Devleti'nde Askeri Teşkilat*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Darkot, B. (1997). Kıbrıs. İA. (C.6, ss. 672-676), Eskişehir: MEB Yayınları.
- Elçibey, E. (1997).*Tolunoğulları Devleti (868-905)*. Fazıl Gezenferoğlu (Haz). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- El-Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed. (No: 2911). *Ikdü'l Cûman Fi Tarih Ehli 'z-Zeman* C.XIX)İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi. III. Ahmet Kütüphanesi.
- El-Makrizi, Takıyyeddin Ahmed b. Ali. (1972).*Kitabü's-Sülûk li Ma'rifet-Düveli'l Mülûk*.(C.4). Kahire: Matbaat-ü Darü'l Kütüb.
- Es-Süyuti, Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr.(1327)*Hüsnü'l Muhadara Fi Ahbari Mısır Ve'l-Kahire* (C.1). Mısır.

- Fayda, M. (1991). Askalan. DİA. (C.3, ss.487-488).İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gökhan, İ. (2008).El-Eşref Barsbay Döneminde Memlûk Devleti'nde Salgın Hastalıklar Ve İktisadi Buhranlar (1422-1438). (CiltXXIII, S. 1, ss. 91-136).Tarih İncelemeleri Dergisi.
- Gökhan, İ. (2008). *Fatımîler Devleti -Toplumsal Karışıklıklar, İktisadi Buhranlar ve Salgın Hastalıklar (969-1171)*. Ankara: Gün Yayınları.
- Gökhan, İ. (2013). *Selçuklular Zamanında Maraş*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gökhan, İ. (2013). Sultan Ferec Zamanında Memlûk Devleti'nin (H. 803/815-M. 1399/1412) iktisadi Durumuna Genel Bir Bakış. (Yıl XI, S, 22, ss.133-169). Diyarbakır: Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi.
- Gökhan, İ. ,Yiğit, R. (2013).Memlûk Sultanı El-Melik El-Eşref Barsbay'ın Diyarbakır Seferi(836/1433).(Yıl 1, S, 1, ss. 1-13. Nevşehir: Kapadokya Tarih Ve Sosyal Bilimler Dergisi
- Göyünç, N. (1994). Diyarbakır. DİA, (C.9, ss. 464-469), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İbni Arabşah. (2012). *Acâibu'l Makdur Fi Nevâib-i Timur*. Ahsen Batur (Çev), İstanbul: Selenge Yayınları.
- İbn Hacer el-Askalani. (1986).*İnbai'l Gumr bi Enbai'l Umr (2. bs.)*. Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmiyye.

- İbn İyas, Muhammed b. Ahmed. (2008). *Bedaiu'z-Zûhur fi Vekaiu'd Duhûr*. Kahire: Matbaatü'd Darü'l Kütüb'i ve'l Vesaik.
- İbn Tagribirdî, Cemaleddin Ebu'l Mehasin Yusuf. *Al-Dalıl Al Safî 'Alâ Al-Manhal Al-Safî*.(C.1), Fahım Muh. Ulwı Saltut (Ed.), Cairo: National Library Press.
- İbn Tagribirdî, Cemaleddin Ebu'l Mehasin Yusuf. (H.1413). *En-Nücûmu'z Zahire fi Mülûk-u Mısır ve'l Kahire*. (C. 14). Beyrut: Daru'l Kütüb'ül İlmiyye.
- İbn Tagribirdî, Cemaleddin Ebu'l Mehasin Yusuf. (2013). *En-Nücûmu'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, Ahsen Batur (çev), İstanbul: Selenge Yayınları.
- İncil .(2008). (6. bs.). İstanbul: Zirve Yayıncılık.
- Kanat, C. (2002). Orta Doğu'da Hâkimiyet Mücadelesi (1382-1447) Memlûk-Timurlu Münasebetleri. *Türkler*.(C. 5, ss. 134-147). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kanat, C. (2007). Memlûk Devleti'nde Eğlence Kültürü. (C. XXII, S.1, ss. 53-62).*Tarih İncelemeleri Dergisi*.
- Kaşgarlı Mahmut, (1991). *Divanü Lügat-it-Türk*. Besim Atalay (Dizini oluşturan). Ankara: TTK Basımevi.
- Kırpık, G. (2008). Ortaçağın Son Yüzyılında Mühim Tarihçiler Ve Eserleri,(Yıl 12,S.36, ss. 133-146) *Ekev Akademi Dergisi*.
- Kızıltoprak, S. (2002). Memlûk Sistemi. *Türkler*. (C. 5, ss. 320-339) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kızıltoprak, S. (2004). Memlûk. *DİA*. (C.29,ss.87-90). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Koçkuzu, A. O.(1991). Aynî-Bedreddin. DİA. (C.4,ss. 271-272).İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koprıman, Kazım Y. (1989).*Mısır Memlûkleri Tarihi-Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmudî Devri (1412-1421)*. Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.
- Koprıman, Kazım Y. (1991). Bahriyye. DİA,(C.4, s.512),İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koprıman, Kazım Y. (1992a). Burciyye. DİA.(C.6,ss. 419-420), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koprıman, Kazım Y.(1992b). Memlûkler. DGBİT,(C.6, ss. 433-540). İstanbul: Çağ Yayınları.
- Koprıman, Kazım Y. (1992c). Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat. DGBİT, (C.7, ss. 17-48), İstanbul: Çağ Yayınları.
- Koprıman, Kazım Y. (2006). Mısır Memlûkleri (1250-1517). Türkler. (C. 5, ss. 99-127).Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kortantamer, S. (2002). Memlûk Toplumunda Kadın. Türkler. (C.5,ss. 406-413).Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Köse, M. Z. (2005). Osmanlı-Venedik Ticareti 1600-1630. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kuran-ı Kerim Ve İzahlı Meali. (1981). Ahmed Davudoğlu (Haz.), İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Lane-Pool, S. (1969). *A History of Egypt*. New York.
- Mehmed Neşrî. (1983). Neşri Tarihi. Mehmet Altay Köymen (Haz.), Ankara: Kùltür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Mordtmann, J.H. (1997). Dulkadirliılar. İA. (C.3, 654-662), Eskişehir: MEB Yayınları.
- Özaydın, A. (1991). Aynicalut Savaşı. DİA. (C.4,ss. 275-276). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özbek, S. (2013). Memlûklerde Meşruiyet Arayışları Ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar “Sultanı Öldüren Sultan Olur”. AÜDTCF. (C 32,S 53, ss. 155-172). Ankara.
- Özdemir, M. (2008). Endülüs. İslama Giriş-Evrensel Mesajlar. Ankara: DİB Yayınları.
- Popper, W. (1957). *Egypt and Syria Under The Circassian Sultans (1382-1468)*. (Vol.16). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Raymond, A. (1999). *Yeniçerilerin Kahiresi -Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*. AlpTümertekin (Çev.), İstanbul: YKY.
- Roemer, H. R. (1997). Timurlular. İA. (C.12/1, ss. 345-370),Eskişehir: MEB Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1994).Dinar. DİA. (C.9, ss. 352-355). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sobernheim, M. (1997). Barsbay. İA. (C.2, ss. 317-318). Eskişehir: MEB Yayınları.
- Sobernheim, M. (1997). Memlûkler. İA. (C.7, ss. 689-692). Eskişehir: MEB Yayınları.
- Solak, K. (2012). İbn Tagriberdi'nin “en-Nucûm ez-Zahire” Adlı Eserinde Geçen Dulkadiroğulları Beyliği İle İlgili Kayıtlar II. (Vol. XXVII, ss. 21-57).Tarih İncelemeleri Dergisi.
- Sümer, F. (1985). *Yabanlu Pazarı-Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

- Sümer, F. (1989). Akkoyunlular. DİA. (C.2, ss. 270-274). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sümer, F. (1992). *Kara-Koyunlular*. Ankara: TTK Basımevi.
- Sümer, F. (1997). Kara-Koyunlular. İA. (C.6, ss. 292-305). Eskişehir: MEB Yayınları.
- Şemseddin Sami. (1318). *Kâmus-ı Türki*. Dersaadet: İkdâmatbaası.
- Tekindağ, M.C. Ş. (1960). XIV. Asrın Sonunda Memlûk Ordusu. İÜEFTD. İstanbul.
- Tekindağ, Ş. (1997). Karamanlılar. İA. (C.6, ss. 316-330).Eskişehir: MEB Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal. Ankara: TTK Basımevi.
- Varlık, Ç. (1992). Ak-Koyunlular. DGBİT. (C.8, ss. 407-439). İstanbul: Çağ Yayınları.
- Varlık, Ç. (1992). Kara-Koyunlular. DGBİT. (C.8, ss. 441-482). İstanbul: Çağ Yayınları.
- Yinanç, M. H. (1997). Akkoyunlular. İA. (C.1, ss. 251-270). Eskişehir: MEB Yayınları.
- Yinanç, R. (1994). Dulkadiroğulları. DİA. (C.9, ss. 553-557). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yiğit, İ. (1991). *Memlûkler*. Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi. İstanbul: Kayıhan Yayınevi.
- Yiğit, İ. (2004). Memlûkler.DİA. (C.29, ss. 90-96). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Yiğit, İ. (2008). *Memlûkler 648-923/1250-1517*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Yücel, Y.(1989).Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri Ve Sonuçları. Ankara: TTK Basımevi.
- Zengin, M. F. (2007). Ortaçağ İslam Devletlerinde Türk Memlûkleri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.

EKLER

EK-1: İBN TAGRİBİRDÎ'NİN "AL-DALİL AL SAFİ 'ALĀ AL MANHAL AL SAFİ" ADLI ESERİNDE ADI GEÇEN SULTAN BARS BAY DÖNEMİNİN ÜNLÜ SİMLARININ ALFABETİK LİSTESİ VE YAPMIŞ OLDUKLARI GÖREVLER

<u>ESERDEKİ</u> <u>KAYIT NO</u>	<u>ADI-KÜNYESİ</u>	<u>GÖREVİ/GÖREVLERİ</u>
377	<i>Erkmas b. Abdullah Ez-Zahiri Ed-Devadar</i>	*Devadar *Re'sün-Nevbe
378	<i>Erkmas b. Abdullah El-Cûlbanî</i>	*Memlûkü'l Cûlban *Halep Naibi
385	<i>Özbek b. Abdullah Zahir Berkuk Ed-Devadar</i>	*Dimaşk Naibi *Devadar
391	<i>Özbek b. Abdullah Es-Seyfi Kanıbay</i>	*Re'sün-Nevbe
488	<i>Akboğa b. Abdullah El-Cemalî</i>	*Üstaddar
619	<i>İnal (Aynal) b. Abdullah El-Ezarî El-Müeyyedî</i>	*Hacib'ül Hüccab
622	<i>İnal (Aynal) b. Abdullah Eş-Şişmanî</i>	*Muhtesip *İkinci Re'sün-Nevbe
624	<i>İnal (Aynal) b. Abdullah El-Ebubekrî El-Eşref Barsbay</i>	*Şaraphane sorumlusu *Devadar-ı Sanî
645	<i>Bürdbek b. Abdullah El-Halil Ez-Zahir Berkuk</i>	*Re'sün-Nevbetü'n-Nüvvab *Trablus Naibliği (Barsbay tarafından azl edildi.)
647	<i>Bürdbek b. Abdullah El-Ma'rif Ez-Zahir Berkuk</i>	*Hacibü's-Sanî

753	<i>Tanıbek b. Abdullah el-Allâi Ez-Zahir Berkuk</i>	*Emir-i Ahur *Dımaşk naibliği (Barsbay tarafından azledildi.
754	<i>Tanıbek b. Abdullah El-Becası</i>	*Sırasıyla Hama, Halep ve Dımaşk Naibliği yaptı. *Sultana itaatsizlikten azl edildi.
761	<i>Tagribirdî b. Abdullah El-Mahmudî</i> <i>Nasır Ferec</i>	*Re'sün-Nevbetü'n-Nüvvab *Atabekü'l Asakir
766	<i>Tagrıbermiş b. Abdullah El-Yaşbekî</i> <i>Ez-Zeredkâş</i>	*Tablhane ümerasındandı. Sultan Çakmak döneminde öldü.
778	<i>Temürbay b. Abdullah Temurboğavî</i>	*Devadar-ı Sanî *Re'sün-Nevbetü'n-Nüvvab
812	<i>Timraz b. Abdulah El-Eşref Barsbay</i>	*Devadar-ı Sanî (Sultan Barsbay'dan oğlu Aziz Yusuf'a kalan devlet adamlarından)
813	<i>Canım b. Abdullah El-Eşrefî</i>	*Emir-i Ahur (Barsbay'ın akrabasıdır. Sultan Çakmak döneminde azledildi.
816	<i>Camibek b. Abdullah Hamzavî</i>	*Trablus'ta haciplik *Kahire'de mukaddem-i Ulûf *Gazze Naibliği
818	<i>Camibek b. Abdullah En-Nasrî Es-Sevr</i>	*Re'sün-Nevbetü's-Sanî *İskenderiye Naibliği *Vekâleten Hacibü'l Hüccab
980	<i>Hoşkadem b. Abdullah Yaşbekî</i> <i>Et-Tavaşî'r- Rumî</i>	*Farisü'l Hacip *Memalik-i Sultaniye'dendir.

EK-2: ALFABETİK AÇIKLAMALAR VE TERİMLER SÖZLÜĞÜ

***Atabekü'l Asakir:** Memlûklerde saltanat naibinden sonra gelen ve Memlûk ordusunun başkomutanı olan kişidir. Askeri bir sisteme dayanan Memlûk Devleti'nde ordu komutanlığı yapan bu görevliler büyük bir etkinlik ve güce de sahipti. Detaylı bilgi için: Kazım Yaşar Koprıman, "Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat", DGBİT, C.7, s.20-21. Sayfalara bakılabilir.

***Aynicalut Savaşı:** Aynicalut, Filistin'de Nablus kenti yakınlarında bir yer olup adını Hz. Davut tarafından öldürülen Calut'tan/Goliath alır. Savaşın detayları ve önemi hakkında: Abdülkerim Özeydin, "Aynicalut Savaşı", DİA, C.4,s,276. sayfadaki makaleye bakılabilir.

***Divanü'l Mevaris:** Varis bırakmadan ölen ya da çeşitli nedenlerle ölenlerden kalan mallarının kaydedildiği sicillerdir.

*** Erbab-ı Seyf:** Memlûk Ordusu rütbeleri aşağıdaki gibidir.

Mukaddem-i Ulûf(Binbaşı),

Ümera-i Müin(Yüzbaşı),

Ümera-i Tablhane-Bando-(Kırklar Emiri),

Ümera-i İşrinat(Yirmiler kumandanı),

Ümera-i Aşerat(Onlar Emiri),

Ümera-i Hamsevat(Beşler Emiri)

Emir-i Meclis: Sultanın oturumlarını düzenler.

Emir-i Silah: Birinci sınıf ümeradan olup merasimlerde sultanın silahlarını taşırdı.

Emir-i Ahur: Sultanın özel haralarından sorumludur.

Üstaddâr: Sultanın varidatından ve özel mallarından sorumludur.

Naib-i Saltana: Adeta ikinci bir sultan yetkisinde olup Osmanlı'daki Sadrazamlara benzerler.

Re'si Nevbe: Askeri kuta ve garnizon komutanı.

Hacibü'l Hüccab: Sultanın huzuruna çıkacakları belirler, Osmanlı'daki Divan çavuşlarına benzer. Bu rütbelere ilgili detaylı bilgi için bkz: Uzunçarşılı, 1988, ss.293-445.

***Hoşdaş ve üstâd:** Memlûk sistemi içerisinde taraflar arasında sarsılmaz bir bağ oluşturan ve kader birliğini ifade eden kavramlar olup, sırasıyla kader birliği yapılan arkadaş ve kendisini hayata hazırlayan, yol gösterici klavuzunu ifade eder. Detaylı bilgi için: Uzunçarşılı, 1988, s.331; İsmail Yiğit, 2008, s.69. sayfalara bakılabilir.

***Hüsni'l Muhadara:** Eserin tam adı Hüsni'l Muhadara Fi Ahbari Mısır ve'l Kahire'dir. Adından da anlaşılacağı gibi Mısır coğrafyasının medeni mirasını ortaya koymak için kaleme alınmıştır. Bizim kullandığımız nüsha iki cildin tek bir kitapta toplanmış hali olan ve Hüseyin Şerif tarafından basılan Mısır,1327 tarihli nüshadır. Eserde şehir planlarından ünlü şairlere kadar Mısır yaşantısıyla ilgili sanattan mimariye tüm teknik ve sosyal hayata ilişkin çok kıymetli bilgiler vardır. Tezimiz biyografi niteliği taşıdığı için detaylara inmeden Sultan Barsbay ile direk ilişkilendirilebilecek konular çalışmada kullanılmıştır.

***Memalik-i Sultaniye:** Mukaddemü'l Memalikü's-Sultaniye denilen bir emir komutası altında toplanan, Memlûk Devleti'nin asıl vurucu ve profesyonel kuvvetleridir. Memlûk Devleti askeri sistemi ile ilgili geniş bilgi için Bkz: Şehabeddin Tekindağ, "XIV. Asrın Sonunda Memlûk Ordusu", İÜEFTD, İstanbul 1960, s.85; Çetin, a.g.e., s.99

***Rutl:** Mısır coğrafyasında cari ağırlığı 437 ile 492 gram arasında değişen bir ağırlık birimidir. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Gökhan, 2013, 2. 143.

***Samiriyeliler:**Yahudilerle diğer halkların karışımıdır.Tektanrıci oldukları halde saf kan Yahudi olmadıkları ve değişik dinsel geleneklere sahip olduklarından Yahudiler tarafından hor görülürdü.Samirilerle ilgili detaylı bilgi için:İncil (İncil'in çağdaş Türkçe çevirisi),Zirve Yayıncılık ve Dağıtım Tic.Ltd.Şti.,6. Basım, İstanbul 2008,s.518. sayfadaki açıklamalar bölümüne ve İncil'deki çeşitli ayetlere bakılabilir.

***Zira:** Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluğa karşılık gelen bir ölçüdür. Arşının karşılığı olarak da kullanılır. Bkz: Şemseddin Sami, s.648;Bir uzunluk ölçüsü birimi olarak değişkenlik göstermekle beraber Nil'in su seviyesinin ölçüldüğü Kahire/Ravza adasındaki mikyasta 54.04 cm'dir. Ayrıca bkz: Gökhan, 2008, s.94, 14 no'lu dipnot

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Adı: Ridvan

Soyadı: YİĞİT

Doğum Tarihi: 20.07.1979.

Doğum Yeri: Kayseri

Uyruğu: T.C.

E-mail: mnridvanyigit@hotmail.com

EĞİTİM VE İŞ BİLGİLERİ:

Lisans: Erzurum Atatürk Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (2000)

Öğretmenlik Geçmişi:

- 1-Sınıf Öğretmenliği, Erzurum-Tekman-Tazeköy Mezrası İ.Ö.O.(2000-2002)
- 2-Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Erzurum-Toptepe İlköğretim Okulu (2003-2005)
- 3-Tarih Öğretmenliği, Bartın Kurucası Denizcilik AML. Ve ÇPL.(2005-2009)
- 4-Tarih Öğretmenliği, Kayseri-Develi Teknik Ve EML.(2009-2011)
- 5-Tarih Öğretmenliği, Melikgazi Hakkı Altop Anadolu Lisesi(2011-...)

Yüksel Lisans: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tarih ABD. (2012-2014)

YABANCI DİL:

Arapça: Okuma ve telaffuz: İyi; Yazma: İyi; Anlama: İyi; Konuşma: Orta seviye.

İngilizce: Okuma ve telaffuz: Çok iyi; Yazma: Çok iyi; Anlama: İyi; Konuşma: İyi.

KARİYER HEDEFİ: Genel anlamda Ortaçağ Tarihi, özel olarak ise Mısır Memlûkleri Devleti ile ilgili henüz gün yüzüne çıkarılmamış konularda araştırmalar yapan, ortaya koyduğu fikir ve eserlerle adından söz ettiren bir araştırmacı olabilmek.